

Π.Μ.Σ. ΓΕΝΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

**ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ**

ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΣΥΜΒΑΣΕΩΝ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ (E-Commerce)

Παθογένεια και Ανώμαλη Εξέλιξη

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μαρίας Ν. Χαλδαίου

Δικηγόρου

Επιβλέπουσα: Λέκτορας Βιργινία Θεοδωροπούλου-Δένδια

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2010

A B S T R A C T

Millions of people every day use the Internet to communicate, buy and/or sell products and services, entertain themselves or make financial transactions. Thanks to the rapid evolution of technology, the “world wide web” is being used to an increasing extent for commercial purposes including the making of contracts for the supply of goods and services. The internet users can find whatever they can dream of and wish for at a very low cost by easily typing a vendor’s website.

However, due to the world-wide nature of internet’s operation, many legal issues arise that can be categorized as follows: **i)** when and how an internet contract can be considered binding for both parties (vendor and user/client), **ii)** what are the user’s rights and obligations and how these rights are exercised when the transaction is not fulfilled as agreed or expected by the parties, **iii)** in case of default and breach of internet contract which is the applicable law and jurisdiction, **iv)** if the user acts as a consumer are there any special provisions that govern the contract and **v)** is there a protective regime for the user’s personal data that are inserted when a contract is made via internet means.

All above legal issues/concerns must be strictly regulated if we want to have safe and secured internet transactions on the one side and satisfied users/consumers on the other side. This paper aims to present in the most precise and concise way the regime that applies today both in European Union and Greece when it comes to making a contract via internet especially when supplier and customer are located in different legal jurisdictions without having the ability to meet one another.

In view of the above, the main legal acts that apply in European Union and Greece are (the list is indicative) as follows: Directive 2000/31/EC regarding e-commerce (introduced in Greek legal system by decree no 131/2003), Directive 99/93/EC regarding electronic signatures (introduced in Greek legal system by decree no 150/2001), Greek Law 2251/1994 for matters of consumers’ protection, Greek Law 2472/1997 for protection of personal data from unauthorized processing, Regulation 44/2001 for matters of international jurisdiction as well as Regulations 593/2008 and 864/2007 for matters of applicable law in contract and tort respectively.

All aforementioned acts are combined in a way not to provide solution to every legal issue that might arise but to create a minimum level of protection applicable to all member-states of European Union. The aim is to create a legal framework where each member-state can independently reform its legislation regime and retain at the same time the minimum level of protection that the European Union requires.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

	Σελ.
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄: ΟΙ ΝΟΜΙΚΕΣ ΒΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ.....	 12
1.1. Το π.δ. 131/2003.....	12
1.2. Πεδίο Εφαρμογής.....	14
1.3. Αρχές.....	15
1.3.1. Η αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας.....	15
1.3.2. Η αρχή της εφαρμογής του δικαίου του κράτους προέλευσης.....	16
1.3.3. Η αρχή της μη αναγκαίας προηγούμενης άδειας.....	17
1.4. Η Κατάρτιση της Ηλεκτρονικής Σύμβασης.....	18
1.4.1. Ηλεκτρονική Δήλωση Βούλησης.....	18
1.4.2. Διαβίβαση ηλεκτρονικής δήλωσης βούλησης στον αποδέκτη.....	19
1.4.3. Ηλεκτρονικό Έγγραφο.....	20
1.4.4. Ηλεκτρονική Υπογραφή.....	22
1.4.5. Συστήματα Κρυπτογραφίας Ψηφιακής Υπογραφής.....	23
1.4.6. Η Διαδικασία Κατάρτισης της Σύμβασης.....	24
1.4.7. Υποχρεώσεις του Φορέα για Παροχή Πληροφοριών.....	26
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄: ΝΟΜΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΤΟΥ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ.....	 30
2.1. Προβλήματα κατά την εφαρμογή της αρχής του κράτους προέλευσης.....	30
2.2. Εξομοίωση Ηλεκτρονικής Υπογραφής με την Ιδιόχειρη	31
2.3. Εξομοίωση e-mail με την ιδιόχειρη υπογραφή.....	33
2.4. Ευθύνη Φορέα Πιστοποίησης.....	34
2.5. Ευθύνη του Παρόχου Υπηρεσιών Διαδικτύου.....	35
2.6. Διεθνής Δικαιοδοσία και Εφαρμοστέο Δίκαιο.....	38
2.6.1. Διεθνής δικαιοδοσία σε συμβατικές ενοχές.....	39
2.6.2. Διεθνής δικαιοδοσία επί καταναλωτικών συμβάσεων.....	40
2.6.2.1. Έννοια καταναλωτή κατά τον Κανονισμό 44/2001/ΕΚ.....	40
2.6.2.2. Πεδίο εφαρμογής άρθρου 15 Κανονισμού.....	41
2.6.3. Διεθνής δικαιοδοσία σε ενοχές εξ αδικοπραξίας.....	42
2.6.4. Εφαρμοστέο δίκαιο σε συμβατικές ενοχές.....	43

2.6.5. Εφαρμοστέο δίκαιο σε διαφορές από καταναλωτικές συμβάσεις.....	44
2.6.6. Εφαρμοστέο δίκαιο σε ενοχές από αδικοπράξεις.....	45
2.6.7. Μέσα Έννομης Προστασίας στο Ηλεκτρονικό Εμπόριο.....	49
2.6.7.1. Ατομική Προστασία.....	49
2.6.7.2. Συλλογική Προστασία.....	49
2.6.7.3. Κυρώσεις.....	50
2.7. Εξώδικη Επίλυση Διαφορών.....	50

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ': Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΩΝ ΣΤΟ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ.....54

3.1. Γενικά.....	54
3.2. Η έννοια καταναλωτή και προμηθευτή στο ηλεκτρονικό εμπόριο.....	55
3.3. Εφαρμογή διατάξεων ν. 2251/1994 στις ηλεκτρονικά καταρτιζόμενες συμβάσεις.....	57
3.3.1. Εφαρμογή άρθρου 2 για τους καταχρηστικούς όρους σε συμβάσεις με καταναλωτές.....	57
3.3.2. Εφαρμογή άρθρου 4 για τις εξ αποστάσεως συμβάσεις.....	58
3.3.3. Εφαρμογή άρθρου 4α περί εξ αποστάσεως εμπορίας χρηματοοικονομικών υπηρεσιών.....	60
3.3.4. Εφαρμογή άρθρου 5 για την πώληση των καταναλωτικών αγαθών και την παροχή εγγυήσεων.....	62
3.3.5. Εφαρμογή διατάξεων του ΑΚ για την πώληση στις ηλεκτρονικά καταρτιζόμενες συμβάσεις.....	62
3.3.6. Εφαρμογή άρθρων 9 και 9α έως 9θ για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές.....	64

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ': Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΣΤΟ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ.....67

4.1. Το Πρόβλημα.....	67
4.2. Το ισχύον νομικό πλαίσιο.....	68
4.3. Η νομιμότητα της επεξεργασίας.....	70
4.4. Δικαιώματα Υποκειμένου των Δεδομένων.....	73
4.5. Εφαρμοστέο δίκαιο.....	75
4.6. Το ζήτημα της ανεπιθύμητης (μη ζητηθείσας) εμπορικής επικοινωνίας.....	75
4.7. Η πληρωμή στις συναλλαγές μέσω διαδικτύου.....	78

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....81

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	83
ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ.....	87
ΛΗΜΜΑΤΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ.....	89
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	91

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

αιτιολ. σκέψη	αιτιολογική σκέψη
ΑΚ	Αστικός Κώδικας
απόφ.	απόφαση
άρθρ.	άρθρο
αριθ.	αριθμός
ΑΠ	Άρειος Πάγος
Αρμ	Αρμενόπουλος
ΑΠΔΠΧ	Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα
Βλ.	Βλέπε
Γ.Ο.Σ.	Γενικοί Όροι Συναλλαγών
CLI	Current Legal Issues
ΔΕΕ	Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών
ΔΕΚ	Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
δηλ.	δηλαδή
ΔιΜΕΕ	Δίκαιο Μέσων Ενημέρωσης και Επικοινωνίας
εδ.	εδάφιο
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΔΔΔ	Επιθεώρηση Δημοσίου και Διοικητικού Δικαίου
ΕΕμπΔ	Επιθεώρηση Εμπορικού Δικαίου
Ε.Ε.Τ.Τ.	Εθνική Επιτροπή Τηλεπικοινωνιών & Ταχυδρομείων
ΕΚ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα
ΕΛΣυν	Ελεγκτικό Συνέδριο
ΕλλΔνη	Ελληνική Δικαιοσύνη
Ε.Ο.Χ.	Ευρωπαϊκός Οικονομικός Χώρος
επ	επόμενα
ΕπισκΕΔ	Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου
ΕφΑΔ	Εφαρμογές Αστικού Δικαίου
ΕφΑθ	Εφετείο Αθηνών
ΕφΘεσ	Εφετείο Θεσσαλονίκης
EDI	Electronic Data Interchange
Η/Υ	Ηλεκτρονικός Υπολογιστής
Καν.	Κανονισμός
ΚΠολΔ	Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας
ΜΠρΑθ	Μονομελές Πρωτοδικείο Αθηνών
ν.	νόμος

ΝοΒ	Νομικό Βήμα
Οδηγ.	Οδηγία
ΟDR	On line Dispute Resolution
παρ.	παράγραφος
παρατ.	παρατηρήσεις
περ.	περίπτωση
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας
π.δ.	προεδρικό διάταγμα
π.χ.	παραδείγματος χάριν
ΣΕΚ	Συνθήκη περί Ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας
σύμφ.	σύμφωνα
ΣυνθΕΚ	Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας
σελ.	σελίδα
στοιχ.	στοιχείο
Συλλ.	Συλλογή
υπ' αριθ.	υπ' αριθμόν
υπόθ.	υπόθεση
υποσημ.	υποσημείωση
ΥΑ	Υπουργική Απόφαση
vol.	volume
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως
ΧρΙΔ	Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στις αρχές του 21ου αιώνα λέξεις όπως ηλεκτρονικός υπολογιστής, διαδίκτυο ηλεκτρονικό ταχυδρομείο έχουν γίνει αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας όλων μας. Η επιρροή και διείσδυση αυτή του διαδικτύου στη ζωή μας (και εν γένει των νέων τεχνολογιών) σαφώς διευκολύνουν και εξυπηρετούν τις πλείστες ανάγκες μας¹, συγχρόνως όμως εγείρουν και ποικίλα ζητήματα που απασχολούν τους νομικούς κύκλους και χρήζουν ιδιαίτερης νομικής ρύθμισης.

Το διαδίκτυο έχει επιδράσει καταλυτικά στις σύγχρονες συναλλαγές και δη στη διαμόρφωση και διάδοσή τους. Με χαμηλό κόστος εκατομμύρια άνθρωποι σε ολόκληρο τον πλανήτη έχουν τη δυνατότητα να ωφεληθούν από την ασφάλεια, την ταχύτητα και διατοπικότητα των διαδικτυακών συναλλαγών. Τα νέα τεχνολογικά μέσα συνεχώς καταρρίπτουν τα γεωγραφικά εμπόδια και το συναλλασσόμενο κοινό όλο και πιο άμεσα μετέχει στη διακίνηση αγαθών-προϊόντων και υπηρεσιών².

Ωστόσο, η νέα αυτή διαδικτυακή πραγματικότητα πρέπει να ρυθμίζεται και να υπακούει σε κανόνες. Η ύπαρξη ενός ειδικού ρυθμιστικού πλαισίου θα τονώσει την εμπιστοσύνη στις διαδικτυακές συναλλαγές, θα παρέχει ασφάλεια στη διακίνηση και επεξεργασία δεδομένων και θα δημιουργήσει, βεβαίως, και ένα ικανοποιητικό δίκτυο προστασίας των συναλλασσομένων. Ο νομικός κόσμος, επομένως, καλείται να αντιμετωπίσει και να απαντήσει σε ζητήματα που σχετίζονται αφενός με τον τρόπο κατάρτισης, το εφαρμοστέο δίκαιο και την ασφάλεια των διαδικτυακών συναλλαγών αφετέρου σε ζητήματα που αφορούν την προστασία των καταναλωτών όταν συναλλάσσονται μέσω του διαδικτύου καθώς επίσης και την προστασία του απορρήτου των επικοινωνιών και των προσωπικών δεδομένων τους.

Συγκεκριμένα, λόγω της φύσης του διαδικτύου³ τα αναφερόμενα ζητήματα είναι τα εξής:

-
1. Πολλές δραστηριότητες πλέον εξελίσσονται μέσω του διαδικτύου, όπως π.χ. επικοινωνία, ενημέρωση, συναλλαγές, διασκέδαση.
 2. Υπάρχουν οι συναλλαγές μη απευθείας σύνδεσης (off line) και οι συναλλαγές απευθείας σύνδεσης (on line) με το διαδίκτυο. Οι μεν πρώτες ομοιάζουν με τις συμβάσεις από απόσταση μέσω τηλεφώνου, ταχυδρομείου ή άλλων τεχνικών. Οι δε δεύτερες χαρακτηρίζονται και διακρίνονται από τη συμβολή της διαδικτυακής υποδομής.
 3. Μέσω του διαδικτύου οι χρήστες επικοινωνούν με ευκολία και ταχύτητα μεταξύ τους από οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη τις περισσότερες φορές μην γνωρίζοντας ο ένας το πρόσωπο του άλλου. Ο χρήστης συλλέγει πληροφορίες, αγοράζει και πωλεί αγαθά και υπηρεσίες – επωφελούμενος από την ευελιξία και τις ευκολίες πληρωμής (χρήση πιστωτικής κάρτας) - από και προς όλο τον κόσμο δίχως να γνωρίζει εάν το πρόσωπο στο οποίο απευθύνεται είναι αξιόπιστο ή όχι, εάν οι πληροφορίες είναι αληθείς ή μη, εάν τα αγαθά και οι υπηρεσίες φέρουν

α) ποια χρονική στιγμή και υπό ποιες προϋποθέσεις καταρτίζεται μία εμπορική σύμβαση στο διαδίκτυο,

β) ποια είναι τα δικαιώματα του χρήστη που απορρέουν από μια τέτοια σύμβαση και πώς αυτά ασκούνται σε περίπτωση ανώμαλης εξέλιξης της συναλλαγής, όταν μάλιστα το έτερο συμβαλλόμενο μέρος είναι αλλοδαπός,

γ) λόγω της διατοπικότητας του διαδικτύου, σε περίπτωση διαφοράς ποιο θα είναι το αρμόδιο δικαστήριο για την επίλυσή της και ποιο δίκαιο θα εφαρμοστεί (ζητήματα δικαιοδοσίας και εφαρμοστέου δικαίου),

δ) πώς θα προστατευτεί ο χρήστης από περιπτώσεις υποκλοπής στοιχείων της πιστωτικής του κάρτας και

ε) πώς θα προστατέψει ο χρήστης την ιδιωτική του ζωή από φαινόμενα όπως είναι **(i)** η διαρροή και χρήση των προσωπικών του δεδομένων στο διαδίκτυο και **(ii)** η μη επιθυμητή εμπορική ηλεκτρονική αλληλογραφία («unsolicited e-mails»). Όλα αυτά είναι θέματα τα οποία αναζητούν λύση και νομική ρύθμιση στο πλαίσιο βέβαια που αυτό είναι εφικτό εάν λάβουμε υπόψη μας τη ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας και τη συνεχή μεταβολή της πραγματικότητας των υπολογιστών και του διαδικτύου.

Προς επίλυση ή τουλάχιστον διαλεύκανση των ως άνω ζητημάτων, το ισχύον κοινοτικό και εθνικό νομικό πλαίσιο διαμορφώνεται κατά βάση από τα κάτωθι νομοθετήματα (η παράθεση που ακολουθεί αφορά στα βασικότερα νομοθετήματα και είναι ενδεικτική):

1. Στην **Οδηγία 2000/31/ΕΚ**⁴ για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά («**οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο**») η οποία ενσωματώθηκε στην εσωτερική ελληνική έννομη τάξη με το **π.δ. 131/2003**⁵.

2. Στην **Οδηγία 99/93/ΕΚ**⁶ περί του κοινοτικού πλαισίου για τις ηλεκτρονικές υπογραφές η οποία ενσωματώθηκε στην εθνική έννομη τάξη με το **π.δ. 150/2001**⁷.

3. Στην **Οδηγία 97/7/ΕΚ**⁸ περί προστασίας των καταναλωτών στις εξ αποστάσεως συμβάσεις.

4. Στην **Οδηγία 2002/58/ΕΚ**⁹ σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την προστασία της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών.

τις υπεσχημένες ιδιότητες. Αυτό λοιπόν που χαρακτηρίζει το διαδίκτυο κυρίως είναι ο διασυννοριακός χαρακτήρας του.

4. ΕΕ 12.7.2000, L. 178/1.

5. ΦΕΚ/Α/116/16.5.2003.

6. ΕΕ 19.1.2000, L. 13/12.

7. ΦΕΚ/Α/125/25.6.2001.

8. ΕΕ 4.6.1997, L. 144/19.

5. Στο **Νόμο 2472/1997**¹⁰ ως τροποποιηθείς ισχύει περί προστασίας του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

6. Στο **Νόμο 3471/2006**¹¹ σχετικά με την προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών.

7. Στο **Νόμο 2251/1994**¹² περί προστασίας των καταναλωτών όπως ισχύει μετά και την τελευταία τροποποίησή του από το νόμο 3587/2007¹³ δια του οποίου ενσωματώθηκε στην εσωτερική έννομη τάξη η Οδηγία 2005/29/EK¹⁴ («οδηγία για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές»).

8. Στον **Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 44/2001**¹⁵ για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις.

9. Στον **Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 593/2008**¹⁶ για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (Ρώμη I).

10. Στον **Κανονισμό (ΕΚ) 864/2007**¹⁷ περί του εφαρμοστέου δικαίου στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη II).

Το ως άνω νομοθετικό καθεστώς επιδιώκει τη δημιουργία ενός minimum επιπέδου ασφάλειας και προστασίας των διαδικτυακών συναλλαγών με σκοπό την ασφάλεια στις διαδικτυακές πληρωμές, τη βεβαιότητα ως προς την ταυτότητα του αντισυμβαλλομένου σε μία ηλεκτρονική σύμβαση καθώς και τη βεβαιότητα για την ακεραιότητα, το αναλλοίωτο και το ακριβές του κειμένου/περιεχομένου ενός ηλεκτρονικού μηνύματος αλληλογραφίας (e-mail).

Ειδικότερα, στόχος της Οδηγίας για το ηλεκτρονικό εμπόριο είναι η δημιουργία ενός βασικού νομικού πλαισίου για την καθιέρωση της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας¹⁸ χωρίς να θιγούν θεμελιώδεις κανόνες και αρχές που αφορούν την ελευθερία έκφρασης. Η Οδηγία δεν επιδιώκει να δώσει απαντήσεις και λύσεις σε όλα τα ανακύπτοντα ζητήματα στο χώρο του διαδικτύου αλλά επιθυμεί να θέσει κάποια μέτρα και σταθμά και όχι να ρυθμίσει το σύνολο των προβλημάτων στον κυβερνοχώρο. Γι' αυτό το λόγο άλλωστε φέρει τον τίτλο «οδηγία

9. ΕΕ 31.7.2002, L. 201/37.

10. ΦΕΚ/Α/50/10.4.1997.

11. ΦΕΚ/Α/133/28.6.2006.

12. ΦΕΚ/Α/191/16.11.1994.

13. ΦΕΚ/Α/152/10.7.2007.

14. ΕΕ 11.6.2005, L. 149/22.

15. ΕΕ 16.1.2001, L. 12/1.

16. ΕΕ 4.7.2008, L. 177/6.

17. ΕΕ 31.7.2007, L. 199/40.

18. Όπως ο όρος αυτός («υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας») νοείται στο πλαίσιο του άρθρ. 2 (α) της Οδηγ. 2000/31/EK. Επίσης άρθρ. 1 καθώς και αιτιολογικές σκέψεις υπ' αριθ. 1, 3, 4 και 9 της Οδηγ. 2000/31/EK.

για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου στην εσωτερική αγορά».

Στην παρούσα μελέτη γίνεται μία προσπάθεια προσέγγισης και κατανόησης του νομικού πλαισίου που ισχύει για τις ηλεκτρονικώς καταρτιζόμενες εμπορικές συμβάσεις και επισημαίνονται τα διάφορα νομικά προβλήματα που ανακύπτουν σε τέτοιου είδους συναλλαγές. Θα αναλυθούν περαιτέρω τα δικαιώματα και γενικότερα τα μέσα άμυνας που έχει ο χρήστης του διαδικτύου-καταναλωτής στη διάθεσή του υπό το πρίσμα των ειδικών διατάξεων για την προστασία του καταναλωτή. Επίσης, θα γίνει λόγος για το ρυθμιστικό πλαίσιο που αφορά στην προστασία των προσωπικών δεδομένων των συναλλασσομένων πάντα με μία διάθεση κριτική απέναντι σε όλα όσα ισχύουν και στον τρόπο που μπορούν να επέλθουν αλλαγές και βελτιώσεις.

Για λόγους συστημικούς, λοιπόν, η παρούσα μελέτη διαρθρώνεται σε τέσσερα κεφάλαια ως ακολούθως:

Στο **πρώτο** κεφάλαιο γίνεται λόγος για τις νομικές βάσεις του ηλεκτρονικού εμπορίου ιδίως δε για την εφαρμογή της κοινοτικής Οδηγίας 2000/31/EK και την ενσωμάτωση αυτής στο ελληνικό δίκαιο με το π.δ. 131/2003. Σε αυτή την ενότητα θα αποσαφηνιστούν έννοιες συνυφασμένες με τη διαδικτυακή συναλλαγή όπως π.χ. ηλεκτρονικό έγγραφο, ηλεκτρονική σύμβαση, ηλεκτρονική δήλωση βούλησης, ηλεκτρονική υπογραφή καθώς επίσης θα αναλυθεί η διαδικασία και ο τρόπος κατάρτισης μιας σύμβασης στο διαδίκτυο.

Στο **δεύτερο** κεφάλαιο παρουσιάζονται και αναλύονται τα νομικά προβλήματα που δημιουργούνται κατά την εφαρμογή των κανόνων του ηλεκτρονικού εμπορίου ιδίως ζητήματα που έχουν να κάνουν με το χρόνο κατάρτισης της διαδικτυακής σύμβασης και με το εφαρμοστέο δίκαιο και τη δικαιοδοσία σε περίπτωση ανώμαλης εξέλιξής της. Επίσης, λόγος θα γίνει και για τη νομική θέση (και δη ευθύνη) των προσώπων που εμπλέκονται σε τέτοιου είδους συναλλαγές (ευθύνη παρόχου υπηρεσιών διαδικτύου – ευθύνη φορέα πιστοποίησης).

Το τρίτο και το τέταρτο κεφάλαιο έχουν ιδιαίτερη σημασία και βαρύτητα επειδή αφορούν στην προστασία του καταναλωτή-χρήστη του διαδικτύου καθώς και στην προστασία των δεδομένων του που εισάγονται στο διαδίκτυο κατά τη διαδικασία σύναψης μιας διαδικτυακής σύμβασης. Έτσι, το **τρίτο** κεφάλαιο πραγματεύεται την εφαρμογή κυρίως του νόμου 2251/1994 και στις ηλεκτρονικώς καταρτιζόμενες συμβάσεις, εφιστώντας την προσοχή στα κενά και προβλήματα που τυχόν υπάρχουν λόγω της φύσης του διαδικτύου, ενώ, το **τέταρτο** κεφάλαιο ασχολείται με την εφαρμογή του ρυθμιστικού πλαισίου για την προστασία των δεδομένων και του απορρήτου στις εν λόγω συναλλαγές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

ΟΙ ΝΟΜΙΚΕΣ ΒΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ

1.1. Το π.δ. 131/2003

Πριν γίνει λόγος για το ρυθμιστικό πλαίσιο που εισάγει στην εσωτερική έννομη τάξη το π.δ. 131/2003 είναι απαραίτητο να κατανοήσουμε πρωτίστως τι εστί «ηλεκτρονικό εμπόριο» και πώς οι διαδικτυακές συναλλαγές εντάσσονται σε αυτό το χώρο. Ένας ορισμός, λοιπόν, που θα μπορούσαμε να δώσουμε είναι ο εξής: «*Ηλεκτρονικό Εμπόριο (e-commerce)*¹⁹ είναι το εμπόριο που αφορά την ηλεκτρονική διεξαγωγή συναλλαγών ήτοι την παροχή προϊόντων και υπηρεσιών, έναντι αμοιβής κάνοντας χρήση εξοπλισμών ηλεκτρονικής επεξεργασίας για την επικοινωνία από απόσταση δηλαδή την ηλεκτρονική επεξεργασία και μεταφορά δεδομένων που εμπεριέχουν κείμενα, ήχο και εικόνα²⁰ .»

Στις υπηρεσίες του ηλεκτρονικού εμπορίου περιλαμβάνονται τόσο η διάθεση προϊόντων (καταναλωτικά αγαθά ή λογισμικό) όσο και η παροχή υπηρεσιών αλλά και η δωρεάν προσφορά πληροφοριών (websites browsing, search engines) η οποία χρηματοδοτείται από τη διαφήμιση. Οι συναλλαγές στο ηλεκτρονικό εμπόριο διακρίνονται κυρίως σε δύο κατηγορίες: **α) στις άμεσες (on-line) συναλλαγές** και **β) στις έμμεσες (off-line) συναλλαγές**. Στην πρώτη περίπτωση, όλα τα στάδια της συναλλαγής γίνονται on line [παραγγελία, πληρωμή, παράδοση άυλων αγαθών σε απευθείας σύνδεση όπως είναι π.χ. το λογισμικό Η/Υ (software) ή το ψηφιακό περιεχόμενο (digital content)]. Στη δεύτερη περίπτωση των έμμεσων συναλλαγών, ένα μέρος της συναλλαγής καταρτίζεται on line, ένα άλλο μέρος της όμως (αυτό που αφορά στην παράδοση του αγαθού με τον παραδοσιακό τρόπο ήτοι ταχυδρομικώς) ολοκληρώνεται εκτός πεδίου ηλεκτρονικού εμπορίου. Επίσης, ανάλογα με τα συμβαλλόμενα μέρη που κάθε φορά εμπλέκονται σε μία σύμβαση και το είδος της παρεχόμενης υπηρεσίας, οι ηλεκτρονικές συναλλαγές μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ως εξής:

α) σε αυτές που καταρτίζονται μεταξύ επιχειρήσεων και προμηθευτών τους (Business to Business, B2B),

β) σε συναλλαγές μεταξύ επιχειρήσεων και καταναλωτών (Business to Consumer/Customer, B2C),

19. Δεν πρέπει να συγχέεται με το λεγόμενο «ηλεκτρονικό επιχειρείν» (e-business) που είναι έννοια ευρύτερη και αναφέρεται στην εφαρμογή των νέων τεχνολογιών στις επιχειρήσεις.

20. Ιγγλεζάκης, Το Δίκαιο του Ηλεκτρονικού Εμπορίου (επιτομή), 2009, 2.

γ) σε αυτές που εκτελούνται μεταξύ καταναλωτών και επιχειρήσεων (**Consumer to Business**), όπου το μοντέλο αυτό αναφέρεται σε ιδιώτες που κάνουν προσφορές προϊόντων ή υπηρεσιών σε επιχειρήσεις,

δ) σε συναλλαγές μεταξύ επιχειρήσεων και διοίκησης (**Business to Administration**) όπου περιλαμβάνονται συναλλαγές του δημοσίου με επιχειρήσεις, και τέλος

ε) σε αυτές μεταξύ καταναλωτών (**Consumer to Consumer, C2C**) όπου εδώ ανήκουν οι διαδικτυακές δημοπρασίες.

Στην παρούσα μελέτη, το ενδιαφέρον και η προσοχή θα εστιασθούν στην ως άνω δεύτερη περίπτωση των διενεργούμενων ηλεκτρονικών συναλλαγών μεταξύ επιχειρήσεων και καταναλωτών (B2C) όπου περιλαμβάνονται όλες εκείνες οι συναλλαγές λιανικού εμπορίου προϊόντων ή υπηρεσιών με μεμονωμένους αγοραστές. Το βασικό νομοθέτημα που ρυθμίζει την άσκηση δραστηριοτήτων του ηλεκτρονικού εμπορίου είναι το π.δ. 131/2003 με το οποίο μεταφέρθηκε στην ελληνική έννομη τάξη η Οδηγία 2000/31/ΕΚ σχετικά με ορισμένες πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως δε του ηλεκτρονικού εμπορίου.

Το ως άνω προεδρικό διάταγμα θεσπίζει τις γενικές προϋποθέσεις για το ηλεκτρονικό εμπόριο ακολουθώντας το πνεύμα της Οδηγίας η οποία **δεν** συνιστά Οδηγία πλήρους εναρμόνισης. Στόχος του κοινοτικού νομοθέτη είναι να θέσει ένα ευρύτερο ρυθμιστικό πλαίσιο για το ηλεκτρονικό εμπόριο και για το λόγο αυτό πραγματεύεται ορισμένα μόνο ζητήματα θεωρώντας ότι οι ισχύουσες διατάξεις των εθνικών δικαίων των κρατών – μελών μπορούν να εφαρμοστούν αναλογικά και στις συναλλαγές του ηλεκτρονικού εμπορίου.

Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 5 ΣυνθΕΚ (**αρχή επικουρικότητας**)²¹, η κοινότητα **μόνον επικουρικώς** μπορεί να παρέμβει σε τομείς όπου κρίνεται απαραίτητη η εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών ώστε να λειτουργεί ελεύθερα η εσωτερική αγορά. Σύμφωνα δε με την **αρχή της αναλογικότητας**²², τα μέτρα που λαμβάνονται πρέπει να περιορίζονται στο ελάχιστο αναγκαίο του επιδιωκόμενου σκοπού. Ο κοινοτικός νομοθέτης, επομένως, δεν ρυθμίζει συγκεκριμένες υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας αλλά επιχειρεί να θέσει ένα ενιαίο κανονιστικό πλαίσιο για να καλύψει ορισμένες μόνον πτυχές του ηλεκτρονικού εμπορίου²³. Ως εκ τούτου η Οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο συμπληρώνει το ισχύον κοινοτικό κεκτημένο

21. Αιτιολ. σκέψη 6 της Οδηγίας 2000/31/ΕΚ.

22. Αιτιολ. σκέψη 10 της Οδηγίας 2000/31/ΕΚ.

23. Αιτιολ. σκέψεις 7 και 8 της Οδηγίας 2000/31/ΕΚ.

(acquis communautaire)²⁴ δηλαδή εντάσσεται σε μία σειρά οδηγιών²⁵ που επιδιώκουν τη δημιουργία ενός minimum επιπέδου προστασίας για τους υπηκόους των κρατών-μελών.

1.2. Πεδίο Εφαρμογής

Όσον αφορά την έκταση και το πεδίο εφαρμογής του π.δ. 131/2003 πρέπει να τονίσουμε ότι αυτό τυγχάνει εφαρμογής σε κάθε υπηρεσία της κοινωνίας της πληροφορίας που παρέχεται εξ αποστάσεως με τη χρήση ηλεκτρονικών μέσων κατόπιν ατομικού αιτήματος και έναντι αμοιβής²⁶. Ωστόσο, εδώ εμπίπτουν και υπηρεσίες που δεν αμείβονται από τον αποδέκτη τους αλλά από τρίτους, συνήθως διαφημιζόμενους, όπως είναι η παροχή πληροφοριών σε απευθείας σύνδεση, οι εμπορικές επικοινωνίες, οι υπηρεσίες αναζήτησης, πρόσβασης και ανάκτησης δεδομένων²⁷. Απαραίτητη όμως προϋπόθεση εφόσον δεν υπάρχει άμεση αμοιβή είναι ο παρέχων υπηρεσίες να ασκεί επί της ουσίας μια οικονομική δραστηριότητα για αόριστη χρονική διάρκεια. Συνεπώς, ερευνητικά κέντρα και μη κερδοσκοπικοί φορείς αποκλείονται από την εφαρμογή του π.δ. 131/2003.

Το προτελευταίο άρθρο του π.δ.²⁸ αναφέρεται στο τομείς που εξαιρούνται από το πεδίο εφαρμογής του, συνιστάμενους **α)** στο φορολογικό τομέα, **β)** σε θέματα που ήδη ρυθμίζονται από τις ειδικότερες διατάξεις των νόμων 2472/1997 περί προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και 3471/2006 περί προστασίας της ιδιωτικής ζωής στον τηλεπικοινωνιακό τομέα, **γ)** σε θέματα που αφορούν συμφωνίες ή πρακτικές διεπόμενες από τη νομοθεσία καρτέλ (ν. 703/1997), **δ)** σε δραστηριότητες συμβολαιογράφων ή άλλων αντίστοιχων επαγγελματιών σχετιζομένων με άμεση και ειδική άσκηση δημόσιας εξουσίας, **ε)** σε θέματα εκπροσώπησης πελάτη και υπεράσπισης αυτού στα δικαστήρια και τέλος **στ)** σε τυχερά παίγνια²⁹ όπου ο παίκτης στοιχηματίζει χρηματική αξία (λαχεία και στοιχήματα).

Πριν εξετάσουμε αναλυτικότερα το ρυθμιστικό πλαίσιο που θέτει το π.δ. 131/2003 για τις ηλεκτρονικώς καταρτιζόμενες συμβάσεις πρέπει να σταθούμε στις

24. Άρθρ. 1 παρ. 3 Οδηγ. 2000/31/EK όπου εξειδικεύεται η αρχή του κοινοτικού κεκτημένου καθώς προτάσσεται η προστασία των συμφερόντων του καταναλωτή (κεκτημένο προστασίας καταναλωτή: acquis consommateur). Συμφώνως και το άρθρο 20 παρ. 3 του π.δ. 131/2003.

25. Όπως είναι για παράδειγμα η Οδηγία 1999/93/EK για τις ηλεκτρονικές υπογραφές, η Οδηγία 95/46/EK για την προστασία των προσωπικών δεδομένων, η Οδηγία 2002/58/EK για την προστασία της ιδιωτικής ζωής στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες, οι οδηγίες στον τομέα της προστασίας των καταναλωτών. Αιτιολ. σκέψη 11 της Οδηγίας 2000/31/EK.

26. Άρθρ. 1 (α) του π.δ. 131/2003.

27. Αιτιολ. σκέψη 18 της Οδηγίας 2000/31/EK.

28. Βλ. και αντίστοιχη διάταξη της Οδηγίας για το ηλεκτρονικό εμπόριο (άρθρο 1 παρ. 5).

29. Αιτιολ. σκέψη 16 της Οδηγίας 2000/31/EK.

αρχές που διέπουν το εν λόγω νομοθέτημα. Και τούτο επειδή οι διατάξεις του π.δ. έχουν ως στόχο να εξειδικεύσουν τις αρχές αυτές και να τις μεταφέρουν από τη σφαίρα της θεωρίας στην πράξη. Ειδικότερα στο επόμενο κεφάλαιο γίνεται λόγος για τις αρχές που διέπουν το π.δ. 131/2003 οι οποίες συνίστανται στις εξής τρεις: (i) στην αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, (ii) στην αρχή της εφαρμογής του δικαίου του κράτους προέλευσης και (iii) στην αρχή της μη αναγκαίας προηγούμενης άδειας.

1.3. Αρχές

1.3.1. Η αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας

Σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 2 του π.δ. 131/2003, δεν επιτρέπεται να περιορίζεται η ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας που προέρχονται από άλλο κράτος μέλος, για λόγους που αφορούν το συντονισμένο τομέα. Η διάταξη αυτή εξειδικεύει τα άρθρα της συνθήκης ΕΚ που αφορούν την ελεύθερη κυκλοφορία και διακίνηση εμπορευμάτων και υπηρεσιών (άρθρα 49 επ ΣυνθΕΚ). Κάθε φορέας παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας³⁰ μπορεί ελευθέρως να δραστηριοποιηθεί στην ελληνική αγορά εφόσον είναι εγκατεστημένος σε ένα κράτος-μέλος της ΕΕ.

Βεβαίως σημείο αναφοράς της ως άνω διάταξης αποτελεί ο εννοιολογικός προσδιορισμός του συντονισμένου τομέα ο οποίος κατά την έννοια του π.δ. 131/2003 [άρθρο 1 στοιχ. (η)] περιλαμβάνει το ισχύον νομικό πλαίσιο των κρατών-μελών που εφαρμόζεται σε φορείς υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας. Στους κανόνες αυτούς εντάσσονται κανόνες σχετικά με την ανάληψη και την άσκηση της δραστηριότητας του φορέα καθώς και με την ποιότητα και το περιεχόμενο των υπηρεσιών. Αντιθέτως, δεν περιλαμβάνονται διατάξεις που σχετίζονται με τα εμπορεύματα όπως είναι για παράδειγμα πρότυπα ασφαλείας, ευθύνη για προϊόντα και οι προϋποθέσεις σχετικά με την παράδοση ή μεταφορά εμπορευμάτων καθώς επίσης και υπηρεσίες που δεν παρέχονται με ηλεκτρονικά μέσα³¹.

Ενόψει των ανωτέρω, λοιπόν, απαγορεύεται ο περιορισμός της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας που προέρχονται από κράτος-μέλος της ΕΕ κατ' εφαρμογή των νομοθετικών διατάξεων που ισχύουν σε

30. Κατά το π.δ. 131/2003 φορέας παροχής υπηρεσιών είναι κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που παρέχει μια υπηρεσία της κοινωνίας της πληροφορίας. Η παροχή αυτή των υπηρεσιών συνιστά την οικονομική δραστηριότητα του φορέα.

31. Άρθρ. 1 στοιχ. (i) και (ii) του π.δ. 131/2003 και αιτιολ. σκέψη 21 της Οδηγίας 2000/31/ΕΚ.

αυτούς τους τομείς στο ελληνικό δίκαιο. Για παράδειγμα, δεν μπορούμε να απαιτήσουμε τη λήψη άδειας από τις ελληνικές αρχές για μια εταιρεία που μέσω διαδικτύου πωλεί ηλεκτρονικό εξοπλισμό και έχει πελάτες στην Ελλάδα ενώ η εγκατάστασή της βρίσκεται στο Βέλγιο. Η βελγική εταιρεία πρέπει ακωλύτως και ελευθέρως να παρέχει τις υπηρεσίες της στον Έλληνα πελάτη της χωρίς να «σκοντάφτει» σε κανόνες της ελληνικής έννομης τάξης. Αυτή άλλωστε είναι και η πρόθεση του κοινοτικού νομοθέτη να διασφαλίσει δηλαδή την ομαλή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς³².

Οι μόνες παρεκκλίσεις από τον κανόνα της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας εισάγονται στο άρθρο 2 παρ. 4 του εν λόγω π.δ. κατά το οποίο η ελληνική πολιτεία υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις μπορεί να λαμβάνει περιοριστικά μέτρα για συγκεκριμένη υπηρεσία που προέρχεται από άλλο κράτος-μέλος. Ειδικότερα, τα μέτρα που λαμβάνονται πρέπει να υπακούουν στις αρχές της αναγκαιότητας και αναλογικότητας και να αφορούν τη δημόσια τάξη και ασφάλεια, την προστασία της δημόσιας υγείας, την προστασία του καταναλωτή και να στρέφονται κατά μιας υπηρεσίας η οποία βλάπτει ή προκαλεί σοβαρό κίνδυνο βλάβης των ως άνω κλάδων.

1.3.2. Η αρχή της εφαρμογής του δικαίου του κράτους προέλευσης

Εκτός από την αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών, μία άλλη αρχή που διέπει το π.δ. 131/2003 είναι η λεγόμενη αρχή της εφαρμογής του δικαίου του κράτους προέλευσης (country of origin principle). Η αρχή αυτή συνίσταται στο εξής: Κατά την παροχή στην Ελλάδα ή σε άλλο κράτος-μέλος των υπηρεσιών από φορέα εγκατεστημένο στην Ελλάδα, πρέπει να εφαρμόζονται οι σχετικές διατάξεις του εθνικού δικαίου που εμπίπτουν στο συντονισμένο τομέα (άρθρο 2 παρ. 1)³³. Η αρμοδιότητα ελέγχου των δραστηριοτήτων του φορέα παροχής των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας **έχει ως βάση το κράτος-μέλος προέλευσης και όχι το κράτος υποδοχής**. Από τον κανόνα αυτό συνάγεται ότι και το εφαρμοστέο δίκαιο θα είναι το δίκαιο της χώρας όπου βρίσκεται η μόνιμη εγκατάσταση του φορέα παροχής υπηρεσιών³⁴.

32. Άρθρ. 1 παρ. 1 Οδηγίας 2000/31/ΕΚ.

33. Ειδικότερα για την αρχή της χώρας προέλευσης και τη λειτουργία αυτής στην εσωτερική αγορά βλέπε *Κουτσούμπας*, Ηλεκτρονικό Εμπόριο, σε Δούβλη Β./Μπώλο Α., Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών (Ευρωπαϊκή και Ελληνική Εναρμόνιση), 2008, 760 επ.

34. Αναλυτικά για το εφαρμοστέο δίκαιο στις καταρτιζόμενες μέσω διαδικτύου συμβάσεις βλέπε σχετική ενότητα στο δεύτερο κεφάλαιο της παρούσας μελέτης.

Ειδικότερα, η μόνιμη εγκατάσταση συνίσταται στον τόπο όπου ο φορέας για αόριστο χρονικό διάστημα αναπτύσσει εν τοις πράγμασι οικονομική δραστηριότητα. Απλή παρουσία και χρήση τεχνικών μέσων και τεχνολογιών για την διενέργεια της συναλλαγής δεν συνιστούν εγκατάσταση του φορέα³⁵. Με την εισαγωγή του κριτηρίου της μόνιμης εγκατάστασης, ο έλεγχος των φορέων παροχής υπηρεσιών ηλεκτρονικού εμπορίου καθίσταται δυνατός και το φαινόμενο του forum shopping περιορίζεται καθώς οι τελευταίοι δεν μπορούν να εκφεύγουν του ελέγχου μεταφέροντας τον τεχνικό εξοπλισμό τους (servers) σε μία χώρα με λιγότερο αυστηρή νομοθεσία.

1.3.3. Η αρχή της μη αναγκαίας προηγούμενης άδειας

Η αρχή της μη αναγκαίας προηγούμενης άδειας έρχεται να συμπληρώσει μαζί με τις δύο προηγούμενες αρχές το πλαίσιο στήριξης για την ελεύθερη διακίνηση των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας. Το άρθρο 3 του π.δ. 131/2003 ορίζει ότι η ανάληψη και η άσκηση δραστηριότητας φορέα παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας είναι ελεύθερη τελούσα ωστόσο υπό την επιφύλαξη των καθεστώτων έγκρισης που δεν αφορούν ειδικά και αποκλειστικά τις υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας ή των καθεστώτων έγκρισης που προβλέπονται στον τομέα των τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών (ν. 3471/2006).

Η εν λόγω διάταξη απαγορεύει τη θέσπιση διοικητικής διαδικασίας λήψης άδειας για την ανάληψη αλλά και την άσκηση της παροχής υπηρεσιών ηλεκτρονικού εμπορίου· ωστόσο άδειες που προβλέπονται από την εθνική έννομη τάξη και δεν αφορούν ειδικώς τις εν λόγω υπηρεσίες πρέπει να λαμβάνονται κανονικά. Εάν για παράδειγμα για την άσκηση συγκεκριμένης δραστηριότητας (π.χ. κατά το άνοιγμα φαρμακείου, στις εξ αποστάσεως συμβάσεις³⁶) απαιτείται η λήψη διοικητικής άδειας τότε αυτή πρέπει εκ των προτέρων να ζητείται.

³⁵ Άρθρ. 1 (γ) του π.δ. 131/2003 και άρθρο 43 ΣυνθΕΚ.

³⁶ Άρθρ. 4 παρ. 14 ν. 2251/1994: καταχώριση προμηθευτών στο ειδικό μητρώο που τηρείται στο Υπουργείο Ανάπτυξης.

1.4. Η Κατάρτιση της Ηλεκτρονικής Σύμβασης

1.4.1. Ηλεκτρονική Δήλωση Βούλησης

Πριν γίνει λόγος για τη διαδικασία και τον τρόπο με τον οποίο καταρτίζεται μία σύμβαση μέσω διαδικτύου είναι σκόπιμο να αναφερθούμε στις κλασικές βασικές αρχές του αστικού μας κώδικα για τις προϋποθέσεις κατάρτισης μιας σύμβασης και να δούμε πώς αυτές οι αρχές εφαρμόζονται στις διαδικτυακές συμβάσεις. Ας μην ξεχνάμε ότι οι διαδικτυακές συναλλαγές διαφέρουν από τις κλασικές συμβάσεις στο βαθμό που υπεισέρχονται τα μέσα τεχνολογίας τόσο στην έναρξη όσο και στην ολοκλήρωση και εκτέλεση της συναλλαγής. Σύμφωνα, λοιπόν, με τις γενικές αρχές του αστικού δικαίου μία σύμβαση καταρτίζεται όταν περιέλθει στον αρχικώς προτείνοντα η δήλωση αποδοχής της πρότασής του (ΑΚ 192). Ουσιώδες, επομένως, στοιχείο για την κατάρτιση συμβάσεων αποτελεί η δήλωση βούλησης που περιέχει πρόταση σύναψης σύμβασης και η αποδοχή της.

Στις ηλεκτρονικώς καταρτιζόμενες συμβάσεις έχουμε δήλωση βούλησης; Η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι ότι πρέπει να υπάρχει ηλεκτρονική δήλωση βούλησης εμπεριέχουσα πρόταση σύναψης σύμβασης και ηλεκτρονική δήλωση αποδοχής αυτής της πρότασης³⁷. Η ηλεκτρονική δήλωση βούλησης που διαβιβάζεται μέσω διαδικτύου δεν διαφέρει από τη συνηθισμένη δήλωση βούλησης του αστικού δικαίου παρά μόνο ως προς τον τρόπο μετάδοσής της που γίνεται ηλεκτρονικά δηλαδή μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή. Ως προς το δεσμευτικό χαρακτήρα των δηλώσεων αυτών τα άρθρα 127 επ ΑΚ ισχύουν καθόλα, εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις συνδρομής τους, όπως και για τις συνήθεις δηλώσεις βούλησης κατά το αστικό δίκαιο.

Επομένως, μία ηλεκτρονική δήλωση αποτελεί δήλωση βούλησης όταν στο πρόσωπο του δηλούντος συντρέχουν **τρεις** κυρίως προϋποθέσεις:

- α)** Ο δηλών θα πρέπει να έχει πρωτίστως βούληση πράξης, δηλαδή να έχει πρόθεση να τελέσει μία πράξη,
- β)** να έχει περαιτέρω συνείδηση ή βούληση δήλωσης, δηλαδή να έχει επίγνωση ότι η συμπεριφορά του μπορεί να επιφέρει έννομες συνέπειες και τέλος
- γ)** να έχει δικαιοπρακτική βούληση, δηλαδή να επιθυμεί την εκτέλεση της συγκεκριμένης δικαιοπραξίας και την παραγωγή των έννομων αποτελεσμάτων της.

37. Δημαράς, Εμπορικές Συμβάσεις μέσω Διαδικτύου, ΔΕΕ 2008, 164 επ.

Κατ' επέκταση μία δήλωση βούλησης που διαβιβάζεται από λάθος του δηλούντος δεν θεωρείται εγκύρως διαβιβασθείσα επειδή ο δηλών δεν ήθελε πράγματι την αποστολή της³⁸.

1.4.2. Διαβίβαση ηλεκτρονικής δήλωσης βούλησης στον αποδέκτη

Για να αναπτύξει αποτελέσματα η μεταβίβαση μιας δήλωσης βούλησης μέσω διαδικτύου θα πρέπει λοιπόν να μεταβιβάζεται εγκύρως στον αποδέκτη της, δηλαδή θα πρέπει να περιέλθει επιτυχώς στη σφαίρα εξουσίας του παραλήπτη όπου με βάση την ειθισμένη πορεία των πραγμάτων αναμένεται πως τούτος θα λάβει γνώση του περιεχομένου της. Ειδικότερα στις ηλεκτρονικές δηλώσεις βούλησης εγείρεται το ερώτημα τι ακριβώς ανήκει στη σφαίρα επιρροής του παραλήπτη.

Ο αποδέκτης πρέπει καταρχήν να έχει εγκαταστήσει ένα σύστημα λήψης μηνυμάτων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, δηλαδή ένα είδος νοητού ηλεκτρονικού γραμματοκιβωτίου. Αυτό το γραμματοκιβώτιο αποτελεί το χώρο αναμονής του μηνύματος του αποστολέα.

Το μήνυμα του αποστολέα με τη δήλωση βούλησής του, εγκαταλείποντας τον ηλεκτρονικό υπολογιστή του αποστολέα ταξιδεύει μέσω δικτύων ηλεκτρονικών υπολογιστών και τελικά αποθηκεύεται στο ηλεκτρονικό γραμματοκιβώτιο του παραλήπτη, χωρίς ο ίδιος να λαμβάνει πολλές φορές άμεση γνώση της αποθήκευσής του. Η δήλωση βούλησης έχει επιτυχώς διαβιβαστεί όταν αυτή μπει πλέον στη σφαίρα εξουσίας του παραλήπτη.

Η ηλεκτρονική δήλωση βούλησης του αποστολέα βρίσκεται στη σφαίρα επιρροής του παραλήπτη όταν το μήνυμα βρίσκεται στο ηλεκτρονικό γραμματοκιβώτιο του παραλήπτη και αυτός μπορεί να έχει πρόσβαση σε αυτό, δηλαδή έχει τη δυνατότητα ανά πάσα στιγμή να λάβει γνώση της δήλωσης βούλησης του αποστολέα.

Για τις εμπορικές συναλλαγές ειδικά, γίνεται δεκτό, πως δεν αρκεί η διαβιβαζόμενη δήλωση βούλησης να φτάσει επιτυχώς το ηλεκτρονικό γραμματοκιβώτιο του παραλήπτη. Απαιτείται επιπλέον να χρησιμοποιεί ο παραλήπτης το εν λόγω

38. Παπαθωμά-Μπέτγκε, Ηλεκτρονικό Εμπόριο: Νομικά ζητήματα κατά τη σύναψη εμπορικών συμβάσεων στο Ίντερνετ, ΔΕΕ 1999, 1238: Επί παραδείγματι, αθέλητη αποστολή ενός ηλεκτρονικού μηνύματος μπορεί να υπάρξει εάν ο δηλών από αμέλεια πατήσει το πλήκτρο για την αποστολή του μηνύματος, εάν δηλαδή χωρίς να το επιθυμεί ενεργοποιήσει την εντολή για μεταβίβαση της δήλωσης βούλησής του στο λήπτη. Σε αυτή την περίπτωση, θα πρέπει ο δηλών να αποζημιώσει τον παραλήπτη της δήλωσης, με αναλογική εφαρμογή των διατάξεων περί πλάνης (ΑΚ 146 και ΑΚ 145) για τη ζημία που υπέστη λόγω της εμπιστοσύνης που έδειξε στη γνησιότητα της λανθασμένης διαβίβασης της δήλωσης βούλησης. Επίσης *Σιδηρόπουλος*, Το Δίκαιο του Διαδικτύου, 2003, 82 όπου τονίζει πως και η κατάρτιση σύμβασης με ανήλικο είναι απολύτως άκυρη (άρθρα 128 και 170 ΑΚ) ακόμη κι αν ο αντισυμβαλλόμενος αγνοούσε την έλλειψη της δικαιοπρακτικής του ικανότητας ενώ το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση παράνομων και ανήθικων κατά το ελληνικό δίκαιο δικαιοπραξιών (άρθρα 174 και 178 ΑΚ).

ηλεκτρονικό γραμματοκιβώτιο στις εμπορικές του συναλλαγές ή να έχει κάνει δημόσια γνωστή την πρόθεσή του να το χρησιμοποιεί στις εμπορικές του σχέσεις³⁹.

Μεγαλύτερη σημασία αποκτά ο χρόνος της περιέλευσης (λήψης) της ηλεκτρονικής δήλωσης βούλησης στον αποδέκτη από το χρονικό σημείο της οποίας δεσμεύεται ο δηλών και δεν μπορεί πια να ανακαλέσει τη δήλωσή του⁴⁰. Με γνώμονα τις γενικές διατάξεις του αστικού δικαίου, η περιέλευση της ηλεκτρονικής δήλωσης βούλησης θεωρείται ότι συντελέστηκε από τότε που ο λήπτης σύμφωνα με την κανονική πορεία των πραγμάτων θα μπορούσε αντικειμενικά να λάβει γνώση της δήλωσης βούλησης^{41 42}.

Διαφορετικά, ωστόσο, θα πρέπει να αντιμετωπιστεί η περίπτωση κατά την οποία η λήψη γνώσης μίας δήλωσης βούλησης εσκεμμένα εμποδίζεται από τον παραλήπτη της⁴³. Σε αυτή την περίπτωση της υπαίτιας παρεμπόδισης της διαβίβασης θα πρέπει να θεωρηθεί πως η δήλωση είτε έχει περιέλθει στον λήπτη της με βάση την καλή πίστη είτε ότι τέτοια συμπεριφορά στοιχειοθετεί σε βάρος του λήπτη αντίστοιχη ευθύνη (ΑΚ 198, 919).

1.4.3. Ηλεκτρονικό Έγγραφο

Όπως είδαμε παραπάνω, οι γενικές αρχές του ΑΚ για την κατάρτιση των συμβάσεων εφαρμόζονται και στην περίπτωση των διαδικτυακών συμβάσεων. Μπορεί ωστόσο στο χώρο του διαδικτύου να κάνουμε λόγο και για έγγραφο και μάλιστα για ηλεκτρονικό έγγραφο; Τι εννοούμε καταρχάς ως ηλεκτρονικό έγγραφο;

39. Αυτό επιτυγχάνεται όταν ο παραλήπτης γνωστοποιεί την ηλεκτρονική του διεύθυνση στις εμπορικές συναλλαγές όταν δηλαδή την αναγράφει στα έγγραφα αλληλογραφίας του και στις κάρτες του.

40. Στο αστικό δίκαιο η επίδοση με δικαστικό επιμελητή διαλύει τις όποιες αμφιβολίες υπάρχουν αναφορικά με τον χρόνο περιέλευσης ενός εγγράφου στον αποδέκτη του. Τέτοιου είδους όμως υλική επίδοση δεν είναι δυνατή στον ηλεκτρονικό κόσμο του διαδικτύου.

41. Από τη στιγμή που το μήνυμα με τη δήλωση βούλησης βρίσκεται στη σφαίρα επιρροής του παραλήπτη, δηλαδή από τη στιγμή που το μήνυμα αποθηκεύτηκε στο γραμματοκιβώτιο του παραλήπτη, φέρει ο τελευταίος την ευθύνη για τυχόν καθυστέρηση ή απώλειά του. Πριν από αυτό το χρονικό σημείο την ευθύνη φέρει ο αποστολέας του μηνύματος.

42. Αλεξανδρίδου, Το Δίκαιο του Ηλεκτρονικού Εμπορίου, Ελληνικό και Κοινοτικό, 2004, 38, περί της ηλεκτρονικής κατάρτισης σύμβασης, όπου διατυπώνει την ίδια άποψη: «Η δήλωση βούλησης που διαβιβάζεται μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή θεωρείται δήλωση μεταξύ απόντων, συνεπώς για να επιφέρει αυτή τα έννομα αποτελέσματά της απαιτείται να έχει περιέλθει στον αποδέκτη της (βλ. και ΑΚ 167). κρίσιμη είναι η στιγμή κατά την οποία τα δεδομένα εισέρχονται στην έννομη σφαίρα, δηλ. στο τερματικό ή στη θυρίδα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου του λήπτη καθώς αναμένεται ότι αυτός φυσιολογικά μπορεί να λάβει γνώση του περιεχομένου τους».

43. Αυτό είναι δυνατό τεχνικά όταν για παράδειγμα ο παραλήπτης με πρόθεση δεν αδειάζει ή παραγεμίζει το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο έτσι ώστε να αποτρέψει τη διαβίβαση περαιτέρω ηλεκτρονικών μηνυμάτων. Ο χώρος αποθήκευσης των μηνυμάτων είναι πεπερασμένος, με αποτέλεσμα ο κορεσμός του να παρεμποδίζει την επιτυχή διαβίβαση επιπρόσθετων ηλεκτρονικών μηνυμάτων.

Με τον όρο **Ηλεκτρονικό Έγγραφο** εννοούμε το σύνολο των δεδομένων, που έχουν εγγραφεί στο μαγνητικό δίσκο ενός ηλεκτρονικού υπολογιστή, αφού γίνουν αντικείμενο επεξεργασίας και μπορούν να αποτυπωθούν με βάση τις εντολές του προγράμματος κατά τρόπο αναγνώσιμο στην οθόνη του υπολογιστή ενδεχομένως δε και να εκτυπωθούν σε υλικό φορέα με τη μορφή κειμένου ή εικόνων⁴⁴. Ένα τέτοιο έγγραφο δεν παρέχει τα εχέγγυα της γνησιότητας και της αυθεντικότητας που παρέχει ένα «συμβατικό» έγγραφο καθότι στερείται αφενός της ιδιόχειρης υπογραφής και αφετέρου της υλικής ενσωμάτωσης σε υλικό φορέα που του προσδίδει διάρκεια ζωής.

Εντούτοις, αναγνωρίζεται η αποδεικτική του ισχύς ως ιδιωτικού εγγράφου κατατάσσοντάς το καταρχήν στις μηχανικές απεικονίσεις του άρθρου 444 παρ. 3 ΚΠολΔ, στις οποίες η θέση ιδιόχειρης υπογραφής είναι τεχνικά αδύνατη^{45 46}.

Ηλεκτρονική υπογραφή δεν μπορούν να λάβουν τα συστατικά αξιόγραφα (π.χ. συναλλαγματική, επιταγή) επειδή στο σώμα τους ενσωματώνονται δικαιώματα τα οποία δημιουργούνται για πρώτη φορά με την έκδοσή τους και ως εκ τούτου ασκούνται από το νόμιμο κάτοχό τους. Από την άλλη πλευρά τα δηλωτικά αξιόγραφα (φορτωτικές, μετοχές) μπορούν νομίμως να εκδίδονται και ηλεκτρονικά καθώς λόγω του δηλωτικού χαρακτήρα τους δεν δημιουργούν δικαίωμα αλλά απλώς το ενσωματώνουν με σκοπό να διευκολύνουν την άσκησή του.

Ειδική περίπτωση ηλεκτρονικού εγγράφου συνιστά η περίπτωση της **Ηλεκτρονικής Ανταλλαγής Δεδομένων (Electronic Data Interchange-EDI)**⁴⁷. Πρόκειται για ανταλλαγή τυποποιημένων συμβατικών κειμένων, άλλοτε μέσω κλειστών εξελιγμένων τηλεπικοινωνιακών δικτύων (Value-Added Networks) και άλλοτε μέσω του διαδικτύου (Web based EDI), η οποία στηρίζεται σε προηγούμενη έγγραφη σύμβαση-πλαίσιο μεταξύ των μερών μέσω της οποίας ρυθμίζονται ορισμένα τεχνικά και νομικά

44. Αλεξανδρίδου (2004), 38· Σιδηρόπουλος, (2003), 75 επ.

45. Αντιθέτως, η χρήση του ηλεκτρονικού εγγράφου ως δημοσίου δεν αναγνωρίζεται ακόμα από το νομικό μας κόσμο και τούτο επιβεβαιώνεται και από την πρόβλεψη του άρθρου 9 παρ. 2 της Οδηγίας 2000/31/ΕΚ κατά την οποία εξαιρούνται από την ηλεκτρονική κατάρτιση οι εμπράγματα συμβάσεις, οι συμβάσεις που καταρτίζονται ενώπιον δικαστηρίου, δημοσίων αρχών ή δημοσίων λειτουργών, οι συμβάσεις εγγυοδοσίας καθώς και οι συμβάσεις του οικονομικού και κληρονομικού δικαίου.

46. Σιδηρόπουλος, (2003), 77 επ, όπου κάνει λόγο για τρεις κατηγορίες ηλεκτρονικών εγγράφων: Στην πρώτη ανήκουν τα έγγραφα που φέρουν «προηγμένη» ηλεκτρονική υπογραφή, στη δεύτερη εκείνα που φέρουν υπογραφή που όμως δεν πληροί τους όρους του άρθρ. 3 παρ. 1 π.δ. 150/2001 και τέλος στην τρίτη κατατάσσονται εκείνα τα έγγραφα που δεν είναι υπογεγραμμένα ηλεκτρονικά. Όσα έγγραφα ανήκουν στην πρώτη κατηγορία εξομοιώνονται με τα ιδιωτικά έγγραφα του ΑΚ και ως εκ τούτου διαθέτουν πλήρη αποδεικτική δύναμη (άρθρα 3 παρ. 1 π.δ. 150/2001, 443 και 445 ΚΠολΔ), υπό τον όρο βέβαια ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις που τίθενται από το π.δ. 150/2001. Αντιθέτως, όσα έγγραφα ανήκουν στη δεύτερη και τρίτη κατηγορία εξομοιώνονται με τις μηχανικές απεικονίσεις του άρθρου 444 παρ. 3 ΚΠολΔ και αποτελούν πλήρη απόδειξη μόνο για τα γεγονότα ή πράγματα που αναγράφουν (άρθρο 448 παρ. 2 ΚΠολΔ).

47. Σιδηρόπουλος, (2003), 83.

ζητήματα. Τα νομικά ζητήματα αντίθετα αφορούν στον ορισμό του χρόνου και του τόπου κατάρτισης των συμβάσεων, στην αναγνώριση της αποδεικτικής αξίας των μηνυμάτων, στον επιμερισμό του κινδύνου σε περίπτωση σφάλματος ή απάτης, στον προσδιορισμό του εφαρμοστέου δικαίου και στην επιλογή της διαδικασίας επίλυσης διαφορών που τυχόν ανακύψουν⁴⁸.

1.4.4. Ηλεκτρονική Υπογραφή

Εφόσον υπάρχει ηλεκτρονικό έγγραφο μήπως υπάρχει και ηλεκτρονική υπογραφή; Για την αντιμετώπιση των κινδύνων κακόβουλης αλλοίωσης του κειμένου ή υποκλοπής των δεδομένων που αυτό περιέχει εφαρμόζονται διάφορες μέθοδοι κρυπτογράφησης με τις οποίες επιτυγχάνεται η ασφαλής διαβίβαση των δεδομένων μέσω των δικτύων επικοινωνίας. Στη μέθοδο κρυπτογράφησης και δη στη λεγόμενη ασύμμετρη κρυπτογράφηση θεμελιώνεται και η τεχνική της ηλεκτρονικής υπογραφής η οποία παρέχει τα εχέγγυα της αυθεντικότητας και της μη αλλοίωσης του κρυπτογραφημένου κειμένου⁴⁹.

Το π.δ. 150/2001 που συντάχθηκε με σκοπό την εναρμόνιση του εθνικού δικαίου προς την Οδηγία 1999/93/ΕΚ για τις ηλεκτρονικές υπογραφές⁵⁰, εξομοιώνει την ηλεκτρονική υπογραφή (και μάλιστα την προηγμένη ηλεκτρονική υπογραφή) με την ιδιόχειρη εφόσον συντρέχουν ορισμένες προϋποθέσεις.

Κατά το άρθρο 2 αριθ. 1 ως **ηλεκτρονική υπογραφή** νοούνται «*δεδομένα σε ηλεκτρονική μορφή, τα οποία είναι συνημμένα σε άλλα ηλεκτρονικά δεδομένα ή σχετίζονται λογικά με αυτά και τα οποία χρησιμεύουν ως μέθοδος απόδειξης της γνησιότητας*». Σύμφωνα δε με τον αριθ. 2 του ιδίου ως άνω άρθρου μία «*προηγμένη ηλεκτρονική υπογραφή*» ή «*ψηφιακή υπογραφή*» (Digital Signature) πρέπει να φέρει τα κάτωθι χαρακτηριστικά:

- α)** να συνδέεται μονοσήμαντα με τον υπογράφοντα,
- β)** να είναι ικανή να καθορίσει ειδικά και αποκλειστικά την ταυτότητα του υπογράφοντος,
- γ)** να δημιουργείται με μέσα με τα οποία ο υπογράφων μπορεί να διατηρήσει υπό τον αποκλειστικό έλεγχό του και τέλος

⁴⁸. Zekos, EDI: Electronic Techniques of EDI, Legal Problems and European Union Law, Web Journal of CLI 1999.

⁴⁹. Η τεχνολογία οφείλει να λειτουργήσει κατά τέτοιο τρόπο ώστε να εξυπηρετηθεί η εγγυητική λειτουργία της ιδιόχειρης υπογραφής και στο επίπεδο της ηλεκτρονικής υπογραφής για τη διασφάλιση της προέλευσης και της αυθεντικότητας του ηλεκτρονικού εγγράφου.

⁵⁰. Αναλυτικά για τους γενεσιουργούς λόγους και τον επιδιωκόμενο σκοπό της Οδηγίας *Μιχαηλίδου*, Το πρόβλημα της ηλεκτρονικής υπογραφής, Δίκη 2000, 1188 επ καθώς και *Χριστοδούλου*, Τρία νέα ζητήματα του δικαίου των ηλεκτρονικών εγγράφων μετά το σχέδιο νόμου ηλεκτρονικές υπογραφές, Δίκη 2000, 1006 επ.

δ) να συνδέεται με τα δεδομένα στα οποία αναφέρεται κατά τρόπο ώστε να μπορεί να εντοπιστεί οποιαδήποτε μεταγενέστερη αλλοίωση των εν λόγω δεδομένων.

Ο νόμος, επίσης, προϋποθέτει για την εξομοίωση της ηλεκτρονικής υπογραφής με την ιδιόχειρη (τόσο στο ουσιαστικό όσο και στο δικονομικό δίκαιο), να βασίζεται αυτή σε αναγνωρισμένο πιστοποιητικό και να δημιουργείται από ασφαλή διάταξη δημιουργίας υπογραφής (άρ. 3 παρ. 1 π.δ. 150/2001)⁵¹.

Το αναγνωρισμένο πιστοποιητικό εκδίδεται από μια Έμπιστη Τρίτη Οντότητα (Trusted Third Party) η οποία πιστοποιεί την ταυτότητα των προσώπων στα οποία χορηγεί ηλεκτρονική υπογραφή. Επίσης, διατηρεί αρχείο με τα δημόσια κλειδιά των πιστοποιημένων οντοτήτων, έτσι ώστε κάθε ενδιαφερόμενος να έχει πρόσβαση σ' αυτά καθώς και αρχείο με τις ληγμένες ή ανακληθείσες υπογραφές.

Η ηλεκτρονική υπογραφή δεν είναι δυνατή κατά τρόπο ιδιόχειρο επειδή λείπει η υλική ενσωμάτωση και όπως έχει διαμορφωθεί σήμερα ουσιαστικά είναι ένα είδος λογισμικού. Στόχος της ηλεκτρονικής τεχνολογίας θα πρέπει να είναι η παροχή δυνατότητας για ιδιόχειρη ηλεκτρονική υπογραφή ήτοι για τη δημιουργία ενός ηλεκτρονικού μολυβιού⁵² το οποίο θα αλληλεπιδρά με την οθόνη ενός Η/Υ και θα αποτυπώνει το προσωπικό ηλεκτρονικό στίγμα του υπογράφοντος πάνω στο ηλεκτρονικό έγγραφο.

1.4.5. Συστήματα Κρυπτογραφίας Ψηφιακής Υπογραφής

Στην πράξη για να αντιληφθούμε καλύτερα το πώς χρησιμοποιείται η ηλεκτρονική υπογραφή θα πρέπει να ανατρέξουμε στη λειτουργία των συστημάτων κρυπτογραφίας στα οποία βασίζεται η ηλεκτρονική υπογραφή και κατ' αυτόν τον τρόπο εξασφαλίζει την γνησιότητα και μη αλλοίωση του κειμένου στο οποίο τίθεται καθώς επίσης και την ταυτότητα του δημιουργού του κειμένου. Δύο λοιπόν είναι τα συστήματα κρυπτογραφίας που παρουσιάζουν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον: **α)** το σύστημα της **συμμετρικής** και **β)** το σύστημα της **ασυμμετρικής ή ασύμμετρης** κρυπτογραφίας⁵³.

Το πρώτο σύστημα στηρίζεται στην ύπαρξη ενός αλγόριθμου κλειδιού με βάση το οποίο το μεταδιδόμενο μήνυμα κρυπτογραφείται και αποκρυπτογραφείται (π.χ. το σύστημα Data Encryption System). Αυτό το σύστημα ενώ είναι απλούστερο δεν μπορεί

51. Πάντως η ισχύς της ηλεκτρονικής υπογραφής ή το παραδεκτό της ως αποδεικτικού στοιχείου δεν αποκλείεται από μόνο το λόγο ότι δεν συντρέχουν οι ως άνω προϋποθέσεις (άρ. 3 παρ. 2 π.δ. 150/2001).

52. Ζέκος, Ιδιόχειρες ηλεκτρονικές υπογραφές και ηλεκτρονικές συμβάσεις, ΔΕΕ 2004, 627 επ όπου γίνεται λόγος για το λεγόμενο «e-pen» το οποίο αποτελείται από μία ταμπλέτα που συνδέεται στον Η/Υ και μία ασύρματη γραφίδα που δίδει στο χρήστη τη δυνατότητα να γράφει, να σχεδιάζει και να ζωγραφίζει σε οποιοδήποτε πρόγραμμα στον Η/Υ. Η «e-pen» τεχνολογία ουσιαστικά αντικαθιστά το mouse και το πληκτρολόγιο.

53. Σιδηρόπουλος, (2003), 84-85.

να ανταποκριθεί στις σύγχρονες ανάγκες ασφαλούς διακίνησης δεδομένων και ηλεκτρονικών εγγράφων μέσα στο πλαίσιο του διαδικτύου. Η λειτουργία του προϋποθέτει ότι μαζί με το μεταδιδόμενο κάθε φορά μήνυμα θα πρέπει να αποστέλλεται και το αντίστοιχο κλειδί, έτσι ώστε να καθίσταται δυνατή η αποκρυπτογράφηση του. Η αποστολή όμως του τελευταίου καθιστά ευάλωτη την εν λόγω διαδικασία καθώς ελλοχεύει ο κίνδυνος της υποκλοπής του. Επιπλέον, η χρήση του οδηγεί σε μη πρακτικά αποτελέσματα, καθώς συνεπάγεται την παραγωγή διαφορετικών κλειδιών για κάθε συναλλαγή ξεχωριστά καθιστώντας κατ' αυτό τον τρόπο δυσχερή τη διαχείρισή τους. Το σύστημα αυτό προτιμάται στα κλειστά δίκτυα.

Το δεύτερο σύστημα βασίζεται στην ύπαρξη δύο κλειδιών, ενός **ιδιωτικού (κλειδί κρυπτογράφησης)** και ενός **δημόσιου (κλειδί αποκρυπτογράφησης)**, τα οποία λειτουργούν πάντοτε σε ζεύγος. Το σύστημα αυτό (υποδομή δημοσίου κλειδιού- Public Key Infrastructure) αναγνωρίζεται ως το πλέον ασφαλές και πρακτικό σύστημα διασφάλισης της εμπιστευτικότητας, αυθεντικότητας και ακεραιότητας ηλεκτρονικών εγγράφων. Εκτός από την κρυπτογράφηση των κειμένων, μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για την πιστοποίηση της ταυτότητας του εκδότη τους και της ακεραιότητας του περιεχομένου τους. Επομένως, εάν ο αποστολέας κρυπτογραφήσει το μήνυμα χρησιμοποιώντας το δημόσιο κλειδί του παραλήπτη, αποστέλλοντας όμως ταυτόχρονα ως συνημμένο περίληψη του ιδίου εγγράφου κωδικοποιημένου με το δικό του ιδιωτικό κλειδί επιτυγχάνει δύο πράγματα:

Πρώτον, εξασφαλίζει ότι το μήνυμά του θα φθάσει στον προορισμό του χωρίς τον κίνδυνο της υποκλοπής του από κάποιον τρίτο καθώς η αποκρυπτογράφηση του είναι δυνατή μόνο βάσει του ιδιωτικού κλειδιού του παραλήπτη.

Δεύτερον, πιστοποιεί ότι ο ίδιος είναι ο εκδότης του εγγράφου καθώς η συντετμημένη μορφή του εγγράφου που κωδικοποίησε με το ιδιωτικό του κλειδί μπορεί να διαβαστεί από οποιονδήποτε τρίτο δια της εφαρμογής του δημοσίου κλειδιού του. Προκειμένου μάλιστα να εξασφαλιστεί ότι το εκάστοτε ιδιωτικό κλειδί χρησιμοποιείται από τον πραγματικό δικαιούχο του μπορούν να υιοθετηθούν και πρόσθετα μέτρα ασφαλείας που αφορούν κυρίως στη χρήση τεχνικών μεθόδων αναγνώρισης της ταυτότητάς του π.χ. μέσω μυστικών κωδικών αριθμών (PIN).

1.4.6. Η Διαδικασία Κατάρτισης της Σύμβασης

Σημαντικά ζητήματα που συνδέονται με την κατάρτιση της ηλεκτρονικής σύμβασης είναι τα εξής: **A)** η διαδικασία που πρέπει να ακολουθηθεί, **B)** η υποχρέωση του προμηθευτή να παρέχει πληροφορίες πριν την κατάρτιση της σύμβασης, **Γ)** η ενέργεια της αποστολής του μηνύματος, **Δ)** η ύπαρξη δυνατότητας διόρθωσης λαθών

και **Ε)** οι δυσχέρειες που συνδέονται με την απόδειξη της σύμβασης. Τα άρθρα 8-10 του π.δ. 131/2003 περί ηλεκτρονικού εμπορίου ρυθμίζουν κάποια από τα ως άνω ζητήματα⁵⁴.

Αρχικά όταν κάποιος χρήστης του διαδικτύου επιλέξει από την ιστοσελίδα μιας επιχείρησης ένα προϊόν ή μια υπηρεσία και θελήσει να το αγοράσει πρέπει να διαβιβάσει τη δήλωση της βούλησης του στον προμηθευτή, επιλέγοντας το κατάλληλο εικονίδιο, και να προβεί στην παραγγελία⁵⁵.

Πριν την ανάθεση της παραγγελίας ο προμηθευτής (επιχείρηση) οφείλει να παράσχει στο χρήστη-παραγγέλλοντα (και μελλοντικό αγοραστή) ορισμένες ειδικές πληροφορίες. Μετά την ανάθεση της παραγγελίας, ο προμηθευτής οφείλει να επιβεβαιώσει τη λήψη της και να αποστείλει στον αγοραστή άμεσα, χωρίς καθυστέρηση και με ηλεκτρονικά μέσα ένα αποδεικτικό παραλαβής της⁵⁶. Η σύμβαση καταρτίζεται και η δέσμευση από αυτήν επέρχεται τη χρονική στιγμή κατά την οποία το αποδεικτικό παραλαβής της παραγγελίας του πελάτη έχει περιέλθει με ηλεκτρονικά μέσα σε αυτόν.

Η ως άνω ρύθμιση αποτελεί αναγκαστικό δίκαιο (*ius cogens*) όταν ένας εκ των δύο συμβαλλομένων ενεργεί με την ιδιότητα του καταναλωτή ενώ αντίθετη συμφωνία των μερών είναι δυνατή όταν και οι δύο συμβαλλόμενοι δραστηριοποιούνται για σκοπούς επαγγελματικούς και ουδείς εκ των δύο ενεργεί ως καταναλωτής⁵⁷. Ο κοινοτικός νομοθέτης όρισε ότι η παραγγελία αφενός και το αποδεικτικό παραλαβής αφετέρου τεκμαίρεται ότι παραλήφθηκαν όταν ο μεν προμηθευτής έχει τη δυνατότητα πρόσβασης με ηλεκτρονικά μέσα στην παραγγελία, ο δε αποδέκτης έχει τη δυνατότητα πρόσβασης με αποδεικτικά μέσα στο αποδεικτικό παραλαβής⁵⁸.

54. Οι ρυθμίσεις που αφορούν στις ηλεκτρονικές συμβάσεις δεν τυγχάνουν εφαρμογής όταν πρόκειται για συμβάσεις που συνάπτονται αποκλειστικά μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή άλλων ισοδύναμων ατομικών μέσων επικοινωνίας (άρθρο 9 παρ. 3 και 10 παρ. 2 του π.δ. 131/2003).

55. Αλεξανδρίδου, (2004), 47 υποσημ. 23 και τον εκεί προβληματισμό αναφορικά με το νομικό χαρακτηρισμό της εμφάνισης της ιστοσελίδας και της προσφοράς μέσω αυτής προϊόντων ή υπηρεσιών εκ μέρους του προμηθευτή. Πρόκειται για πρόταση, πρόσκληση προς υποβολή πρότασης (*invitatio ad offerendum*) ή για πρόταση απευθυνόμενη σε αόριστο αριθμό προσώπων (*invitatio ad incertas personas*); Η απάντηση έχει πρακτική σημασία ως προς το εάν ο διαθέτων την ιστοσελίδα αναλαμβάνει ή όχι δέσμευση για τη σύναψη της σύμβασης.

56. Συνήθως η επιβεβαίωση αποστέλλεται με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο έχει αποσταλεί και η παραγγελία, ήτοι με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο. Προς διευκόλυνση των συναλλαγών, οι επιχειρήσεις προτείνουν στους πελάτες τους να δηλώσουν τη διεύθυνση του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου τους.

57. Άρθρ. 10 π.δ. 131/2003.

Τα συμβαλλόμενα μέρη ενεργούν στο πλαίσιο της επαγγελματικής δραστηριότητάς τους όταν πρόκειται για συναλλαγές *business to business* (B2B) οπότε και η ρύθμιση του άρθρου 10 π.δ. 131/2003 είναι ενδοτικού δικαίου. Αντιθέτως, όταν έχουμε συναλλαγές *business to customer* (B2C) τότε η ρύθμιση είναι αναγκαστικού δικαίου και ο συμβαλλόμενος υποχρεούται στην τήρηση των κανόνων της Οδηγίας περί ηλεκτρονικού εμπορίου.

58. Άρθρ. 10 παρ. 1 εδ. 2 π.δ. 131/2003. Η διάταξη αποτελεί ρύθμιση αναγκαστικού δικαίου και πάλι μόνον όταν ο ένας εκ των δύο συμβαλλομένων συναλλάσσεται με την ιδιότητα του καταναλωτή.

1.4.7. Υποχρεώσεις του Φορέα για Παροχή Πληροφοριών

Κατά το άρθρο 4 π.δ. 131/2003 ο προμηθευτής οφείλει να παρέχει ορισμένες γενικές πληροφορίες (**υποχρέωση παροχής γενικών πληροφοριών**). Το ως άνω άρθρο παραπέμπει στο ν. 2251/1994 για την προστασία του καταναλωτή και δη στο άρθρο 4 αυτού που ρυθμίζει το θέμα των εξ αποστάσεως συμβάσεων και προβλέπει συγκεκριμένες πληροφορίες που πρέπει να παρέχονται από τον προμηθευτή. Ο φορέας παροχής υπηρεσιών, όμως, πέρα από αυτές τις πληροφορίες, οφείλει να προσφέρει στους αποδέκτες του, στην κεντρική ιστοσελίδα του, εύκολη, άμεση (χωρίς αμοιβή) και συνεχή πρόσβαση σε ορισμένες ακόμη γενικές πληροφορίες. Η προσφορά πρόσβασης σε αυτές πρέπει να είναι προς διάθεση οιοδήποτε και σε μόνιμη βάση. Όσον αφορά στο περιεχόμενο των γενικής φύσης πληροφοριών αυτές πρέπει να αναφέρονται τουλάχιστον στην επωνυμία του φορέα και στη γεωγραφική διεύθυνση στην οποία αυτός είναι εγκατεστημένος⁵⁹.

Σύμφωνα με το άρθρο 9 του ως άνω προεδρικού διατάγματος, ο φορέας παροχής υπηρεσιών υποχρεούται να παρέχει στον αποδέκτη και ορισμένες ειδικότερες πληροφορίες (**υποχρέωση παροχής ειδικών πληροφοριών**) αφορώσες τα τεχνικά στάδια κατάρτισης της σύμβασης⁶⁰. Μάλιστα, όταν ο ένας συμβαλλόμενος είναι καταναλωτής τότε η ως άνω διάταξη έρχεται να συμπληρώσει και όχι να αντικαταστήσει το άρθρο 4 του ν. 2251/1994 και επομένως ο προμηθευτής υποχρεούται, μεταξύ άλλων, να δώσει πληροφορίες για τον τρόπο πληρωμής, παράδοσης του προϊόντος ή εκτέλεσης της σύμβασης αλλά κυρίως να ενημερώσει τον αποδέκτη-καταναλωτή για τη δυνατότητα που έχει να ασκήσει το δικαίωμα υπαναχώρησης. Σε κάθε όμως περίπτωση πρέπει να παρέχονται στον αποδέκτη και πληροφορίες σχετικά με την εξυπηρέτηση μετά την πώληση όπως και με την παροχή εμπορικής εγγύησης εάν έχουμε καταναλωτικά προϊόντα διαρκείας. Εάν πάλι πρόκειται για σύμβαση αορίστου χρόνου πρέπει να δίδονται πληροφορίες και για τους όρους καταγγελίας της σύμβασης.

Όλες αυτές οι πληροφορίες πρέπει να είναι σαφείς και κατανοητές και να τηρούνται οι αρχές της καλής πίστης κατά τις εμπορικές συναλλαγές. Πέρα από την προφορική πληροφόρηση, ο προμηθευτής έχει υποχρέωση να παραδώσει στον

⁵⁹. Ειδική πρόβλεψη υπάρχει στο νόμο όταν πρόκειται για φορέα που ασκεί νομοθετικά κατοχυρωμένο επάγγελμα (άρθρο 4 παρ. 1 στοιχ. στ' π.δ. 131/2003).

⁶⁰. Η υποχρέωση για παροχή πληροφοριών του άρθρου 9 είναι αναγκαστικού δικαίου μόνον στις συναλλαγές B2C ενώ είναι δυνατή αντίθετη συμφωνία όταν πρόκειται για σύμβαση μεταξύ επαγγελματιών (B2B). Αντιθέτως, η ρύθμιση του άρθρου 4 περί της παροχής των γενικής φύσεως πληροφοριών πρέπει να εφαρμόζεται σε κάθε περίπτωση.

καταναλωτή επιβεβαίωση των πληροφοριών αυτών σε έγγραφο το οποίο πρέπει να βρίσκεται στη διάθεσή του και να του επιτρέπει την πρόσβαση στις εν λόγω πληροφορίες.

Ο φορέας παροχής υπηρεσιών έχει υποχρέωση να δίνει στον αποδέκτη εκ των προτέρων δηλ. πριν την από μέρους του ανάθεση της παραγγελίας τις πληροφορίες που αφορούν στη διαδικασία κατάρτισης της σύμβασης που θα συναφθεί με ηλεκτρονικά μέσα. Πρόκειται δε για τις εξής πληροφορίες:

A) Πριν την ανάθεση της παραγγελίας, ο φορέας παροχής υπηρεσιών οφείλει να εξηγήσει στον αποδέκτη των υπηρεσιών κατά τρόπο σαφή, κατανοητό και μη επιδεχόμενο αμφισβητήσεων, τα τεχνικά στάδια που προηγούνται της κατάρτισης της σύμβασης. Αυτό βεβαίως που πρωτίστως ενδιαφέρει τον αποδέκτη είναι να πληροφορηθεί πότε θεωρείται ότι καταρτίστηκε η σύμβαση και ποιες είναι οι έννομες συνέπειές της. Πρέπει δε ο αποδέκτης *a priori* να γνωρίζει ότι τυχόν αναζήτηση πληροφοριών ή αναζήτηση ορισμένων προϊόντων δεν συνδέεται με την έναρξη της διαδικασίας κατάρτισης της σύμβασης.

B) Εν συνεχεία, ο φορέας παροχής υπηρεσιών πρέπει να ενημερώσει τον αποδέκτη περί του εάν υπάρξει ή όχι αρχειοθέτηση της σύμβασης μετά τη σύναψή της καθώς και εάν θα υπάρξει δυνατότητα πρόσβασης σε αυτήν⁶¹.

Γ) Επίσης, ο φορέας παροχής υπηρεσιών πρέπει να πληροφορήσει τον αποδέκτη για τη δυνατότητα και τα τεχνικά μέσα διόρθωσης τυχόν εσφαλμένης διαβίβασης της βούλησής του που μπορεί να οφείλεται σε λανθασμένο ηλεκτρονικό χειρισμό⁶².

Δ) Ο φορέας οφείλει επίσης να πληροφορήσει τον αποδέκτη για τις γλώσσες στις οποίες μπορεί να συναφθεί η σύμβαση. Η υποχρέωση συνίσταται μόνο στο ότι ο φορέας πρέπει να ενημερώσει τον αντισυμβαλλόμενο του για το πλήθος και το είδος των γλωσσών που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη σύναψη της σύμβασης. Ουδεμία υποχρέωση υφίσταται για χρήση συγκεκριμένης γλώσσας π.χ. της μητρικής γλώσσας του αποδέκτη. Ο αποδέκτης από την άλλη πλευρά έχει το δικαίωμα να επιλέξει τη γλώσσα που είναι σε αυτόν περισσότερο κατανοητή ειδάλλως να μην

61. Σκοπός της ρύθμισης αυτής είναι κυρίως η προστασία των προσωπικών δεδομένων του αποδέκτη-χρήστη ο οποίος πρέπει να γνωρίζει ποια από τα δεδομένα που ανακοινώνει θα παραμείνουν στα αρχεία του φορέα και ποια θα είναι η τύχη τους μετά την σύναψη της σύμβασης. Ο φορέας πρέπει να ενημερώσει τον αποδέκτη εάν θα διαγράψει ή όχι το περιεχόμενο της συγκεκριμένης σύμβασης και σε θετική περίπτωση, ότι δεν έχει αυτός πλέον πρόσβαση στο περιεχόμενό της.

62. Συγκεκριμένα, δεν αρκεί να τον πληροφορήσει για τα τεχνικά αυτά μέσα αλλά πρέπει να εξηγήσει σε αυτόν και τον τρόπο χρήσης τους. Βεβαίως, η πληροφόρηση δεν πρέπει να αναφέρεται σε αυτονόητες λεπτομέρειες γιατί τότε επιβαρύνεται ο πελάτης με άχρηστες πληροφορίες που αποσπούν την προσοχή του από το ουσιώδες περιεχόμενο της σύμβασης.

καταρτίσει τη σύμβαση. Μετά την επιλογή της γλώσσας από τον αποδέκτη τον κίνδυνο να μην κατανοήσει ή να παρανοήσει τους όρους της σύμβασης, τον φέρει ο ίδιος.

Ε) Τέλος, ο φορέας υποχρεούται να δηλώσει στον αντισυμβαλλόμενο του αποδέκτη τους κώδικες δεοντολογίας στους οποίους ενδεχομένως υπόκειται και τα στοιχεία μέσω των οποίων θα μπορέσει ο αποδέκτης να έχει πρόσβαση στους εν λόγω κώδικες δεοντολογίας με ηλεκτρονικά μέσα⁶³.

Εκτός από αυτές τις πληροφορίες, ιδιαίτερη πρόβλεψη υπάρχει και για τους ατομικούς όρους της κάθε συγκεκριμένης ηλεκτρονικής σύμβασης και για τους γενικούς όρους των συναλλαγών που περιλαμβάνονται σε αυτήν και πρέπει οι εν λόγω όροι να αποτυπώνονται στην οθόνη του υπολογιστή του αποδέκτη κατά τέτοιο τρόπο ώστε να είναι δυνατή η αποθήκευση και η αναπαραγωγή τους από αυτόν (άρθρο 9 παρ. 2 π.δ. 131/2003).

Λόγω της τεχνικής φύσης και της ταχύτητας που συνεπάγεται το μέσον της ηλεκτρονικής επικοινωνίας υπάρχει πάντοτε ο κίνδυνος να παρεισφρήσει λανθασμένη δήλωση βουλήσεως του αποδέκτη. Γι' αυτό ο φορέας πρέπει να θέτει στη διάθεση του αποδέκτη των υπηρεσιών, υποχρεωτικά όταν πρόκειται για πρόσωπο με την ιδιότητα του καταναλωτή, κατάλληλα προσιτά και αποτελεσματικά τεχνικά μέσα, που θα δίδουν σε αυτόν τη δυνατότητα να επισημάνει και να διορθώσει τα λάθη που έκανε κατά τον ηλεκτρονικό χειρισμό πριν την ανάθεση της παραγγελίας (**υποχρέωση φορέα για παροχή δυνατότητας διόρθωσης λαθών**)⁶⁴.

Επομένως, εάν κατά τη χρησιμοποίηση των υπηρεσιών στο διαδίκτυο μια δήλωση, που έχει αποσταλεί από τον αποδέκτη, δεν αντιστοιχεί στην αληθή βούλησή του, τότε γίνεται δεκτό ότι μπορεί αυτός να τη διορθώσει⁶⁵ (μέσα σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα από τη στιγμή της αποστολής). Τα τεχνικά μέσα που δίνουν τη δυνατότητα διόρθωσης των λαθών που ενδεχομένως παρεισφρήσουν οφείλει ο φορέας να τα θέτει στη διάθεση του αποδέκτη των υπηρεσιών πριν την ανάθεση της παραγγελίας, πριν δηλ. να έχει αποστείλει ο αποδέκτης τη δήλωση της βούλησής του για την κατάρτιση της σύμβασης.

Το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο δεν κάνει λόγο για δυνατότητα διόρθωσης του λάθους μετά την ανάθεση της παραγγελίας. Κατά συνέπεια εφόσον δεν υπάρχει ειδική ευνοϊκή ρύθμιση για τον καταναλωτή πρέπει να γίνει δεκτό ότι σε αυτές τις περιπτώσεις

63. Εδώ να τονίσουμε ότι ο φορέας δεν υποχρεούται οπωσδήποτε να υπάγεται σε συγκεκριμένους κώδικες δεοντολογίας ούτε ο αποδέκτης μπορεί να επικαλεστεί δικαιώματα βασιζόμενος στους κώδικες αυτούς.

64. Άρθρ. 10 παρ. 1 π.δ. 131/2003.

65. Στον αποδέκτη πρέπει να αποστέλλεται η διαβεβαίωση ότι το αίτημά του για διόρθωση λάθους έχει παραληφθεί και καταχωρηθεί.

θα εφαρμόζονται οι περί πλάνης διατάξεις του εκάστοτε εφαρμοστέου εθνικού δικαίου⁶⁶.

66. Αλεξανδρίδου, (2004), 60.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

ΝΟΜΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΤΟΥ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ

2.1. Προβλήματα κατά την εφαρμογή της αρχής του κράτους προέλευσης

Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, σύμφωνα με την αρχή του κράτους προέλευσης εφαρμοστέο είναι το δίκαιο του τόπου όπου ο φορέας παροχής των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας έχει την εγκατάστασή του. Όταν δε μιλάμε για εγκατάσταση αναφερόμαστε στον τόπο από όπου ο φορέας ασκεί κυρίως την οικονομική του δραστηριότητα. Σύμφωνα και με το προοίμιο της οδηγίας⁶⁷, ο τόπος εγκατάστασης επιχείρησης που δραστηριοποιείται μέσω διαδικτύου δεν βρίσκεται εκεί όπου είναι εγκατεστημένος ο εξοπλισμός της που υποστηρίζει την ιστοσελίδα της ούτε και εκεί όπου παρέχεται πρόσβαση σε αυτήν αλλά εκεί όπου η εταιρεία ασκεί την οικονομική της δραστηριότητα. Επομένως, εφαρμοστέο σύμφωνα με την ανωτέρω αρχή του κράτους προέλευσης δεν είναι το δίκαιο του τόπου όπου βρίσκεται ο διακομιστής (server) ούτε και το δίκαιο της χώρας όπου είναι κατοχυρωμένο το domain name του φορέα αλλά το δίκαιο της χώρας όπου βρίσκεται η μόνιμη εγκατάσταση του φορέα παροχής υπηρεσιών. Ο τόπος του διακομιστή δεν αποτελεί κριτήριο προσδιορισμού του εφαρμοστέου δικαίου καθώς είναι κάτι που μεταβάλλεται διαρκώς. Η ηλεκτρονική διεύθυνση από την άλλη πλευρά δεν δημιουργεί τεκμήριο για την εγκατάσταση. Επίσης, δεν θα μπορούσαμε ως εφαρμοστέο δίκαιο να θεωρήσουμε εκείνο του τόπου του χρήστη καθώς τότε θα αναγόμεσταν σε ένα πολύ μεγάλο αριθμό εννόμων τάξεων. Συνεπώς, το κριτήριο του τόπου μόνιμης και πραγματικής εγκατάστασης του φορέα φαίνεται να εξυπηρετεί στον πιο ικανοποιητικό βαθμό την ανάγκη εύρεσης του εφαρμοστέου δικαίου σε μια ηλεκτρονική συναλλαγή που έχει κατεξοχήν διασυνοριακό χαρακτήρα.

Ωστόσο, η αρχή του κράτους προέλευσης έχει ένα βασικό μειονέκτημα ότι δηλαδή έρχεται σε αντίθεση με την ανάγκη προστασίας του καταναλωτή ως ασθενέστερου μέρους σε μία σύμβαση για την οποία εφαρμόζεται το δίκαιο του τόπου εγκατάστασης του φορέα. Ο καταναλωτής που δεν είναι γνώστης του αλλοδαπού δικαίου θα εκτελέσει μια συναλλαγή με δυσμενείς και επαχθείς γι' αυτόν όρους. Προς αντιστάθμιση αυτού του μειονεκτήματος ο εθνικός νομοθέτης στο άρθρο 2 παρ. 3 του π.δ. 131/2003 εισάγει εξαιρέσεις από την αρχή αυτή. Μεταξύ των αποκλίσεων

67. Αιτιολ. σκέψη 19 Οδηγ. 2000/31/ΕΚ.

συναντούμε και τον τομέα που αφορά στις συμβατικές υποχρεώσεις που αφορούν τις συμβάσεις που καταρτίζουν οι καταναλωτές (καταναλωτικές συμβάσεις).

Η αρχή της χώρας προέλευσης εφαρμόζεται και στην περίπτωση παραβιάσεων του δικαίου του αθέμιτου ανταγωνισμού στο διαδίκτυο από φορείς παροχής υπηρεσιών εγκατεστημένους σε ένα από τα κράτη-μέλη με αποτέλεσμα να μην εφαρμόζεται το δίκαιο του κράτους στην αγορά του οποίου ο ανταγωνισμός παράγει τα έννομα αποτελέσματά του (αρχή της επηρεαζόμενης αγοράς) αλλά το δίκαιο του κράτους από όπου απορρέουν οι συναλλαγές αυτές. Η εν λόγω αρχή πρέπει να ερμηνευθεί υπό το φως της λειτουργικότητάς της στην εσωτερική αγορά και όχι σαν ένας κανόνας σύγκρουσης του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου καθώς σκοπός της κοινοτικής Οδηγίας για το ηλεκτρονικό εμπόριο είναι η άμβλυνση των αποκλίσεων μεταξύ των εθνικών νομοθεσιών ώστε η πρόσβαση στην αγορά του ηλεκτρονικού εμπορίου να είναι ασφαλέστερη.

Για να εφαρμοστεί επομένως η αρχή της χώρας προέλευσης αναζητείται σε πρώτη φάση το εφαρμοστέο δίκαιο βάσει των διατάξεων του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Εάν δεν είναι εφαρμοστέο το δίκαιο της χώρας προέλευσης τότε αναζητείται σε δεύτερη φάση εάν το εφαρμοστέο δίκαιο περιορίζει περισσότερο την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας στην εσωτερική αγορά σε σχέση με το δίκαιο της χώρας προέλευσης. Εάν ναι, τότε καταλήγουμε στην εφαρμογή του ευνοϊκότερου δικαίου δηλ. του δικαίου της χώρας προέλευσης⁶⁸.

2.2. Εξομοίωση Ηλεκτρονικής Υπογραφής με την Ιδιόχειρη

Μέσω της διάταξης περί εξομοίωσης της ηλεκτρονικής υπογραφής με την ιδιόχειρη υλοποιείται ο σκοπός της Οδηγίας 99/93/EK που συνίσταται στη δημιουργία ενός εναρμονισμένου νομικού πλαισίου για τις ηλεκτρονικές υπογραφές με στόχο την αποφυγή διαφορετικών απαιτήσεων και εννόμων συνεπειών από κράτος-μέλος σε κράτος-μέλος⁶⁹. Η Οδηγία άλλωστε επιθυμεί να διασφαλίσει τις συναλλαγές γενικότερα και όχι συγκεκριμένα και ειδικά να προστατέψει τον χρήστη – καταναλωτή των νέων τεχνολογιών⁷⁰.

68. Αποστολόπουλος, Η ερμηνεία της αρχής της χώρας προέλευσης στην Οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο ως κανόνας σύγκρουσης του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, ΔΕΕ 2004, 266 επ.

69. Αιτιολ. σκέψη υπ' αριθ. 4 Οδηγ. 99/93/EK.

70. Αιτιολ. σκέψη υπ' αριθ. 14 Οδηγ. 99/93/EK.

Ωστόσο, και η απλή⁷¹ (μη προηγμένη) ηλεκτρονική υπογραφή⁷² δεν εκμηδενίζεται και υπό προϋποθέσεις επιφέρει έννομα αποτελέσματα. Η πρακτική αξία αυτής της ρύθμισης έγκειται δε στο εξής: Όταν προβλέπεται από δίκαιο κράτους μέλους υποχρεωτικά ο έγγραφος (μη συμβολαιογραφικός όμως) τύπος ως συστατικός τύπος μιας δικαιοπραξίας και η νομοθεσία αυτού του κράτους μέλους αναγνωρίζει και τη νομική ισχύ των ηλεκτρονικών εγγράφων ως εγγράφων, τότε η προηγμένη ηλεκτρονική υπογραφή εξομοιώνεται με την ιδιόχειρη και η δικαιοπραξία καταρτίζεται εγκύρως, δηλαδή σαν ο δικαιοπρακτών να είχε θέση την ιδιόχειρη υπογραφή του στο έγγραφο. Αντίθετα, η απλή ηλεκτρονική υπογραφή παράγει έννομα αποτελέσματα μόνο σε δικαιοπραξίες για τις οποίες απαιτείται τύπος αποδεικτικός και όχι συστατικός.

Τι γίνεται όμως στην περίπτωση που η ηλεκτρονική συναλλαγή έχει διασυνοριακό χαρακτήρα, δηλαδή όταν η δικαιοπραξία φέρει απλή ηλεκτρονική υπογραφή και καταρτίζεται μεταξύ δύο συμβαλλομένων προερχομένων από διαφορετικά κράτη (εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης) όπου στο μὲν ένα η δικαιοπραξία πρέπει να περιβληθεί εγγράφου τύπου στο δε άλλο όχι; Την απάντηση σε αυτό το ερώτημα πρέπει να αναζητήσουμε στους κανόνες του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, πρέπει να αναζητήσουμε ποιο θα είναι το εφαρμοστέο δίκαιο της συναλλαγής, η *lex causae* ή η *lex fori*⁷³; Εάν εφαρμοστέο είναι το δίκαιο του κράτους που θεμελιώνει το άτυπο της εν λόγω δικαιοπραξίας, τότε αυτή θεωρείται έγκυρη και η απλή υπογραφή έχει χαρακτήρα αποδεικτικό. Εάν, σε αντίθετη περίπτωση, εφαρμοστέο είναι το δίκαιο του κράτους που απαιτεί τον έγγραφο τύπο της δικαιοπραξίας, τότε η απλή ηλεκτρονική υπογραφή δεν αρκεί για την εγκυρότητα της σύμβασης.

Η εξομοίωση της προηγμένης ηλεκτρονικής υπογραφής με την ιδιόχειρη, πέραν της σημασίας που έχει σε επίπεδο ουσιαστικού δικαίου⁷⁴, έχει πρακτική αξία και στο χώρο του δικονομικού δικαίου. Ειδικότερα, η διάταξη ΚΠολΔ 443 καθιερώνει ως μέσο απόδειξης το έγγραφο το οποίο έχει αποδεικτική δύναμη όταν φέρει την ιδιόχειρη υπογραφή του εκδότη του. Σύμφωνα δε με τη διάταξη ΚΠολΔ 445 το φέρον ιδιόχειρη υπογραφή έγγραφο αποδεικνύει κατά τρόπο δεσμευτικό ότι η δήλωση που εμπεριέχεται σε αυτό προέρχεται πράγματι από τον εκδότη του ωστόσο δεν αποδεικνύει το αληθές περιεχόμενο της εν λόγω δήλωσης. Από την άλλη πλευρά, κατά

71. Απλή ηλεκτρονική υπογραφή είναι για παράδειγμα η ιδιόχειρη υπογραφή που αποτυπώνεται σε ένα ηλεκτρονικό έγγραφο μέσω σαρωτή (scanner).

72. Άρθρ. 5 παρ. 2 Οδηγ. 99/93/ΕΚ και άρθρ. 3 παρ. 2 π.δ. 150/2001.

73. Άρθρ. 11 ΑΚ περί του τύπου της δικαιοπραξίας κατά τους κανόνες του ελληνικού ιδιωτικού διεθνούς δικαίου.

74. Ότι δηλαδή, μετά την εναρμόνιση της εθνικής έννομης τάξης προς την Οδηγία για τις ηλεκτρονικές υπογραφές, συμβάσεις για τις οποίες ο νόμος απαιτεί έγγραφο τύπο είναι έγκυρες εφόσον φέρουν προηγμένη ηλεκτρονική υπογραφή. Εάν δε φέρουν απλή υπογραφή τότε είναι άκυρες, πλην όμως, η ηλεκτρονική υπογραφή έχει νομική ισχύ στις δικαιοπραξίες εκείνες όπου ο τύπος έχει αποδεικτικό χαρακτήρα και όχι συστατικό.

τη διάταξη ΚΠολΔ 444 παρ. 3 στην έννοια του ιδιωτικού εγγράφου εντάσσεται και κάθε μηχανική απεικόνιση συμπεριλαμβανομένης και της έννοιας του ηλεκτρονικού εγγράφου. Το έγγραφο αυτό αποτελεί πλήρη και άμεση απόδειξη⁷⁵ για τα γεγονότα ή πραγματικά περιστατικά στα οποία αναφέρεται (ΚΠολΔ 448 παρ. 2) και έμμεση απόδειξη όσον αφορά τον εκδότη του από το πρόσωπο που το επικαλείται (ΚΠολΔ 457 παρ. 4). Δημιουργείται λοιπόν το εξής ερώτημα: Εφόσον η ιδιόχειρη υπογραφή εξομοιώνεται με την προηγμένη ηλεκτρονική υπογραφή, το ηλεκτρονικό έγγραφο που φέρει τέτοια υπογραφή είναι έγγραφο της ΚΠολΔ 443 και επομένως έχει την αποδεικτική ισχύ της ΚΠολΔ 445; Έχουν διατυπωθεί και οι δύο απόψεις⁷⁶ ωστόσο έγγραφο που φέρει απλή ηλεκτρονική υπογραφή γίνεται δεκτό ότι εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της ΚΠολΔ 444 παρ. 3 και όχι στη διάταξη ΚΠολΔ 443.

2.3. Εξομοίωση e-mail με την ιδιόχειρη υπογραφή

Τι συμβαίνει όμως με τα μηνύματα ηλεκτρονικής αλληλογραφίας (e-mails) και ποια η σχέση τους με την ιδιόχειρη υπογραφή; Την απάντηση σε αυτό το ερώτημα αντλούμε από την ίδια τη νομολογία η οποία μας έδωσε την πρωτοποριακή απόφαση υπ' αριθ. ΜΠρΑθ 1327/2001⁷⁷. Η ως άνω απόφαση εξέδωσε διαταγή πληρωμής με βάση αντίγραφο από e-mail, προσδίδοντας στην ηλεκτρονική διεύθυνση το χαρακτήρα της ιδιόχειρης υπογραφής⁷⁸. Κατά το σκεπτικό της ως άνω απόφασης κρίσιμο στοιχείο για την υπαγωγή του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου στις διατάξεις των άρθρων 443 και 444 του ΚΠολΔ αποτελεί η κατανόηση του τρόπου λειτουργίας του, διότι το μήνυμα ηλεκτρονικής αλληλογραφίας δεν είναι απλά ένα ηλεκτρονικό έγγραφο αποθηκευμένο στο λογισμικό ενός ηλεκτρονικού υπολογιστή ούτε ένα έγγραφο του οποίου η απεικόνιση μεταφέρεται ενσύρματα ή ασύρματα.

Ο τρόπος λειτουργίας του e-mail και ειδικότερα η τεχνική αποστολής μας οδηγεί στην ταύτιση μηνύματος και αποστολέα σε βαθμό τέτοιο ώστε το μήνυμα να μην μπορεί να αποσταλεί εάν προηγουμένως δεν έχει συνδεθεί άρρηκτα με την ηλεκτρονική διεύθυνση του αποστολέα και το συγκεκριμένο υπαρκτό πρόσωπο του παραλήπτη. Συνεπώς, κατά την αποστολή ενός e-mail η δήλωση βουλήσεως του αποστολέα ταυτίζεται με την ηλεκτρονική του διεύθυνση και ως ένα ενιαίο σύνολο παραλαμβάνεται από τον παραλήπτη. Και συνεχίζοντας το σκεπτικό της απόφασης, καταλήγει στο εξής

75. Κατά δε την διάταξη ΚΠολΔ 448 παρ. 2 χωρεί ανταπόδειξη.

76. Βασιλόπουλος, Ηλεκτρονική Υπογραφή σε Δούβλη/Μπώλο, Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών (Ευρωπαϊκή και Ελληνική Εναρμόνιση), 2008, 736 επ.

77. ΔΕΕ 2001, 377 επ.

78. Βλ. επίσης και ΜΠρΑθ 6302/2004 (Αρμ. 2005, 239) και ΜΠρΑθ 1963/2004 (ΝοΒ 2005, 1637 επ.).

συμπέρασμα: Η ηλεκτρονική διεύθυνση (e-mail address) καθορίζεται κατά μοναδικό τρόπο από τον ίδιο το χρήστη ώστε η εμπεριεχόμενη σε αυτό δήλωση συνιστά απόδειξη της ταυτότητας του εκδότη του μηνύματος. Κατ' αναλογία, λοιπόν, με τα όσα ορίζει η ΚΠολΔ 443 για το παραδοσιακό έγγραφο, η μηχανική απεικόνισή του σε έντυπο, σύμφωνα με την ΚΠολΔ 444 παρ. 3 εμπίπτει στην έννοια του ιδιωτικού εγγράφου με αποδεικτική δύναμη (ΚΠολΔ 445). Είναι αυτή δε ακριβώς η μοναδική για κάθε χρήστη ηλεκτρονική διεύθυνση, που καθορίζεται από τον ίδιο τον αποστολέα και η οποία φέρει το χαρακτήρα της ιδιόχειρης υπογραφής (μολονότι δεν έχει την παραδοσιακή μορφή της) που οδηγεί στην εξομοίωση του e-mail με την ιδιόχειρη υπογραφή.

2.4. Ευθύνη Φορέα Πιστοποίησης

Η ευθύνη του φορέα πιστοποίησης στηρίζεται αφενός στις γενικές διατάξεις περί συμβατικής και αδικοπρακτικής ευθύνης και αφετέρου στην ειδικότερη ρύθμιση του άρθρου 6 π.δ. 150/2001. Η παροχή υπηρεσιών πιστοποίησης προϋποθέτει την υπογραφή σύμβασης μεταξύ συνδρομητή - φυσικού ή νομικού προσώπου με δικαιοπρακτική ικανότητα – και παρόχου. Αντικείμενο της εν λόγω σύμβασης είναι η έναντι αμοιβής δημιουργία ηλεκτρονικής υπογραφής, η έκδοση σχετικού πιστοποιητικού και η χορήγηση των δεδομένων επαλήθευσης (δημοσίου κλειδιού) κάθε φορά που ζητούνται από τους αντισυμβαλλομένους του συνδρομητή, υπό την προϋπόθεση βέβαια ότι προ της συνάψεως της σύμβασης τηρούνται οι ειδικοί όροι ενημέρωσης που θέτει το άρθρο 8 Απόφασης Ε.Ε.Τ.Τ. 248/71 της 15.03.2002.

Ως εκ τούτου η αθέτηση ή πλημμελής εκπλήρωση οιασδήποτε των ως άνω υποχρεώσεων επιφέρει καταρχήν συμβατική ευθύνη του παρόχου έναντι του συνδρομητή με βάση τις γενικές διατάξεις περί πώλησης (άρθρα 540 ΑΚ επ). Επιπλέον, η ύπαρξη ελαττώματος κατά την κατασκευή της υπογραφής επισύρει την ειδική αδικοπρακτική ευθύνη του παραγωγού ελαττωματικού προϊόντος (άρθρο 6 ν. 2251/1994).

Από την άλλη πλευρά η ευθύνη του φορέα πιστοποίησης έναντι του τρίτου αντισυμβαλλομένου του συνδρομητή είναι κατά βάση αδικοπρακτική και στηρίζεται καταρχήν στις γενικές περί αδικοπραξίας διατάξεις (άρθρα 914 ΑΚ). Το άρθρο 6 π.δ. 150/2001 προβλέπει ειδική βάση αδικοπρακτικής ευθύνης για όσους φορείς εκδίδουν αναγνωρισμένα πιστοποιητικά.

Η διαφορά των δύο νομικών βάσεων ευθύνης έγκειται στο εξής: Η αδικοπρακτική ευθύνη της **ΑΚ 914 είναι ευθύνη υποκειμενική** ενώ η ευθύνη του **άρθρου 6 παρ. 1 & 3 π.δ. 150/2001 είναι νόθος αντικειμενική (αντιστροφή του**

βάρους απόδειξης) και το πεδίο εφαρμογής της περιορίζεται στις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες η ζημία οφείλεται σε ελάττωμα του εκδοθέντος πιστοποιητικού, ιδίως όσον αφορά:

α) την ακρίβεια και την πληρότητά του,

β) τη διαβεβαίωση ότι ο υπογράφων είναι κάτοχος των δεδομένων δημιουργίας υπογραφής, που αντιστοιχούν στα αναφερόμενα ή καθοριζόμενα στο πιστοποιητικό δεδομένα επαλήθευσης της υπογραφής και

γ) τη διαβεβαίωση ότι τα δεδομένα δημιουργίας και επαλήθευσης υπογραφής μπορούν να χρησιμοποιηθούν συμπληρωματικά.

Τέλος, η ευθύνη του φορέα πιστοποίησης σχετικά με την ακρίβεια και την εγκυρότητα των χορηγούμενων αναγνωρισμένων πιστοποιητικών περιορίζεται χρονικά κατά τη στιγμή της έκδοσής τους και ως εκ τούτου δεν ευθύνεται για οποιοδήποτε επιγενόμενο ελάττωμα το οποίο καθιστά το χορηγούμενο πιστοποιητικό ανασφαλές λόγω ενδεχομένων τεχνολογικών εξελίξεων που δεν μπορούν να προβλεφθούν κατά το χρόνο έκδοσής του⁷⁹. Η δημιουργία ελαττωματικής ηλεκτρονικής υπογραφής, πέρα από την ευθύνη του φορέα πιστοποίησης, επιφέρει ανάλογες συνέπειες και στις σχέσεις του συνδρομητή με τον αντισυμβαλλόμενο του, όταν συνεπάγεται ανωμαλία στη μεταξύ τους συμβατική σχέση. Σε αυτή την περίπτωση ο πάροχος υπηρεσιών πιστοποίησης επέχει τη θέση βοηθού εκπληρώσεως και ως εκ τούτου η από μέρους του παράνομη συμπεριφορά γεννά συμβατική ευθύνη του συνδρομητή (οφειλέτη) έναντι του τρίτου (δανειστή) δυνάμει της ΑΚ 334.

2.5. Ευθύνη του Παρόχου Υπηρεσιών Διαδικτύου

Τα άρθρα 11 έως 13 του π.δ. 131/2003 εισάγουν ρυθμίσεις που αφορούν την απαλλαγή από την ευθύνη των μεσαζόντων παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας για παράνομο περιεχόμενο που εισάγεται από τρίτους (τους αποδέκτες των υπηρεσιών)⁸⁰. Οι ρυθμίσεις αυτές αφορούν κυρίως τους παρόχους εκείνους των

⁷⁹. Βλ. επίσης και άρθρο 6 παρ. 5 π.δ. 150/2001 περί άρσης της ευθύνης του παρόχου όταν το υπό κρίση πιστοποιητικό χρησιμοποιήθηκε καθ' υπέρβαση περιορισμών που τέθηκαν κατά την έκδοσή του σχετικά με το εύρος της χρήσης του ή το ύψος των συναλλαγών.

⁸⁰. Η δραστηριότητα καταρχάς των λεγομένων «Internet Service Providers» εμπίπτει στην έννοια του φορέα παροχής υπηρεσιών του άρθρου 1 στ. β του π.δ. 131/2003 και ανάλογα με το είδος της δραστηριότητας που αυτοί ασκούν γίνεται λόγος για **α) παροχέα πρόσβασης (access provider)**, ο οποίος παρέχει τη δυνατότητα πρόσβασης στο διαδίκτυο, **β) παροχέα φιλοξενίας (host-provider)**, ο οποίος διαθέτει χώρους αποθήκευσης περιεχομένων (δεδομένων και πληροφοριών) προερχομένων από τους αποδέκτες των υπηρεσιών, **γ) παροχέα αποθήκευσης (cache-provider)**, ο οποίος αποθηκεύει πληροφορίες με σκοπό την ταχύτερη και ευκολότερη μετάδοσή τους στο διαδίκτυο, **δ) παροχέα περιεχομένων (content provider)**, ο οποίος διαθέτει περιεχόμενα στο διαδίκτυο προερχόμενα από τον ίδιο, **ε) παροχέα διεθνούς σύνδεσης (back-bone provider)**, ο οποίος προβαίνει σε διεθνείς διαδικτυακές συνδέσεις και **στ) παροχέα**

οποίων οι δραστηριότητες περιορίζονται στην τεχνική διαδικασία χειρισμού και παροχής πρόσβασης σε δίκτυο επικοινωνίας μέσω του οποίου μεταδίδονται ή τίθενται σε προσωρινή αποθήκευση πληροφορίες που έχουν δοθεί από τρίτους με αποκλειστικό σκοπό να καταστεί η μετάδοση πιο αποτελεσματική. Συνεπώς, οι εν λόγω ρυθμίσεις ισχύουν για τον παροχέα πρόσβασης (access provider), τον παροχέα φιλοξενίας (host provider) και τον παροχέα αποθήκευσης (cache provider), των οποίων οι δραστηριότητες έχουν παθητικό χαρακτήρα⁸¹.

Η οριοθέτηση της ευθύνης του φορέα παροχής υπηρεσιών διαδικτύου⁸² έχει ως κύριο χαρακτηριστικό της την απουσία γενικής υποχρέωσης ελέγχου η οποία δικαιολογείται κυρίως από τη δυσκολία να ελεγχθούν τα περιεχόμενα που είναι ποικίλα και διαρκώς μεταβαλλόμενα. Ο πάροχος δεν υποχρεούται καταρχήν να ελέγχει τις παράνομες πληροφορίες ή δραστηριότητες, που μεταδίδονται ή αποθηκεύονται από τους αποδέκτες των υπηρεσιών του, ούτε να αναζητεί δραστήρια γεγονότα ή περιστάσεις που δείχνουν ότι πρόκειται για παράνομες δραστηριότητες⁸³.

Ωστόσο, μπορεί να υποχρεωθεί να ενημερώνει πάραυτα τις αρμόδιες κρατικές αρχές για τυχόν υπόνοιες περί χορηγούμενων παράνομων πληροφοριών ή δραστηριοτήτων που επιχειρούν αποδέκτες των υπηρεσιών του, ή να ανακοινώνει στις αρμόδιες αρχές κατ' αίτησή τους πληροφορίες, που διευκολύνουν τον εντοπισμό αποδεκτών των υπηρεσιών του με τους οποίους έχει συμφωνίες αποθήκευσης⁸⁴.

Επίσης, η ευθύνη διαμορφώνεται διαφορετικά ανάλογα με την μορφή και το είδος των παρεχόμενων υπηρεσιών. Όταν η παρεχόμενη υπηρεσία συνίσταται στη μετάδοση πληροφοριών που παρέχει ο αποδέκτης της σε ένα δίκτυο επικοινωνιών ή στην παροχή πρόσβασης στο δίκτυο των επικοινωνιών (**απλή μετάδοση**), συμπεριλαμβανομένης της αυτόματης ενδιάμεσης και προσωρινής αποθήκευσης των μεταδιδόμενων πληροφοριών στο βαθμό, που η αποθήκευση εξυπηρετεί αποκλειστικά την πραγματοποίηση της μετάδοσης στο δίκτυο επικοινωνιών και η διάρκειά της δεν υπερβαίνει το χρόνο που είναι ευλόγως απαραίτητος για τη μετάδοση, τότε δεν υφίσταται ευθύνη του παρόχου, όσον αφορά τις μεταδιδόμενες πληροφορίες, εφόσον ο τελευταίος δεν αποτελεί την αφετηρία της μετάδοσης των πληροφοριών, δεν επιλέγει

υπηρεσιών εφαρμογής (application service provider), ο οποίος παρέχει ταυτόχρονα πρόσβαση στο διαδίκτυο και επιπλέον υπηρεσίες ενοικίασης προγραμμάτων υπολογιστή (software). Ειδικότερα για την ευθύνη των μεσαζόντων παροχής υπηρεσιών *Διαμαντή*, Ευθύνη των μεσαζόντων παροχής υπηρεσιών στο διαδίκτυο κατά το π.δ. 131/2003 – Ενσωμάτωση της Οδηγίας 2000/31 για το ηλεκτρονικό εμπόριο στο εθνικό δίκαιο, ΔΕΕ 2004, 986 επ.

81. Επειδή τα δεδομένα που θέτουν στη διάθεση του χρήστη προέρχονται από τρίτους, ήτοι, τους αποδέκτες των υπηρεσιών αυτών των παρόχων.

82. *Σιδηρόπουλος*, (2003), 131-133.

83. Άρθρο 15 παρ. 1 Οδηγ. 2000/31/EK.

84. Άρθρο 15 παρ. 2 Οδηγ. 2000/31/EK.

τον αποδέκτη της μετάδοσης και δεν επιλέγει ούτε τροποποιεί τις μεταδιδόμενες πληροφορίες⁸⁵.

Επίσης, δεν υφίσταται ευθύνη του παρόχου στην περίπτωση της παροχής υπηρεσιών μετάδοσης σε δίκτυα επικοινωνιών πληροφοριών, που παρέχει ο αποδέκτης τους, όσον αφορά την αυτόματη ενδιάμεση και προσωρινή αποθήκευση των πληροφοριών, η οποία έχει αποκλειστικό σκοπό να καταστεί αποτελεσματικότερη η μεταγενέστερη μετάδοσή τους μετά από αίτηση άλλων αποδεκτών της υπηρεσίας (**αποθήκευση σε κρυφή μνήμη - caching**), εφόσον δεν τροποποιεί τις πληροφορίες, τηρεί τους όρους πρόσβασης σε αυτές καθώς και τους κανόνες που αφορούν στην ενημέρωση των πληροφοριών, δεν παρεμποδίζει τη νόμιμη χρήση της τεχνολογίας και, τέλος, ενεργεί άμεσα προκειμένου να αποσύρει πληροφορίες που αποθήκευσε ή να καταστήσει την πρόσβαση σε αυτές αδύνατη, μόλις αυτές αποσυρθούν ή η πρόσβαση σε αυτές καταστεί αδύνατη ή απαγορευτεί⁸⁶.

Όταν ο πάροχος υπηρεσιών διαδικτύου προσφέρει υπηρεσίες αποθήκευσης πληροφοριών, που παρέχονται από τους αποδέκτες τους (**φιλοξενία/web hosting**), δεν ευθύνεται για το περιεχόμενό τους, εφόσον δεν γνωρίζει πραγματικά ότι πρόκειται για παράνομη δραστηριότητα ή πληροφορία και σε ότι αφορά αξιώσεις αποζημίωσης, δεν γνωρίζει τα γεγονότα ή τις περιστάσεις, από τις οποίες προκύπτει η παράνομη δραστηριότητα ή πληροφορία και, επιπλέον, μόλις αντιληφθεί τα ανωτέρω, αποσύρει αμέσως τις πληροφορίες ή καταστήσει αδύνατη την πρόσβαση σε αυτές⁸⁷. Επομένως, προϋπόθεση απαλλαγής από την ευθύνη είναι η μη γνώση του παρόχου φιλοξενίας της παράνομης συμπεριφοράς ή του αποθηκευμένου παράνομου περιεχομένου. Η γνώση δε πρέπει να υφίσταται τόσο ως προς το περιεχόμενο των πληροφοριών ή την συμπεριφορά καθαυτή όσο και ως προς τον παράνομο χαρακτήρα ενώ ως δραστηριότητα νοείται και η παράλειψη. Αντιθέτως, η ευθύνη του παροχέα φιλοξενίας παραμένει ακέραια στην περίπτωση που ο αποθηκεύσας τις παράνομες δραστηριότητες ή πληροφορίες αποδέκτης της υπηρεσίας ενεργεί υπό την εξουσία ή τον έλεγχό του⁸⁸.

85. Άρθρο 12 παρ. 1 Οδηγ. 2000/31/EK (άρθρο 11 π.δ. 131/2003). Εδώ εμπίπτει η υπηρεσία των access providers, των routers (οι οποίοι διαμεσολαβούν στη ροή των δεδομένων στο διαδίκτυο), των παρόχων καταλόγων ηλεκτρονικών διευθύνσεων, των παρόχων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Αντιθέτως, στη ρύθμιση αυτή δεν υπόκεινται οι carriers (επιχειρήσεις τηλεφωνικής επικοινωνίας) και οι network providers (πάροχοι δικτύου) οι οποίοι παρέχουν υπηρεσίες τηλεπικοινωνίας και όχι υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας.

86. Άρθρο 13 παρ. 1 Οδηγ. 2000/31/EK (άρθρο 12 π.δ. 131/2003). Εδώ εμπίπτει η υπηρεσία των proxy-cache-servers οι οποίοι δραστηριοποιούνται στη μείωση του όγκου των δεδομένων στο διαδίκτυο μέσω της ενδιάμεσης βραχυπρόθεσμης και αυτόματης αποθήκευσης ούτως ώστε οι χρήστες να μπορούν ευκολότερα και γρηγορότερα να καλούν ορισμένες πληροφορίες.

87. Άρθρο 14 παρ. 1 Οδηγ. 2000/31/EK (άρθρο 13 παρ. 1 π.δ. 131/2003).

88. Άρθρο 14 παρ. 2 Οδηγ. 2000/31/EK (άρθρο 13 παρ. 2 π.δ. 131/2003).

Η ποινική, τέλος, ευθύνη των φορέων παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας καθορίζεται με βάση τις διατάξεις του ΠΚ και των ειδικών ποινικών νόμων. Επί προσβολών προσωπικότητας μέσω του διαδικτύου τυγχάνουν εφαρμογής οι διατάξεις του ΠΚ που αφορούν την προσβολή της τιμής (άρθρα 361 επ ΠΚ). Ποινικές κυρώσεις προβλέπονται και για την παραβίαση των διατάξεων του ν. 2472/1997 για την προστασία προσωπικών δεδομένων. Συγκεκριμένα, προβλέπονται κυρώσεις για τη μη γνωστοποίηση της σύστασης και λειτουργίας αρχείου στην αρχή προστασίας δεδομένων, για τη διατήρηση αρχείου χωρίς άδεια ή κατά παράβαση των όρων της άδειας, τη διασύνδεση αρχείων, την επέμβαση σε αρχείο προσωπικών δεδομένων, τη μη συμμόρφωση με τις αποφάσεις της αρχής περί ικανοποίησης των δικαιωμάτων του υποκειμένου των δεδομένων και την παράνομη διαβίβαση δεδομένων στο εξωτερικό (άρθρο 22 παρ. 1-5 ν. 2472/1997).

2.6. Διεθνής Δικαιοδοσία και Εφαρμοστέο Δίκαιο

Οι διαδικτυακές συναλλαγές έχουν τις περισσότερες φορές διασυνοριακό χαρακτήρα, καταρτιζόμενες είτε εντός είτε εκτός ΕΕ. Ως εξ αυτού του λόγου, μία ηλεκτρονικώς καταρτιζόμενη σύμβαση δύναται να συνδέεται με πολλές έννομες τάξεις και ευλόγως στην περίπτωση επίλυσης διαφορών δημιουργούνται ερωτήματα του τύπου: ποιας πολιτείας το δικαστήριο είναι αρμόδιο για την επίλυση των διαφορών αυτών (ζήτημα δωσιδικίας/jurisdiction issue) και ποιας πολιτείας το δίκαιο θα εφαρμοστεί (ζήτημα εφαρμοστέου δικαίου/applicable law issue).

Η Οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο ευθύς αμέσως διευκρινίζει πως δεν θεσπίζει πρόσθετους κανόνες στον τομέα του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, ούτε αφορά τη δικαιοδοσία των δικαστηρίων (άρθρο 1 παρ. 4). Επομένως, η Οδηγία δεν θίγει θέματα δικαιοδοσίας ή εφαρμοστέου δικαίου. Αντιθέτως, τα ζητήματα αυτά ρυθμίζουν οι διατάξεις του Κανονισμού **44/2001/ΕΚ (γνωστού ως Βρυξέλλες Ι)** και των κανονισμών **593/2008/ΕΚ (γνωστού ως Ρώμη Ι)** περί του εφαρμοστέου δικαίου στις συμβατικές ενοχές και **864/2007/ΕΚ (γνωστού ως Ρώμη ΙΙ)** περί του εφαρμοστέου δικαίου στις εξωσυμβατικές ενοχές⁸⁹.

89. Αιτιολ. σκέψη 23 του προοιμίου της Οδηγίας κατά την οποία διατάξεις περί εφαρμοστέου δικαίου που καθορίζονται από κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου «δεν πρέπει να περιορίζουν την ελευθερία παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, όπως ορίζεται αυτή στην παρούσα οδηγία».

2.6.1. Διεθνής δικαιοδοσία σε συμβατικές ενοχές

Σύμφωνα με την εσωτερική έννομη τάξη, η διεθνής δικαιοδοσία ελληνικού δικαστηρίου επί δικαιοπραξιών θεμελιώνεται στην ύπαρξη τοπικής αρμοδιότητάς του (άρθρο 3 ΚΠολΔ). Τα ελληνικά δικαστήρια εκδικάζουν υποθέσεις (με στοιχείο αλλοδαπότητας) όταν έχει θεμελιωθεί είτε η γενική δωσιδικία της κατοικίας του εναγομένου (άρθρο 22 ΚΠολΔ) είτε η συντρέχουσα δωσιδικία των δικαιοπραξιών που καθορίζεται με κριτήριο τον τόπο κατάρτισής της ή τον τόπο εκπλήρωσης της παροχής (άρθρο 33 ΚΠολΔ)⁹⁰.

Ωστόσο, οι ως άνω διατάξεις εφαρμόζονται μόνον όταν δεν εφαρμόζεται ο Κανονισμός 44/2001/ΕΚ⁹¹ περί διεθνούς δικαιοδοσίας, αναγνώρισης και εκτέλεσης αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις ο οποίος στο άρθρο 2 παρ. 1 εισάγει **τον κανόνα της γενικής δωσιδικίας της κατοικίας του εναγομένου**. Καταρχήν δηλαδή αρμόδιο δικαστήριο για την επίλυση της διαφοράς θα είναι το δικαστήριο στην περιφέρεια του οποίου έχει την κατοικία του ο εναγόμενος. Ειδικότερα, επί συμβατικής διαφοράς, πλην της γενικής δωσιδικίας, συντρέχουσα αρμοδιότητα για την επίλυση της διαφοράς θεμελιώνεται υπέρ των δικαστηρίων του τόπου όπου εκπληρώθηκε ή όφειλε να εκπληρωθεί η παροχή⁹² (άρθρο 5 παρ. 1⁹³).

Σε μία διαδικτυακή συναλλαγή βεβαίως ο προσδιορισμός του τόπου κατοικίας του εναγομένου παρουσιάζει δυσχέρειες καθώς πολλοί χρήστες χρησιμοποιούν κωδικό ή ψευδώνυμο ή λανθασμένα στοιχεία με αποτέλεσμα ο αντισυμβαλλόμενος να μην μπορεί να εντοπίσει τον τόπο κατοικίας ή συνήθους διαμονής τους. Η Οδηγία για να αντιμετωπίσει το πρόβλημα αυτό, υποχρεώνει στο άρθρο 5 παρ. 1 στοιχ. β, τους φορείς παροχής υπηρεσιών, μεταξύ των άλλων, να γνωστοποιούν και τη γεωγραφική διεύθυνση στην οποία είναι εγκατεστημένοι ούτως ώστε ο χρήστης του διαδικτύου να γνωρίζει σε ποιο δικαστήριο θα απευθυνθεί σε περίπτωση διαφοράς.

90. Βρέλλης, Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, 2001³, 392 επ.

91. Ο Κανονισμός 44/2001 αντικατέστησε τη σύμβαση των Βρυξελλών (1968) και το πρωτόκολλό της (1971).

92. Να σημειωθεί ότι οι εν λόγω διατάξεις του Κανονισμού εφαρμόζονται εάν δεν προηγείται κάποια συμφωνία παρέκτασης διεθνούς δικαιοδοσίας (άρθρα 23, 24 του Καν.).

93. Ειδικά για ζητήματα που συνδέονται με την έννοια της παροχής στο χώρο του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου βλέπε: απόφ. 13.7.1993, υπόθ. C-125/92, *Mulox*, Συλλ. 1993, I-4075 (η παροχή εκπληρώνεται σε περισσότερους τόπους), απόφ. 15.2.1989, υπόθ. 32/88, *Six Construction*, Συλλ. 1989, 341 (η παροχή εκπληρώνεται σε κράτος εκτός του εδάφους εφαρμογής του Κανονισμού), απόφ. 9.1.1997, υπόθ. C-383/95, *Rutten*, Συλλ. 1997, I-57 & απόφ. 15.01.1987 υπόθ. 266/85, *KREISCHER*, Συλλ. 1987, 239 (υπάρχουν περισσότερες παροχές: κύρια και παρεπόμενες), απόφ. 5.10.1999, υπόθ. C-420/97, *Leathertex*, Συλλ. 1999, I 6747 (υπάρχουν περισσότερες παροχές: ισοδύναμες).

2.6.2. Διεθνής δικαιοδοσία επί καταναλωτικών συμβάσεων

Ο Κανονισμός αφιερώνει ξεχωριστό τμήμα (4^ο τμήμα) στον προσδιορισμό της διεθνούς δικαιοδοσίας σε διαφορές απορρέουσες από καταναλωτικές συμβάσεις. Πρόκειται για τα άρθρα 15-17⁹⁴ του Κανονισμού τα οποία επιδιώκουν την προστασία του καταναλωτή θέτοντας ευνοϊκότερες ρυθμίσεις ανταποκρινόμενες στις ανάγκες που προέκυψαν από τη σύγχρονη πραγματικότητα.

Η ειδική προστατευτική διάταξη βρίσκεται στο άρθρο 16 του Κανονισμού κατά το οποίο η αγωγή του καταναλωτή κατά του αντισυμβαλλομένου του προμηθευτή μπορεί να ασκηθεί είτε στο δικαστήριο του κράτους-μέλους όπου ο αντισυμβαλλόμενος έχει την κατοικία του είτε στο δικαστήριο του τόπου κατοικίας του καταναλωτή. Παρατηρούμε ότι δίνεται προτεραιότητα στην προστασία του καταναλωτή ο οποίος είναι το «αδύναμο» μέρος της συναλλαγής στο βαθμό που ο τελευταίος έχει την ευχέρεια να επιλέξει το δικαστήριο που είναι πιο κοντά του για να ασκήσει την αγωγή του: είτε το δικαστήριο του τόπου της κατοικίας του (και όχι της πρωτεύουσας τους κρατών του) είτε εκείνο της κατοικίας του αντισυμβαλλομένου.

Αντιστρόφως, η αγωγή του αντισυμβαλλομένου του καταναλωτή (του προμηθευτή) μπορεί να ασκηθεί **ΜΟΝΟΝ** ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους, στο έδαφος του οποίου έχει την κατοικία του ο καταναλωτής (άρθρο 16 παρ. 2). Παρατηρούμε δηλαδή πως ο προμηθευτής που είναι το «δυνατό» μέρος της συναλλαγής πρέπει να απευθυνθεί στο δικαστήριο του τόπου κατοικίας του καταναλωτή και με αυτή τη διάταξη συνεπώς δίδεται ένα επιπλέον προβάδισμα στον καταναλωτή.

2.6.2.1. Έννοια καταναλωτή κατά τον Κανονισμό 44/2001/ΕΚ

Όπως όμως θα δούμε και σε άλλα σημεία της παρούσας μελέτης, έτσι και για την εφαρμογή των συγκεκριμένων διατάξεων πρέπει να προσδιορίσουμε την έννοια του καταναλωτή και να δούμε ποιος είναι τελικά αυτός που θεωρείται καταναλωτής και μπορεί να κάνει χρήση των ευνοϊκών αυτών διατάξεων. Το άρθρο 15 παρ. 1 δίνει απάντηση στο ερώτημα αυτό και ορίζει ως καταναλωτή «εκείνο το πρόσωπο που πραγματοποιεί συμβάσεις που έχουν σκοπό ξένο από τη δική του επαγγελματική δραστηριότητα». Ο Κανονισμός υιοθετεί την παραδοσιακή στενή έννοια του καταναλωτή θεωρώντας τον καταναλωτή το ασθενέστερο εκ των δύο συμβαλλομένων μερών. Ο ορισμός αυτός του καταναλωτή έρχεται σε αντίθεση με τον ορισμό που

94. Αντικατέστησαν τα άρθρα 13-15 της Σύμβασης των Βρυξελλών.

περιέχεται στο άρθρο 1 παρ. 4 του ν. 2251/1994 ο οποίος είναι σαφώς ευρύτερος και θεωρεί καταναλωτή «κάθε αποδέκτη προϊόντων ή υπηρεσιών είτε τα προμηθεύεται για την ικανοποίηση προσωπικών είτε για την ικανοποίηση επαγγελματικών του αναγκών». Έχοντας κατά νου αυτούς τους δύο ορισμούς ευλόγως δημιουργείται σε κάποιον το ερώτημα εάν πρόσωπο που θεωρείται καταναλωτής κατά το ελληνικό δίκαιο δύναται να κάνει χρήση των ευνοϊκών ρυθμίσεων του Κανονισμού όταν κατά τον τελευταίο δεν θεωρείται καταναλωτής στο μέτρο που είναι αποδέκτης υπηρεσιών-προϊόντων που εμπίπτουν στην επαγγελματική δραστηριότητα του⁹⁵. Ωστόσο, η έννοια του καταναλωτή στην Οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο συμπίπτει με αυτή του Κανονισμού γεγονός που καταδεικνύει την συνέπεια του κοινοτικού νομοθέτη και την εμμονή του στη στενή έννοια.

2.6.2.2. Πεδίο εφαρμογής άρθρου 15 Κανονισμού

Η προστατευτική διάταξη του καταναλωτή εφαρμόζεται κατά το άρθρο 15 παρ. 1 σε τρεις κατηγορίες συμβάσεων:

α) σε συμβάσεις που αφορούν πώληση ενσωμάτων κινητών με τμηματική καταβολή του τιμήματος,

β) σε δανειακές συμβάσεις με σταδιακή εξόφληση ή σε άλλες πιστωτικές συναλλαγές συνδεδεμένες με τη χρηματοδότηση αγοράς ενσωμάτων κινητών και

γ) σε συμβάσεις που καταρτίζονται με πρόσωπο που ασκεί εμπορικές ή επαγγελματικές δραστηριότητες στο έδαφος του κράτους-μέλους κατοικίας του καταναλωτή ή το οποίο κατευθύνει με οποιοδήποτε μέσο τέτοιου είδους δραστηριότητες σ' αυτό το κράτος-μέλος ή σε διάφορα κράτη, συμπεριλαμβανομένου του εν λόγω κράτους-μέλους και η σύμβαση εμπίπτει στο πεδίο των εν λόγω δραστηριοτήτων. Η τρίτη περίπτωση περιλαμβάνει τις εξ αποστάσεως καταρτιζόμενες συμβάσεις στις οποίες περιλαμβάνονται και όσες καταρτίζονται μέσω του διαδικτύου.

Για την εφαρμογή αυτής της διάταξης δεν αρκεί το γεγονός ότι μια ιστοσελίδα είναι απλώς προσβάσιμη στο διαδίκτυο ή ότι ένας προμηθευτής κατευθύνει την ενεργό δράση του στο κράτος-μέλος κατοικίας του καταναλωτή. Απαιτείται η σύμβαση να έχει πραγματικά καταρτιστεί από απόσταση με οποιοδήποτε μέσο (διαδίκτυο, τηλέφωνο, φαξ, τέλεξ) και ο καταναλωτής να μην έχει ταξιδέψει στο κράτος κατοικίας του

95. Αλεξανδρίδου, το Δίκαιο του Ηλεκτρονικού Εμπορίου, Ελληνικό και Κοινοτικό, 2010², 157 και την εκεί παραπομπή σε κοινοτική νομολογία όπου φαίνεται πως το ΔΕΚ επεφύλαξε την ευνοϊκή ρύθμιση μόνο σε όσους αγοραστές έχουν πραγματικά ανάγκη προστασίας ως τα αδύναμα μέρη της σχέσης οι οποίοι αγοράζουν προϊόντα-υπηρεσίες μόνον για να ικανοποιήσουν αμιγώς τις ανάγκες κατανάλωσης που έχουν και ουδεμία σχέση έχουν αυτές οι συναλλαγές με την εμπορική ή επαγγελματική δραστηριότητά τους.

προμηθευτή για να ολοκληρώσει τη διαδικασία σύναψης της σύμβασης. Κατ' αυτόν τον τρόπο το άρθρο 15 του Κανονισμού εφαρμόζεται σε συμβάσεις με καταναλωτή όπου ο τελευταίος βρίσκεται σε τρίτη χώρα διαφορετική από εκείνη στην οποία κατοικεί ο προμηθευτής.

Ανακεφαλαιώνοντας, λοιπόν, όταν ένα πρόσωπο συναλλάσσεται μέσω του διαδικτύου με την ιδιότητα του καταναλωτή (όπως νοείται από τον Κανονισμό) χαίρει ιδιαίτερης ενισχυμένης προστασίας καθώς έχει τη δυνατότητα να ενάγει και να ενάγεται στο δικαστήριο του κράτους κατοικίας του.

2.6.3. Διεθνής δικαιοδοσία σε ενοχές εξ αδικοπραξίας

Το διαδίκτυο εκτός από μέσο για κατάρτιση νόμιμων συμβάσεων καθίσταται δυστυχώς και μέσο διάπραξης διαφόρων αδικημάτων όπως είναι π.χ. η μουσική πειρατεία, η υφαρπαγή και διακίνηση ξένων στοιχείων (ιδίως στοιχείων πιστωτικών καρτών των χρηστών), η επέμβαση σε ξένες βάσεις δεδομένων, το hacking, η εξύβριση και εν γένει προσβολή της προσωπικότητας. Λόγω του διασυνοριακού χαρακτήρα του διαδικτύου το πρόβλημα που ανακύπτει σχετίζεται με τα διάφορα κράτη τα οποία εμπλέκονται όταν διαπράττεται ένα αδίκημα: το αδίκημα για παράδειγμα τελείται στη χώρα Α ενώ η ζημία επέρχεται στη χώρα Β. Σε αυτή την περίπτωση επομένως το ερώτημα που γεννάται είναι: ποιας πολιτείας τα δικαστήρια έχουν δικαιοδοσία, αυτά της χώρας Α ή αυτά της χώρας Β;

Το άρθρο 5 παρ. 3 του Κανονισμού 44/2001/ΕΚ έρχεται να δώσει απάντηση ορίζοντας ότι σε περίπτωση ενοχών εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξιών αρμοδιότητα έχει το δικαστήριο του τόπου όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί το ζημιογόνο γεγονός (δωσιδικία του αδικήματος) δίνοντας έτσι προτεραιότητα στη χώρα Β του παραδείγματός μας. Βεβαίως, τα πράγματα στο διαδίκτυο δεν είναι τόσο εύκολα και απλά όσο φαίνονται καθώς τις περισσότερες φορές οι τελούμενες μέσω διαδικτύου αδικοπραξίες είναι σύνθετες και συνδέονται με πολλούς τόπους. Έτσι, σε πολλές περιπτώσεις το ζημιογόνο γεγονός μπορεί να προκύπτει ότι συνέβη σε περισσότερες χώρες οπότε καθίσταται δυσχερής η εύρεση του locus delicti ενώ η διασπορά σε περισσότερες χώρες μπορεί να οδηγήσει σε ανεξέλεγκτη δυνατότητα άγρας δικαστηρίου (forum shopping). Εάν πάλι προσπαθήσουμε να κάνουμε χρήση της γενικής δωσιδικίας της κατοικίας του εναγομένου (άρθρο 2 Καν.) και πάλι θα συναντήσουμε προβλήματα. Ως εναγόμενοι δύνανται να εμφανίζονται φορείς παροχής υπηρεσιών με ταυτόχρονη παρουσία σε πολλές χώρες με αποτέλεσμα να μην μπορούμε να περιορίσουμε τις δικαιοδοσίες και να καταλήξουμε σε μία.

2.6.4. Εφαρμοστέο δίκαιο σε συμβατικές ενοχές

Κατά το ελληνικό ιδιωτικό διεθνές δίκαιο το εφαρμοστέο δίκαιο επί συμβατικών ενοχών είναι αυτό στο οποίο υποβάλλονται αρχικώς τα μέρη⁹⁶ (ΑΚ 25, *lex voluntatis*). Εάν τα μέρη δεν έχουν επιλέξει το δίκαιο που θα ρυθμίσει τη μεταξύ τους σχέση τότε εφαρμόζεται το δίκαιο που αρμόζει στη σύμβαση με κριτήριο το σύνολο των ειδικών συνθηκών. Οι ως άνω διατάξεις εφαρμόζονται εκεί όπου δεν τυγχάνει εφαρμογής ο Κανονισμός **593/2008/ΕΚ** που ασχολείται με ζητήματα εφαρμοστέου δικαίου επί συμβατικών ενοχών και ο οποίος έχει οικουμενικό χαρακτήρα εφαρμοζόμενος ακόμη και αν δεν πρόκειται για δίκαιο κράτους-μέλους (άρθρο 2).

Καταρχήν ο Κανονισμός υπακούοντας στην αρχή της συμβατικής ελευθερίας δίνει το δικαίωμα στα μέρη να επιλέξουν μόνα τους το δίκαιο που θα διέπει τη μεταξύ τους συναλλαγή (άρθρο 3 παρ. 1). Ωστόσο, ο κοινοτικός νομοθέτης θέτει στην παράγραφο 4 την εξής επιφύλαξη: «να μην θίγεται το *ius cogens* της έννομης τάξης της χώρας όπου εντοπίζονται όλα τα άλλα σχετικά με την περίπτωση δεδομένα και είναι διαφορετική από εκείνη, της οποίας το δίκαιο επελέγη⁹⁷ ». Η ύπαρξη και το κύρος της συμφωνίας των μερών ως προς την επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου καθορίζονται από τις διατάξεις των άρθρων 10, 11 και 13 του Κανονισμού (άρθρο 3 παρ. 5).

Στην περίπτωση που τα μέρη δεν επιλέγουν μόνα τους το δίκαιο που θα διέπει τη μεταξύ τους σχέση τότε ο κοινοτικός νομοθέτης αφενός μεν καθορίζει ο ίδιος το εφαρμοστέο δίκαιο σε μια σειρά περιπτώσεων (άρθρο 4 παρ. 1) αφετέρου δε για όσες συμβάσεις δεν εμπίπτουν στην προηγούμενη περιπτωσιολογία ή εμπίπτουν σε περισσότερες της μιας εισάγει μια γενική ρήτρα, ότι δηλαδή αυτές οι συμβάσεις διέπονται από το δίκαιο της χώρας όπου ο συμβαλλόμενος που οφείλει να εκπληρώσει τη λεγόμενη «χαρακτηριστική παροχή⁹⁸» (*characteristic performance*) έχει τη συνήθη διαμονή του (άρθρο 4 παρ. 2). Ωστόσο, εάν η σύμβαση εκ του συνόλου των περιστάσεων συνδέεται προδήλως στενότερα με δίκαιο άλλης χώρας τότε επιλέγεται το δίκαιο της χώρας αυτής (άρθρο 4 παρ. 3) ενώ εάν το εφαρμοστέο δίκαιο δεν μπορεί να προσδιοριστεί με βάση τις ανωτέρω διατάξεις τότε καταλήγουμε στο δίκαιο εκείνης της χώρας με την οποία η σύμβαση συνδέεται στενότερα (άρθρο 4 παρ. 4).

Παρατηρούμε και εδώ ότι και πάλι πρέπει να αναζητήσουμε τη συνήθη διαμονή του φορέα παροχής υπηρεσιών ή του προσώπου που οφείλει να εκπληρώσει τη χαρακτηριστική παροχή. Στον κόσμο όμως της εικονικής πραγματικότητας του

96. Βρέλλης, (2001³), 179 επ για το *primo loco* εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές.

97. Άρθρ. 9 Κανονισμού 593/2008/ΕΚ όπου δίνεται προβάδισμα στην εφαρμογή των διατάξεων αναγκαστικού δικαίου καθώς η τήρησή τους παίζει πρωταρχικό ρόλο σε μια χώρα για τη διασφάλιση των δημοσίων συμφερόντων της.

98. Ως χαρακτηριστική παροχή θεωρείται η μη χρηματική παροχή.

παγκόσμιου ιστού δεν υπάρχουν σύνορα ή γεωγραφικές χωροθεσίες με αποτέλεσμα πάλι να έχουμε προβλήματα ως προς την εύρεση του τόπου αυτού. Αν αναλογιστούμε δε πως υπάρχουν επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται μόνον στο διαδίκτυο και δεν έχουν καν πραγματική εγκατάσταση ή κύριο τόπο επιχειρηματικών δραστηριοτήτων αντιλαμβανόμαστε πόσο δύσκολο είναι να βρούμε το εφαρμοστέο σε μια τέτοια περίπτωση δίκαιο⁹⁹.

2.6.5. Εφαρμοστέο δίκαιο σε διαφορές από καταναλωτικές συμβάσεις

Ο Κανονισμός 593/2008 έχει ιδιαίτερη σημασία καθώς θεσπίζει την «αρχή του δικαίου της χώρας του καταναλωτή» κατά την οποία ως εφαρμοστέο δίκαιο θα ορίζεται αυτό της χώρας του καταναλωτή. Η εν λόγω αρχή έρχεται να καλύψει αδυναμίες του ισχύοντος δικαίου¹⁰⁰ και να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για μεγαλύτερη και αποτελεσματικότερη προστασία του καταναλωτή¹⁰¹. Τις περισσότερες φορές εφαρμοστέο είναι το δίκαιο του πωλητή καθώς οι καταναλωτές προσχωρούν συνήθως σε συμβάσεις με γενικούς όρους συναλλαγών όπου ο πωλητής έχει εκ των προτέρων φροντίσει να επιλέξει το δίκαιο που τον ευνοεί.

Η ιδιαίτερη κατηγορία των καταναλωτών χρήζει και ιδιαίτερης προστασίας και προς το σκοπό αυτό ο κοινοτικός νομοθέτης έχει εντάξει στον Κανονισμό το άρθρο 6 κατά το οποίο η σύμβαση μεταξύ καταναλωτή και επαγγελματία διέπεται από το δίκαιο της χώρας όπου ο καταναλωτής έχει τη συνήθη διαμονή του εφόσον ο επαγγελματίας:
α) ασκεί τις εμπορικές ή επαγγελματικές του δραστηριότητες στη χώρα όπου ο καταναλωτής έχει τη συνήθη διαμονή του ή **β)** με οιοδήποτε μέσο κατευθύνει αυτές τις δραστηριότητές του σε αυτή τη χώρα ή σε διάφορες χώρες μεταξύ των οποίων και η συγκεκριμένη χώρα και η σύμβαση εμπίπτει στο πεδίο των εν λόγω δραστηριοτήτων.

Και πάλι για να εφαρμοστεί η εν λόγω διάταξη πρέπει να έχουμε από τη μια πλευρά «καταναλωτή» ήτοι φυσικό πρόσωπο που καταρτίζει σύμβαση για σκοπό ξένο

⁹⁹. Εντούτοις, ο ορισμός του άρθρου 2 περ. γ της Οδηγίας για το ηλεκτρονικό εμπόριο (άρθρο 1 περ. γ του π.δ. 131/2003) στοχεύει στη διευκόλυνση εντοπισμού του τόπου εγκατάστασης του φορέα παροχής υπηρεσιών που συναλλάσσεται μέσω διαδικτύου στην ΕΕ. Επίσης, η ηλεκτρονική διεύθυνση (ειδικότερα το top level domain name π.χ. .gr για την Ελλάδα, .it για την Ιταλία) μπορεί να οδηγήσει στον εντοπισμό της κύριας εγκατάστασης μιας επιχείρησης στη χώρα που προσδιορίζεται από το top level domain name αυτής (Βλ. σχετικά *Καράκωστας, Δίκαιο και Internet, Νομικά Ζητήματα του Διαδικτύου*, 2009³, 259 επ).

¹⁰⁰. Βλ. την ειδική προστατευτική ρύθμιση που ίσχυε για τους καταναλωτές στο άρθρο 5 της Σύμβασης της Ρώμης (1980).

¹⁰¹. *Καργόπουλος*, Οι συμβάσεις των καταναλωτών υπό το πλαίσιο του νέου Κανονισμού «Ρώμη Ι» για το εφαρμοστέο δίκαιο σε συμβατικές ενοχές - Μια πρώτη κριτική προσέγγιση, ΧρΔ 2008, 955 επ για τα μειονεκτήματα του υπάρχοντος συστήματος και την ανεπάρκεια της αρχής της ελευθερίας των συμβάσεων για την προστασία των καταναλωτών και για τους δικαιολογητικούς λόγους που οδήγησαν στην υιοθέτηση της «αρχής του δικαίου της χώρας του καταναλωτή».

προς την επαγγελματική του δραστηριότητα και από την άλλη πλευρά «επαγγελματία» (όπως τον χαρακτηρίζει η διάταξη) ήτοι πρόσωπο (φυσικό ή νομικό) που ενεργεί στο πλαίσιο της επαγγελματικής δραστηριότητάς του. Και πάλι υιοθετείται η στενή έννοια του καταναλωτή από τον κοινοτικό νομοθέτη.

Αυτό που πρέπει να τονίσουμε σε αυτή τη διάταξη είναι πως είναι άμεσα εφαρμόσιμη ανεξαρτήτως του επιλεγέντος ως εφαρμοστέου στη σύμβαση δικαίου καθώς ρητώς στην παρ. 2 του ίδιου άρθρου προβλέπεται πως συμφωνία των μερών για το εφαρμοστέο δίκαιο δεν μπορεί να οδηγήσει σε περιορισμό της προστασίας του καταναλωτή και εν γένει περιστολή των δικαιωμάτων του που του εξασφαλίσουν οι αναγκαστικού δικαίου διατάξεις του δικαίου της χώρας όπου έχει τη συνήθη διαμονή του.

Τέλος, στην παρ. 4 της ως άνω διάταξης αναφέρονται οι περιπτώσεις μη εφαρμογής του κανόνα ότι σε διαφορές από καταναλωτικές συμβάσεις εφαρμοστέο είναι το δίκαιο της χώρας όπου ο καταναλωτής έχει τη συνήθη διαμονή του. Οι εξαιρέσεις από το γενικό κανόνα αφορούν α) συμβάσεις παροχής υπηρεσιών παρεχόμενες αποκλειστικά σε άλλη χώρα, β) συμβάσεις μεταφορών, εκτός των οργανωμένων ταξιδιών, γ) συμβάσεις με αντικείμενο εμπράγματο δικαίωμα, πλην των χρονομεριστικών συμβάσεων και δ) χρηματιστηριακές συναλλαγές.

2.6.6. Εφαρμοστέο δίκαιο σε ενοχές από αδικοπραξίες

Σύμφωνα με την ΑΚ 26, σε ενοχές από αδικοπραξίες ο *locus delicti*¹⁰² (το δίκαιο της πολιτείας όπου διαπράχθηκε το αδίκημα) υποδεικνύει το εφαρμοστέο δίκαιο. Όταν όμως έχουμε να κάνουμε με αδικοπραξία στο διαδίκτυο και πάλι αναφέρονται τα γνωστά προβλήματα του προσδιορισμού αυτού του τόπου ιδιαιτέρως όταν τα αδικήματα αυτά συνδέονται με πολλούς τόπους καθώς οποιοσδήποτε από οπουδήποτε μπορεί μέσω του διαδικτύου να εισάγει μια πληροφορία. Εάν σε αυτή την περίπτωση εφαρμοστέο είναι για παράδειγμα το δίκαιο του τόπου προέλευσης της πληροφορίας, τότε δίνουμε πλεονέκτημα στον παραβάτη-χρήστη του διαδικτύου, εάν πάλι εφαρμοστέο είναι το δίκαιο του τόπου πρόσβασης της πληροφορίας, τότε δίνουμε πλεονέκτημα στον ενάγοντα και ευνοούμε το *forum shopping*.

Για τον καθορισμό του τόπου τελέσεως του αδικήματος όταν εμπλέκονται πολλοί τόποι (αδίκημα πολλαπλής τοπικής σύνδεσης) έχουν διατυπωθεί διάφορες θεωρίες¹⁰³ οι οποίες εν συντομία είναι οι εξής:

102. Βρέλλης, (2001³), 244 επ για τη *lex loci delicti commissi* στην ΑΚ 26.

103. Καράκωστας, 2009³, 264 επ.

α) η θεωρία του τόπου ενέργειας, όπου ως τόπος τελέσεως του αδικήματος πρέπει να θεωρηθεί ο τόπος όπου εξετελέσθη η ενέργεια που οδήγησε στο άδικο αποτέλεσμα και στην περίπτωση που η ενέργεια έλαβε χώρα σε περισσότερα του ενός κράτη, ο τόπος στον οποίο ολοκληρώθηκε,

β) η θεωρία του τόπου του αποτελέσματος, όπου ως τόπος τελέσεως του αδικήματος θεωρείται ο τόπος όπου εκδηλώθηκε το ζημιογόνο αποτέλεσμα,

γ) η μικτή θεωρία, που συνδυάζει τις δυο προηγούμενες θεωρίες στο μέτρο που τόπος τελέσεως θεωρείται τόσο ο τόπος ενέργειας όσο και ο τόπος επέλευσης του αποτελέσματος και τέλος

δ) η θεωρία του βαρύνοντος τόπου, όπου τόπος τελέσεως του αδικήματος θεωρείται εκείνος όπου το αδίκημα εκδηλώνεται κατά την κύρια σημασία του.

Η χώρα μας περισσότερο ακολουθεί την τελευταία τέταρτη θεωρία ωστόσο στο χώρο του διαδικτύου που δεν διαγράφονται γεωγραφικά όρια η θεωρία αυτή φαίνεται να ατονεί. Πώς προσδιορίζουμε τον βαρύνοντα τόπο στο διαδίκτυο; Είναι ο τόπος όπου ο ζημιώσας εισήγαγε τα δεδομένα στο διαδίκτυο, είναι ο τόπος όπου βρίσκεται ο παροχέας πρόσβασης, είναι ο τόπος όπου έχει την κατοικία του ο ζημιώσας ή ο ζημιωθείς ή μήπως είναι ο τόπος λήψης του μηνύματος;

Ρύθμιση στα ως άνω ζητήματα έρχεται να δώσει ο Κανονισμός **864/2007/ΕΚ**¹⁰⁴ περί εφαρμοστέου δικαίου στις εξωσυμβατικές ενοχές ο οποίος έχει και αυτός (όπως και ο Κανονισμός Ρώμη Ι) οικουμενικό χαρακτήρα¹⁰⁵ δηλαδή οι ομοιόμορφοι κανόνες του για τη σύγκρουση νόμων είναι δυνατόν να οδηγήσουν στην εφαρμογή του δικαίου κράτους-μέλους της ΕΕ ή τρίτου κράτους (άρθρο 3). Σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 1, ο εν λόγω Κανονισμός ισχύει για τις εξωσυμβατικές ενοχές αστικού και εμπορικού δικαίου που περιλαμβάνουν σύγκρουση δικαίων χωρίς ωστόσο να γίνεται διευκρίνιση εάν σε αυτή τη σύγκρουση εμπλέκονται αποκλειστικά εθνικά δίκαια κρατών-μελών της ΕΕ ή και τρίτων χωρών. Ο κοινοτικός νομοθέτης επομένως δεν προτίθεται να επιλέξει ως εφαρμοστέο δίκαιο κάποιο εκ των κρατών-μελών της ΕΕ αλλά επιδιώκει να επιλέξει εκείνο το δίκαιο της χώρας που είναι το καταλληλότερο βάσει των ειδικών συνθηκών να διέπει την εκάστοτε υπό κρίση διαφορά.

Το άρθρο 4 του Κανονισμού εισάγει το γενικό κανόνα ότι δηλαδή εφαρμοστέο δίκαιο επί εξωσυμβατικής ενοχής είναι το δίκαιο της χώρας όπου επέρχεται η ζημία (lex loci damni) ανεξαρτήτως της χώρας όπου έλαβε χώρα το ζημιογόνο γεγονός (lex loci actus) ή της χώρας ή των χωρών όπου ενδέχεται το γεγονός να παράγει έμμεσα

¹⁰⁴. Εφαρμόζεται στα ζημιογόνα γεγονότα που λαμβάνουν χώρα μετά την έναρξη ισχύος του, ήτοι μετά την 11η Ιανουαρίου 2009.

¹⁰⁵. Σταματιάδης, Ο Κανονισμός (ΕΚ) 864/2007 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές («Ρώμη II»), ΧρΙΔ 2009, 395: ο Κανονισμός συνιστά ένα κείμενο διεθνούς ομοιόμορφου δικαίου (loi uniforme).

αποτελέσματα (άρθρο 4 παρ. 1). Καθοριστικό κριτήριο αποτελεί ο τόπος όπου επήλθε η άμεση ζημία. Ο σύνδεσμος του τόπου επέλευσης της ζημίας λαμβάνει επαρκώς υπόψη τα συμφέροντα του ζημιωθέντος και εξασφαλίζει μια εύλογη βεβαιότητα ως προς το εφαρμοστέο δίκαιο, εφόσον ο τόπος επέλευσης της ζημίας εντοπίζεται εύκολα εάν μάλιστα εστιάσουμε τις προσπάθειές μας στον τόπο επέλευσης της άμεσης ζημίας και αποκλείσουμε τις έμμεσες ζημίες από την άσκηση οιασδήποτε επιρροής στη διαδικασία προσδιορισμού του εφαρμοστέου δικαίου. Σε πολλές μάλιστα περιπτώσεις ο τόπος επέλευσης της ζημίας ταυτίζεται με αυτόν της κατοικίας του ζημιωθέντος.

Στην περίπτωση ύπαρξης πολλαπλών τόπων επέλευσης της ζημίας δεν προβλέπεται κάποια ειδική ρύθμιση. Ωστόσο, ορθότερο είναι να εφαρμοστούν επιμεριστικά τα δίκαια όλων αυτών των κρατών πράγμα που πρέπει να ισχύσει και σε περίπτωση αδικήματος πολλαπλής τοπικής σύνδεσης που διαπράχθηκε μέσω διαδικτύου. Τα πρακτικά προβλήματα ιδίως στην περίπτωση που ο ζημιωθείς αξιώσει από τα δικαστήρια του τόπου της ενέργειας αποζημίωση για τη συνολική ζημία που υπέστη δεν εκλείπουν. Προς αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων, σκόπιμο θα ήταν να εφαρμοστεί το δίκαιο της χώρας εκείνης όπου εντοπίζεται το κέντρο βάρους της αδικοπραξίας εκεί δηλαδή όπου επέρχεται κατά κύριο λόγο η ζημία.

Το άρθρο 4 εν συνεχεία εισάγει δύο ρήτρες εξαίρεσης από τον γενικό κανόνα της παρ. 1. Πρώτον, εάν ο φερόμενος ως υπαίτιος και ο ζημιωθείς έχουν, κατά το χρόνο επέλευσης της ζημίας, τη συνήθη διαμονή τους στην ίδια χώρα τότε εφαρμόζεται το δίκαιο της χώρας αυτής (παρ. 2). Η *lex domicilii communis* είναι μία λύση η οποία ανταποκρίνεται στις προσδοκίες και των δύο μερών υπό τη λογική ότι τα μέρη συνδέονται στενότερα με την πολιτεία όπου και τα δύο έχουν την εγκατάστασή τους¹⁰⁶ παρά με εκείνη στην οποία επέρχεται η ζημία. Δεύτερον, εάν από το σύνολο των περιστάσεων, συνάγεται ότι η αδικοπραξία εμφανίζει προδήλως στενότερο δεσμό με χώρα άλλη από εκείνη που ορίζεται στις παρ. 1 και 2 του άρθρου 4 (παρ. 3), τότε εφαρμόζεται το δίκαιο της χώρας αυτής. Ως στοιχείο ενδεικτικό ενός τέτοιου ιδιαίτερου στενού δεσμού της εξωσυμβατικής ενοχής με το δίκαιο μιας συγκεκριμένης πολιτείας αναφέρεται η προϋπάρχουσα σχέση μεταξύ των μερών όπως είναι για παράδειγμα μια καταρτισθείσα σύμβαση η οποία συνδέεται στενά με την αδικοπραξία (συρροή συμβατικής και εξωσυμβατικής ευθύνης). Η αναφορά αυτή στην προϋφιστάμενη σύμβαση δεν είναι αποκλειστική υπό την έννοια ότι ο δικαστής μπορεί να λάβει υπόψη

¹⁰⁶. Το κοινοτικό νομοθέτημα περιέχει ειδική διάταξη σύμφωνα με την οποία η συνήθης διαμονή φυσικού προσώπου που ενεργεί στο πλαίσιο της επαγγελματικής του δραστηριότητας θεωρείται ο τόπος της κύριας εγκατάστασής του (άρθρο 23 παρ. 2) ενώ αντιστοίχως η συνήθης διαμονή του νομικού προσώπου είναι ο τόπος όπου βρίσκεται η κεντρική του διοίκηση (άρθρο 23 παρ. 1). Όταν δε η ζημία προέρχεται από τη δραστηριότητα υποκαταστήματος ή άλλης εγκατάστασης τότε λαμβάνεται υπόψη ο τόπος όπου βρίσκεται το υποκατάστημα ή η εγκατάσταση (άρθρο 23 παρ. 1 εδ. β).

του και μία προσδοκώμενη συμβατική σχέση στο πλαίσιο της οποίας τελέστηκε η αδικοπραξία (π.χ. διακοπή των διαπραγματεύσεων ή ακύρωση σύμβασης) οπότε εφαρμόζεται το δίκαιο που θα ήταν εφαρμοστέο κανονικά εάν η σύμβαση είχε καταρτισθεί και δεν είχε ακυρωθεί.

Η *lex voluntatis* επίσης προβλέπεται από τον Κανονισμό ως δυνατότητα των μερών να επιλέξουν αυτά τα ίδια το εφαρμοστέο στην εξωσυμβατική ενοχή δίκαιο (άρθρο 14 παρ. 1). Η ελεύθερη επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου από τα μέρη τείνει στη δημιουργία ενός πεδίου έκφρασης της αυτονομίας της βούλησης στο χώρο των διεθνών αδικοπραξιών. Η *lex voluntatis* εφαρμόζεται κατά προτεραιότητα ακολουθούμενη σε περίπτωση ανυπαρξίας ή ακυρότητας μιας τέτοιας συμφωνίας από τη *lex domicilii communis*. Εάν πάλι δεν υφίσταται κοινή συνήθης διαμονή, αρμόδιο για την επίλυση της διαφοράς είναι το δίκαιο της πολιτείας του τόπου επέλευσης της ζημίας. Ο δικαστής ωστόσο πρέπει πάντα να έχει υπόψη του και τη ρήτρα διαφυγής του άρθρου 4 παρ. 3 και η αδικοπραξία να εμφανίζει έναν προδήλως στενότερο δεσμό με το δίκαιο μιας τρίτης πολιτείας οπότε εφαρμοστέο ως καταλληλότερο είναι το δίκαιο της τρίτης αυτής πολιτείας.

Ο Κανονισμός δεν θίγει λοιπές διατάξεις του κοινοτικού δικαίου οι οποίες περιέχουν ειδικότερες ρυθμίσεις για το εφαρμοστέο στις αδικοπρακτικές ενοχές δίκαιο. Επομένως, η «αρχή της χώρας προέλευσης» διατηρείται στο σύστημα των αδικοπρακτικών ενοχών και στις *on line* τελούμενες αδικοπραξίες εφαρμοστέο θα πρέπει να είναι το δίκαιο του τόπου προέλευσης ήτοι το δίκαιο της έδρας του παρόχου υπηρεσιών.

Είναι προφανές πως ο κοινοτικός νομοθέτης με τους Κανονισμούς Ρώμη I και II προσπάθησε να δημιουργήσει ένα ομοιόμορφο νομικό πλαίσιο για το εφαρμοστέο δίκαιο σε ενοχές από σύμβαση και αδικοπραξία. Η εναρμόνιση στο χώρο των κανόνων του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου θα συμβάλλει καθοριστικά στην υλοποίηση ενός ευρωπαϊκού χώρου δικαιοσύνης και στην ομαλή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς στον τομέα ρύθμισης των ενοχών. Από κοινού αυτοί οι δύο κανονισμοί μαζί με τον Κανονισμό 44/2001 δημιουργούν ένα συνεκτικό (πλήρες θα μπορούσαμε να πούμε) σύστημα κοινοτικού ιδιωτικού διεθνούς δικαίου το οποίο διαμορφώνει ένα περιβάλλον ασφάλειας δικαίου στην ΕΕ και συμβάλει στην περαιτέρω ενίσχυση των διασυννοριακών συναλλαγών.

2.6.7. Μέσα Έννομης Προστασίας στο Ηλεκτρονικό Εμπόριο

2.6.7.1. Ατομική Προστασία

Εκτός από το ειδικό ρυθμιστικό πλαίσιο που ισχύει για την προστασία του καταναλωτή, θα πρέπει να αναζητήσουμε και το είδος της προστασίας καθώς και τα μέσα για την παροχή αυτής προς τους αποδέκτες-χρήστες του διαδικτύου (και εν γένει των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας) που προβλέπονται από την ίδια την Οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο (τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο).

Ο ίδιος ο κοινοτικός νομοθέτης στο άρθρο 18 της Οδηγίας αποσκοπώντας στην εξασφάλιση αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας ορίζει ότι τα κράτη μέλη πρέπει μέσω των εθνικών κανόνων δικαίου να επιτρέπουν την ταχεία λήψη μέτρων συμπεριλαμβανόμενων των προσωρινών μέτρων. Σκοπός της διάταξης είναι η δυνατότητα παύσης κάθε παράβασης του νόμου και πρόληψης της ζημίας των έννομων συμφερόντων των ζημιωθέντων προσώπων.

Ο εθνικός νομοθέτης κατά την εναρμόνιση του εσωτερικού δικαίου προς την Οδηγία εισάγει το άρθρο 17 του π.δ. 131/2003 σύμφωνα με το οποίο κάθε θιγόμενος αποδέκτης των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας μπορεί, εφόσον πιθανολογείται προσβολή δικαιωμάτων, να κάνει αίτηση στο Μονομελές Πρωτοδικείο και να ζητήσει τη λήψη ασφαλιστικών μέτρων. Το δικαστήριο μπορεί να διατάξει ως ασφαλιστικό μέτρο οποιοδήποτε πρόσφορο μέτρο και ιδίως τη συντηρητική κατάσχεση των αντικειμένων που βρίσκονται στην κατοχή του καθ' ου και αποτελούν μέσο τέλεσης ή προϊόν ή απόδειξη προσβολής (δηλ. ο εξοπλισμός ήτοι οι εξυπηρετητές - διακομιστές). Το άρθρο 687 παρ. 1 ΚΠολΔ εφαρμόζεται υποχρεωτικώς σε αυτή την περίπτωση και χορηγείται υποχρεωτικά προσωρινή διαταγή κατά το άρθρο 691 παρ. 2 ΚΠολΔ. Ο έλληνας νομοθέτης υιοθετεί επομένως τη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων ως δυνατότητα παροχής ατομικής δικαστικής προστασίας.

2.6.7.2. Συλλογική Προστασία

Εκτός από την ατομική δικαστική προστασία που μπορεί έκαστο προσβαλλόμενο πρόσωπο να αξιώσει, υπάρχουν και οι ενώσεις καταναλωτών, οι οποίες, δυνάμει του άρθρου 10 παρ. 16¹⁰⁷ του ν. 2251/1994, μπορούν να ασκήσουν συλλογική αγωγή σε κάθε περίπτωση που κάποιος προμηθευτής παραβιάζει διατάξεις

107. Άρθρ. 10 παρ. 16 περ. (α) στοιχείο στστ που αφορά στην Οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο.

που εξασφαλίζουν την προστασία του καταναλωτή. Εδώ, πρέπει επίσης, να κάνουμε λόγο και για τις αγωγές παραλείψεως οι οποίες (μετά την τροποποίηση της Οδηγίας 98/27/EK για τις αγωγές παράλειψης¹⁰⁸) μπορούν να ασκηθούν σε επίπεδο συλλογικής αγωγής εναντίον φορέα παροχής υπηρεσιών όταν παραβιάζεται διάταξη ηλεκτρονικού εμπορίου και προσβάλλονται τα συλλογικά συμφέροντα των καταναλωτών. Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία, λαμβανομένου υπόψη και του διασυνοριακού χαρακτήρα του ηλεκτρονικού εμπορίου, είναι πως η συλλογική αγωγή παραλείψεως μπορεί να ασκηθεί και εναντίον παραβάτη που βρίσκεται σε άλλο κράτος-μέλος.

2.6.7.3. Κυρώσεις

Ο κοινοτικός νομοθέτης αφήνει το περιθώριο επιλογής του είδους των κυρώσεων¹⁰⁹ στον εθνικό νομοθέτη ο οποίος επέλεξε την επιβολή κυρώσεων διοικητικής και ποινικής φύσης¹¹⁰. Ειδικότερα, στο άρθρο 19 κάνει ρητή παραπομπή στο ν. 2251/1994¹¹¹ και στις διατάξεις περί κυρώσεων που προβλέπονται στον Αγορανομικό Κώδικα.

2.7. Εξώδικη Επίλυση Διαφορών

Εκτός από την προστασία μέσω της δικαστηριακής οδού πολύ σημαντική είναι και η επιδιωκόμενη προστασία και εν γένει επίλυση διαφορών εκτός δικαστηριακής αίθουσας¹¹². Οι λεγόμενοι εναλλακτικοί εξωδικαστικοί μηχανισμοί επίλυσης διαφορών (alternative dispute resolution systems) έχουν το πλεονέκτημα ότι αποτελούν μια

108. Άρθρ. 18 παρ. 2 Οδηγ. 2000/31/EK. Επίσης, άρθρ. 3 π.δ. 301/2002 με το οποίο ενσωματώθηκε στο εθνικό δίκαιο η Οδηγία για τις αγωγές παράλειψης όπου γίνεται ειδική πρόβλεψη της δυνατότητας ασκήσεως συλλογικής αγωγής για παράλειψη [σύμφ. με το άρθρο 10 παρ. 16 περ. (α) και (γ)] και από μέρους κάθε νομιμοποιούμενου φορέα άλλου κράτους μέλους, όταν θίγονται τα συμφέροντα των καταναλωτών της χώρας του, από παραβιάσεις του ν. 2251/1994 αλλά και του π.δ. 131/2003 από δραστηριοποιούμενο στην ελληνική επικράτεια προμηθευτή.

109. Αιτιολ. σκέψη 54 της Οδηγίας κατά την οποία τα κράτη μέλη δεν έχουν υποχρέωση να θεσπίσουν ποινικές κυρώσεις.

110. Άρθρ. 20 Οδηγ. 2000/31/EK, οι εν λόγω κυρώσεις πρέπει να έχουν αποτελεσματικό και αποτρεπτικό χαρακτήρα και να υπακούουν στην αρχή της αναλογικότητας.

111. Το π.δ. 131/2003 παραπέμπει στο άρθρο 14 παρ. 3 του ν. 2251/1994. Μετά την τροποποίηση όμως του ν. 2251/1994 από το ν. 3587/2007 το αντίστοιχο άρθρο περί κυρώσεων είναι το άρθρο 13^α.

112. Ζέκος, Cyberspace και ηλεκτρονική διαιτησία, ΔΕΕ 2002, 1192 επ κατά τον οποίο η εκούσια διαιτησία μπορεί να υλοποιηθεί με την αποκλειστική χρήση του διαδικτύου (ηλεκτρονική διαιτησία). Κατά δε τον Ζέκο «Cyberspace» είναι ένα δίκτυο συνδεδεμένων υπολογιστών, μέσω του οποίου μπορούν να ανταλλάσσονται ηλεκτρονικά μηνύματα που περιέχουν εικόνα, ήχο και γραπτό κείμενο, ενώ οι συμβαλλόμενοι μπορούν να ολοκληρώσουν μία σύμβαση πώλησης κινητών πραγμάτων, μία ηλεκτρονική σύμβαση (franchising) ή μία ηλεκτρονική σύμβαση διαιτησίας μέσω της ανταλλαγής μηνυμάτων (πρόταση και αποδοχή) μέσω EDI, e-mail και internet.

διαδικασία απλή, γρήγορη, αποτελεσματική και λιγότερο δαπανηρή τόσο για τους καταναλωτές όσο και για τις επιχειρήσεις. Βεβαίως, για να εξασφαλίζεται η εμπιστοσύνη των καταναλωτών πρέπει η διαδικασία αυτή να είναι αμερόληπτη και ευχερώς προσβάσιμη και για τα δύο μέρη με τη χρήση ηλεκτρονικών μέσων ανεξαρτήτως του τόπου εγκατάστασής τους. Για τους καταναλωτές δε πρέπει να φέρει όσο το δυνατόν μικρότερο κόστος και να είναι όσο το δυνατόν ταχύτερη¹¹³.

Όσον αφορά τη θέση του κοινοτικού νομοθέτη για τη δυνατότητα εξώδικης επίλυσης διαφορών στον τομέα του ηλεκτρονικού εμπορίου (on line dispute resolution) έχουμε να παρατηρήσουμε τα εξής: Καταρχάς, τα κράτη-μέλη πρέπει να μεριμνήσουν ώστε η εσωτερική νομοθεσία τους να μην δημιουργεί προσκόμματα στη διαδικασία εφαρμογής τέτοιων μηχανισμών μεταξύ ενός παροχέα υπηρεσιών κοινωνίας της πληροφορίας και ενός αποδέκτη των εν λόγω υπηρεσιών (άρθρο 17 παρ. 1). Αυτό σημαίνει ότι τα κράτη μέλη πρέπει να τροποποιήσουν την εθνική νομοθεσία τους στο βαθμό που παρακωλύει τη χρησιμοποίηση τέτοιου μηχανισμού μέσω ηλεκτρονικών μέσων¹¹⁴.

Επίσης, ο κοινοτικός νομοθέτης μην κάνοντας ειδική αναφορά στους μηχανισμούς αυτούς προφανώς τους περιλαμβάνει όλους, όπως, την on-line Διαιτησία (on-line Arbitration)¹¹⁵, την on-line Μεσολάβηση (on-line Mediation)¹¹⁶ και τις Επιτροπές Επίλυσης Καταναλωτικών Διαφορών¹¹⁷. Για το χαρακτηρισμό του συνόλου των μηχανισμών αυτών έχει επικρατήσει διεθνώς ο όρος «Online Dispute Resolution» (ODR) συνιστάμενος στο σύνολο των εξωδικαστικών μεθόδων επίλυσης διαφορών

113. Αναλυτικά για τους λόγους που οδήγησαν στην ανάπτυξη των μηχανισμών εξωδικαστικής επίλυσης διαφορών *Μακρής*, Online Dispute Resolution Νέες μέθοδοι εξωδικαστικής επίλυσης εμπορικών διαφορών από ηλεκτρονικές συναλλαγές - Μία πρώτη γνωριμία, ΔΕΕ 2009, 157.

114. Αιτιολ. σκέψη 51 της Οδηγ. 2000/31/EK.

115. Είναι ο παλαιότερος και πιο διαδεδομένος μηχανισμός εξωδικαστικής επίλυσης διαφοράς ο οποίος συνίσταται στην εκούσια, κατόπιν συμφωνίας των μερών, υπαγωγή μίας διαφοράς προς δεσμευτική επίλυση σε τρίτο πρόσωπο ή πρόσωπα με ταυτόχρονο αποκλεισμό της δικαιοδοσίας των τακτικών δικαστηρίων. Μπορεί να διακριθεί σε «fast track» online διαιτησία, η οποία χαρακτηρίζει διαδικασίες που ολοκληρώνονται υποχρεωτικά σε μία μόλις διαδικτυακή συνεδρίαση και σε «documents only» online διαιτησία, η οποία περιλαμβάνει διαδικασίες, στις οποίες ως αποδεικτικά μέσα μπορούν να προσαχθούν αποκλειστικά και μόνον έγγραφα, τα οποία συνήθως επιδίδονται στους διαιτητές μέσω e-mail.

116. Στη διαδικασία συμμετέχει τρίτο πρόσωπο το οποίο δεν έχει την αρμοδιότητα και την εξουσία μονομερούς δεσμευτικής επίλυσης της διαφοράς (όπως συμβαίνει με το διαιτητή στη διαιτησία) και περιορίζεται απλώς στο χειρισμό των διαπραγματεύσεων μεταξύ των αντιδίκων με στόχο την εξεύρεση μιας κοινής αποδεκτής συμβιβαστικής λύσης. Ο μεσολαβητής και οι αντιδικοί επικοινωνούν μέσω e-mail και internet-chat ενώ όλες οι συμφωνίες που απαιτούνται για την εκκίνηση και τη διεκπεραίωση διαδικασιών online διαμεσολάβησης (π.χ. η συμφωνία των μερών για την υπαγωγή της διαφοράς τους σε μεσολάβηση, η συμφωνία ανάμεσα στους αντιδίκους και τον παροχέα υπηρεσιών ODR) καταρτίζονται μέσω του Internet.

117. Υπάρχουν ακόμα και υβριδικές εξωδικαστικές μέθοδοι, όπως για παράδειγμα οι λεγόμενες blind-bidding («τυφλές προσφορές») διαδικασίες όπου ο κάθε αντίδικος εισάγει στο on line σύστημα τρεις προσφορές δίχως να τις γνωστοποιήσει στον άλλο και το σύστημα συγκρίνοντας αυτές τις εκατέρωθεν προσφορές καταλήγει αυτομάτως σε μία συμβιβαστική λύση, την οποία και αποστέλλει αμέσως σε ηλεκτρονική μορφή στους αντιδίκους.

από ηλεκτρονικές συναλλαγές, οι οποίες διεκπεραιώνονται αποκλειστικά ή τουλάχιστον στο σημαντικότερο μέρος τους μέσω του διαδικτύου με τη χρήση κάθε λογής σύγχρονων ηλεκτρονικών και ψηφιακών μέσων επικοινωνίας¹¹⁸.

Στην παρ. 2 του ως άνω άρθρου δίνεται ιδιαίτερη μέριμνα στην προστασία των καταναλωτών καθώς τα κράτη-μέλη οφείλουν να ενθαρρύνουν τους φορείς, που είναι αρμόδιοι για την εξώδικη επίλυση των διαφορών και ιδίως των καταναλωτικών διαφορών, να ενεργούν δηλαδή κατά τρόπο που να διασφαλίζει τις επιβαλλόμενες οικονομικές εγγυήσεις για τα μέρη. Η παρ. 3 του εν λόγω άρθρου προτρέπει τα κράτη-μέλη να ενθαρρύνουν τους αρμόδιους για αυτά τα θέματα φορείς να ενημερώνουν την Επιτροπή της ΕΕ για τυχόν σημαντικές αποφάσεις που έχουν λάβει σε σχέση με τις υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας και να διαβιβάζουν σε αυτή οποιαδήποτε άλλη πληροφορία που έχει σχέση με τις πρακτικές και τα συναλλακτικά ήθη και εμπορικά έθιμα, που ισχύουν για το ηλεκτρονικό εμπόριο στη χώρα τους.

Το αντίστοιχο άρθρο του π.δ. 131/2003 που αναφέρεται στον εξώδικο διακανονισμό των διαφορών είναι το υπ' αριθμόν 16 το οποίο απευθείας παραπέμπει στις διατάξεις του άρθρου 11 του ν. 2251/1994. Επομένως, αρμοδιότητα για την επίλυση καταναλωτικών διαφορών έχουν κατά το άρθρο 11 οι Επιτροπές Φιλικού Διακανονισμού Καταναλωτικών Διαφορών που υπάρχουν σε κάθε Νομαρχία και είναι τριμελούς συνθέσεως. Το άρθρο αυτό κάνει λόγο για επίλυση διαφορών μεταξύ προμηθευτών και καταναλωτών (ή ενώσεων καταναλωτών) αφήνοντας εκτός διαφορές από συναλλαγές που πραγματοποιούνται μεταξύ επιχειρήσεων (B2B transactions) στο πλαίσιο του ηλεκτρονικού εμπορίου. Συνεπώς, θα μπορούσε να υποστηρίξει κάποιος πως εδώ υπάρχει κενό καθώς δεν υφίσταται πρόβλεψη για την εξώδικη επίλυση των διαφορών που ανακύπτουν μεταξύ των επιχειρήσεων από τις ηλεκτρονικά καταρτιζόμενες συμβάσεις. Ωστόσο, στην πράξη οι περισσότερες επιχειρήσεις τείνουν να προσφεύγουν στη διαιτησία και όχι σε αυτές τις επιτροπές.

Τέλος, πρέπει να υπογραμμίσουμε τη δυνατότητα εξωδικαστικής επίλυσης των διαφορών που δημιουργούνται από διασυνοριακές ηλεκτρονικές συναλλαγές μέσω του Δικτύου Ευρωπαϊκών Κέντρων Καταναλωτών¹¹⁹ (European Consumer Centres'

118. Για τις προσπάθειες ορισμού της έννοιας «ODR» *Μακρής*, ΔΕΕ 2009, 157 επ.

119. Το δίκτυο των Ευρωπαϊκών Κέντρων Καταναλωτών (δίκτυο ΕΚΚ) δημιουργήθηκε τον Ιανουάριο του 2005 μετά τη συγχώνευση των δύο υφιστάμενων δικτύων προστασίας των καταναλωτών: του δικτύου για την εξώδικη επίλυση καταναλωτικών διαφορών (Δίκτυο ΕJΕ) και του δικτύου των Ευρωθυρίδων και έχει στόχο: **α)** την παροχή πληροφοριών, ώστε να επιτρέπεται στους καταναλωτές να αγοράζουν αγαθά και υπηρεσίες στην εσωτερική αγορά, έχοντας πλήρη γνώση των δικαιωμάτων και υποχρεώσεών τους, **β)** την ανταπόκριση στα απευθείας υποβαλλόμενα αιτήματα πληροφόρησης από μέρους των καταναλωτών ή άλλων πλευρών, **γ)** την παροχή βοήθειας και υποστήριξης των καταναλωτών στις επαφές τους με τους εμπόρους στο πλαίσιο υποβολής καταγγελίας και **δ)** την παροχή βοήθειας, αν χρειαστεί, στους καταναλωτές σε περίπτωση διαφοράς.

Network), το οποίο συνδέει τους καταναλωτές με 400 φορείς εναλλακτικής επίλυσης διαφορών μέσα στην ΕΕ και σε μεγάλο βαθμό αμβλύνει τα προβλήματα που ακόμη υφίστανται στις διασυνοριακές ηλεκτρονικές πωλήσεις.

Το δίκτυο αυτό συνεργάζεται με άλλα ευρωπαϊκά δίκτυα, συγκεκριμένα το δίκτυο FIN-NET (δημοσιονομικά), SOLVIT (εσωτερική αγορά) και το ευρωπαϊκό δικαστικό δίκτυο για αστικές και εμπορικές υποθέσεις.

Οι μηχανισμοί εξωδικαστικής επίλυσης διαφορών¹²⁰ συνιστούν νομική πρόκληση καθώς το δίκαιο μέχρι στιγμής δεν έχει κατορθώσει να προσαρμοστεί επιτυχώς και επαρκώς στα νέα δεδομένα της κοινωνίας της πληροφορίας. Έτσι, τα συχνότερα προβλήματα που ένας νομικός καλείται να αντιμετωπίσει όταν ασχολείται με έναν τέτοιο μηχανισμό είναι κυρίως τα εξής:

i) Η τήρηση της αρχής της ακρόασης. Η τήρηση αυτής της αρχής έχει ιδιαίτερη βαρύτητα, ειδικά σε σχέση με τις on line διαιτητικές διαδικασίες καθόσον η μη τήρησή της έχει ως συνέπεια την ακύρωση της διαιτητικής απόφασης που εκδόθηκε στο πλαίσιο της ελαττωματικής διαδικασίας¹²¹.

ii) Η προστασία των προσωπικών δεδομένων που οι αντίδικοι εισφέρουν στο πλαίσιο τέτοιας μεθόδου. Οι συμμετέχοντες στις διαδικασίες αυτές διάδικοι καλούνται να αποκαλύψουν πλήθος πληροφοριών που αφορούν στην προσωπική και περιουσιακή τους κατάσταση, καθώς και άλλα ευαίσθητα δεδομένα, όπως π.χ. αριθμούς πιστωτικών καρτών, στοιχεία τραπεζικών λογαριασμών, διευθύνσεις ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, κωδικούς πρόσβασης. Οι χρήστες είναι φυσιολογικό και λογικό να μην είναι ιδιαίτερα πρόθυμοι να αποκαλύψουν εμπιστευτικές πληροφορίες on line καθώς δεν υπάρχουν ξεκάθαροι κανόνες που να αφορούν στην αποθήκευση, επεξεργασία και μετάδοση των δεδομένων αυτών από τους παρόχους μεθόδων ODR, τους διαιτητές, τους μεσολαβητές και τους αντιδίκους.

iii) Τήρηση του νόμιμου έγγραφου τύπου. Πολλοί κανόνες συνδέουν την τήρηση του έγγραφου τύπου με την εγκυρότητα της απόφασης¹²². Εντούτοις, οι μηχανισμοί ODR είναι διαδικασίες που ξεκινούν και ολοκληρώνονται στο διαδίκτυο και αυτό οδηγεί τα τακτικά δικαστήρια να ακυρώνουν αποφάσεις τέτοιων μηχανισμών ή να μην αναγνωρίζουν την εκτελεστότητά τους, πράγμα βέβαια που υπονομεύει την αξιοπιστία των on line δικαστηρίων («cybercourts») και αποτρέπει τους συμμετέχοντες στο ηλεκτρονικό εμπόριο να εμπιστευτούν σε αυτά την επίλυση διαφορών που προκύπτουν ανάμεσά τους.

120. Ειδικότερα για τους μηχανισμούς αυτούς επί καταναλωτικών διαφορών βλέπε Μπώλος, Εξωδικαστική Επίλυση Καταναλωτικών Διαφορών, σε Δούβλη Β./Μπώλο Α., Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών (Ευρωπαϊκή και Ελληνική Εναρμόνιση), 2008, 1484 επ.

121. Άρθρ. 897 αριθ. 5 ΚΠολΔ.

122. Άρθρ. 869 παρ. 1 ΚΠολΔ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΩΝ ΣΤΟ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ

3.1. Γενικά

Οι ηλεκτρονικά καταρτιζόμενες συμβάσεις (συναλλαγές μέσω διαδικτύου) παρουσιάζουν πλεονεκτήματα τόσο για τον χρήστη-καταναλωτή όσο και για τις επιχειρήσεις-προμηθευτές. Ιδίως ο χρήστης-καταναλωτής σε ελάχιστο χρόνο μπορεί να βρει το αγαθό ή την υπηρεσία που αναζητεί μέσα σε ένα περιβάλλον ηλεκτρονικών καταστημάτων (e-shops) όπου κυριαρχεί η μεγάλη ποικιλία των αγαθών-υπηρεσιών, η άμεση πρόσβαση σε αυτά καθώς και η δυνατότητα της σύγκρισης των τιμών ενώ μειώνεται η δυνατότητα άσκησης υπερβολικής επιρροής εκ μέρους του προμηθευτή και ο κίνδυνος λήψης απόφασης εξ υπαρχής.

Ωστόσο, τα μειονεκτήματα των αγορών μέσω του διαδικτύου δεν είναι αμελητέα και συνίστανται κατά κύριο λόγο στο γεγονός ότι ο χρήστης-καταναλωτής δεν έχει τη δυνατότητα εξέτασης και δοκιμής των προϊόντων ενώ τις περισσότερες φορές δεν γνωρίζει τον προμηθευτή ο οποίος ενδέχεται να είναι αναξιόπιστος ή/και να επιβάλλει καταχρηστικούς όρους στις συναλλαγές του με τους καταναλωτές. Πολλοί κίνδυνοι ελλοχεύουν και κατά την πληρωμή μέσω διαδικτύου ιδίως όταν δεν υπάρχουν προηγμένα συστήματα ασφαλών πληρωμών και υπάρχει κίνδυνος υποκλοπής των προσωπικών στοιχείων της κάρτας του καταναλωτή από τρίτο πρόσωπο.

Όλοι αυτοί οι κίνδυνοι καθιστούν αναγκαία την ύπαρξη μέτρων προστασίας για τον χρήστη-καταναλωτή προκειμένου να ενισχυθεί η εμπιστοσύνη του στο διαδίκτυο και στο μέτρο που η σύμβαση-συναλλαγή διέπεται από το εθνικό δίκαιο γίνεται λόγος για το νόμο 2251/1994 περί προστασίας του καταναλωτή στον οποίο ενσωματώνονται διατάξεις κοινοτικών οδηγιών αφορώσες την προστασία του καταναλωτή. Αυτές δε οι διατάξεις ενσωματώνονται και στις έννομες τάξεις των άλλων κρατών-μελών της ΕΕ και έτσι γίνεται λόγος για ένα εναρμονισμένο δίκτυο προστασίας των χρηστών-καταναλωτών¹²³.

Σε επίπεδο εσωτερικής έννομης τάξης οι κυριότερες διατάξεις του ν. 2251/1994 που βρίσκουν εφαρμογή στις ηλεκτρονικά καταρτιζόμενες συμβάσεις είναι οι διατάξεις που αφορούν στους γενικούς όρους συναλλαγών (εφεξής για λόγους συντομίας

123. Η δημιουργία εναρμονισμένης νομοθεσίας μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ σε θέματα προστασίας καταναλωτών είναι πολύ σημαντική καθώς ο καταναλωτής απολαύει της ίδιας σχεδόν προστασίας τόσο στη χώρα του όπου έχει μεγαλύτερη εξοικείωση με τη νομοθεσία όσο και στις άλλες χώρες-μέλη της ΕΕ και κατ' αυτόν τον τρόπο ενισχύεται η εμπιστοσύνη των συναλλασσομένων στο διαδίκτυο και επιτυγχάνεται ένα minimum προστασίας.

«Γ.Ο.Σ.»), στις εξ αποστάσεως συμβάσεις καθώς και στην πώληση καταναλωτικών αγαθών.

3.2. Η έννοια καταναλωτή και προμηθευτή στο ηλεκτρονικό εμπόριο

Για να γίνει εφαρμογή των διατάξεων για την προστασία του καταναλωτή πρέπει πρωτίστως να εξεταστεί εάν ο χρήστης-αγοραστής του διαδικτύου φέρει την ιδιότητα του καταναλωτή ως αυτός ορίζεται κατά τις ειδικότερες διατάξεις του νόμου. Στην περίπτωση καταφατικής απάντησης εφαρμόζουμε το νόμο 2251/1994 στο βαθμό βέβαια που πληρούνται και οι λοιπές προϋποθέσεις των διατάξεων. Σε περίπτωση αρνητικής απάντησης δεν τυγχάνει εφαρμογής ο ως άνω νόμος.

Ειδικότερα, τώρα, για την έννοια του καταναλωτή στο ηλεκτρονικό εμπόριο πρέπει να τονίσουμε τα εξής: Το π.δ. για το ηλεκτρονικό εμπόριο υιοθετεί **την κοινοτική στενή έννοια του καταναλωτή** σύμφωνα με την οποία καταναλωτής είναι «*κάθε φυσικό πρόσωπο που επιδιώκει στόχους μη εντασσόμενους στο πλαίσιο της εμπορικής ή επαγγελματικής του δραστηριότητας*». Αντιθέτως, ο νόμος 2251/1994 υιοθετώντας μία **ευρύτερη έννοια**¹²⁴ κάνει λόγο για «*κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο ή ενώσεις προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα για τα οποία προορίζονται τα προϊόντα ή οι υπηρεσίες που προσφέρονται στην αγορά και τα οποία κάνουν χρήση των προϊόντων ή των υπηρεσιών αυτών, εφόσον αποτελούν τον τελικό αποδέκτη τους*^{125 126}». Η ευρύτερη αυτή έννοια του άρθρου 1 παρ. 4 (α) ισχύει εκεί όπου δεν υπάρχει ειδικός ορισμός ήτοι στις διατάξεις για τους Γ.Ο.Σ., τις εξ αποστάσεως συμβάσεις, την πώληση καταναλωτικών αγαθών και τις εγγυήσεις, την ευθύνη παραγωγού για ελαττωματικά προϊόντα.

Η έννοια του καταναλωτή σε συγκεκριμένες περιπτώσεις ορίζεται άλλως όπως επί παραδείγματι στις εξ αποστάσεως συμβάσεις χρηματοοικονομικών υπηρεσιών όπου καταναλωτής νοείται «κάθε φυσικό πρόσωπο το οποίο, στο πλαίσιο συμβάσεων χρηματοοικονομικών υπηρεσιών από απόσταση, ενεργεί για σκοπούς εκτός του πεδίου

124. Καράκωστας, Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή (νόμος 2251/1994), 2008, 70-76 και 113-116 για τον ορισμό και την έννοια του καταναλωτή.

125. Παπανικολάου, Η έννοια του καταναλωτή σήμερα- ιδίως στις καταρτιζόμενες με Γ.Ο.Σ. πιστωτικές συμβάσεις, ΔΕΕ 2010, 4 επ όπου θεωρεί πως μια τελολογική συστολή του πεδίου εφαρμογής της διάταξης είναι πιο κοντά στη βούληση του κοινοτικού νομοθέτη.

126. ΕλΣυν 155/2008 ΔΕΕ 2009/1378 επ : στην έννοια του καταναλωτή ως τελικού αποδέκτη προϊόντων-υπηρεσιών, πλην του Ελληνικού Δημοσίου, περιλαμβάνονται και τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, όπως οι Δήμοι, υπό την προϋπόθεση όμως, η οποία ισχύει και για κάθε άλλο καταναλωτή, ότι **α)** συμβάλλονται με τρίτο φυσικό ή νομικό πρόσωπο ως τελικοί αποδέκτες και **β)** με βάση τις αρχές της ισοτιμίας της βούλησης και της ελευθερίας των συμβάσεων. Συνεπώς το προστατευτικό πλαίσιο, που ισχύει για κάθε ιδιώτη, ενεργοποιείται υπέρ των Δήμων σε κάθε περίπτωση που αυτοί δεν ασκούν δημόσια εξουσία αλλά ενεργούν διαχείριση της περιουσίας τους και συναλλάσσονται (fiscus).

της εμπορικής ή επαγγελματικής δραστηριότητάς του». Στο άρθρο 9α στοιχείο α περιλαμβάνεται άλλος ορισμός του καταναλωτή συνιστάμενο σε «κάθε φυσικό πρόσωπο το οποίο ενεργεί για λόγους που δεν εμπίπτουν στην εμπορική, επιχειρηματική, βιοτεχνική ή ελευθέρια επαγγελματική του δραστηριότητα».

Σχετική νομολογία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων¹²⁷ στηρίζεται σε ένα δείγμα καταναλωτή ο οποίος είναι ενεργητικός, αναζητά την πληροφόρηση, έχει τη δυνατότητα να επεξεργάζεται τις πληροφορίες που λαμβάνει και με βάση αυτές να προβαίνει στις επιλογές του σχετικά με τα προσφερόμενα στην αγορά προϊόντα και υπηρεσίες. Το ΔΕΚ σε μία προσπάθεια στάθμισης από τη μία πλευρά των συμφερόντων των καταναλωτών για αυξημένη δυνατότητα επιλογής σε μία ενοποιημένη αγορά και από την άλλη πλευρά των συμφερόντων των καταναλωτών να προστατευθούν μέσω των εθνικών διατάξεων σε μία εσωτερική αγορά αποκλεισμένη από τον εξωτερικό ανταγωνισμό επιλέγει ως κριτήριο τον «**λογικά προσεκτικό καταναλωτή**» (reasonably circumspect consumer) δηλαδή αυτόν που βρίσκεται κάπου μεταξύ του αφελούς και αδαή και του πλήρως ενημερωμένου και έμπειρου καταναλωτή.

Επομένως, όταν γίνεται λόγος για χρήστη διαδικτύου – καταναλωτή, είναι σαφές ότι δεν υπάρχει ένας ενιαίος ορισμός και ως εκ τούτου πρέπει **ad hoc** να εξετάζεται σε ποιο νομικό καθεστώς εμπίπτει ο αιτούμενος προστασία και ποια είναι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε περίπτωσης προκειμένου να κριθεί εάν τελικά μπορεί να θεωρηθεί καταναλωτής και να κάνει χρήση του νόμου 2251/1994.

Από την άλλη πλευρά εκτός από τον καταναλωτή στην έννοια του οποίου πρέπει να εντάξουμε τον χρήστη-συναλλασσόμενο μέσω του διαδικτύου πρέπει να εξετάσουμε εάν και ο φορέας παροχής της κοινωνίας της πληροφορίας εμπίπτει στην έννοια του προμηθευτή κατά τις διατάξεις του ν. 2251/1994. Κατά δε την έννοια του νόμου (άρθρο 1 παρ. 4 στοιχ. β) προμηθευτής λογίζεται «*κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που κατά την άσκηση της επαγγελματικής ή επιχειρηματικής δραστηριότητάς του προμηθεύει προϊόντα ή παρέχει υπηρεσίες στον καταναλωτή.*» Επομένως, η έννοια του προμηθευτή¹²⁸ συνδέεται άμεσα με οποιαδήποτε επαγγελματική ή εν γένει οικονομική δραστηριότητα είτε αυτή συνίσταται στην παροχή αγαθών είτε υπηρεσιών, ενώ, στην έννοια του προμηθευτή εντάσσεται και ο διαφημιζόμενος.

127. Απόφ. 16.7.1998, υπόθ. C-210/96, *Gut Springenheide*, Συλλ. 1998, I-04657 (αντιπροσωπευτικός καταναλωτής είναι ο μέσος καταναλωτής, ο οποίος έχει τη συνήθη πληροφόρηση και είναι ευλόγως προσεκτικός και ενημερωμένος.), Απόφ. 28.1.1999, υπόθ. C-303/97, *Verbraucherschutzverein eV*, Συλλ. 1999, I-00513 (It is for the national court to take into account the presumed expectations in response to that information on the part of an average consumer who is reasonably well informed and reasonably observant and circumspect).

128. *Καράκωστας*, 2008, 77 και 117-118 για τον ορισμό και την έννοια του προμηθευτή.

3.3. Εφαρμογή διατάξεων ν. 2251/1994 στις ηλεκτρονικά καταρτιζόμενες συμβάσεις

3.3.1. Εφαρμογή άρθρου 2 για τους καταχρηστικούς όρους σε συμβάσεις με καταναλωτές

Στις συμβάσεις που καταρτίζονται ηλεκτρονικά και δεν υπάρχει άμεση προσωπική επαφή μεταξύ των συναλλασσομένων είναι πολύ συχνό φαινόμενο η ύπαρξη όρων που εκ των προτέρων έχουν διατυπωθεί και ισχύουν για απροσδιόριστο αριθμό συμβάσεων ήτοι η ύπαρξη Γ.Ο.Σ.¹²⁹ Ουσιαστικά οι συμβάσεις που περιέχουν Γ.Ο.Σ. είναι «συμβάσεις προσχώρησης» καθώς ο καθορισμός του περιεχομένου γίνεται από τον ένα συμβαλλόμενο, κατά κανόνα αυτόν που έχει τη μεγαλύτερη διαπραγματευτική δύναμη, ενώ, το άλλο συμβαλλόμενο μέρος στερείται του δικαιώματος της ελευθερίας διαμόρφωσης του περιεχομένου της σύμβασης¹³⁰. Η ρύθμιση των όρων αυτών καθώς και ο έλεγχος της καταχρηστικότητάς τους ή μη εμπίπτει στο άρθρο 2 του ν. 2251/1994. Ειδικότερα, ο προμηθευτής (στην περίπτωση μας ο φορέας παροχής υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας) οφείλει να υποδείξει στο χρήστη του διαδικτύου – καταναλωτή την ύπαρξη των όρων αυτών ή να του παράσχει τη δυνατότητα πραγματικής γνώσης του περιεχομένου τους¹³¹.

Οι Γ.Ο.Σ. πρέπει να συνομολογούνται το αργότερο κατά τη σύναψη της σύμβασης. Συνεπώς, Γ.Ο.Σ. οι οποίοι γίνονται γνωστοί κατά την παράδοση του πράγματος ή απαιτείται ειδική αίτηση από τον καταναλωτή για τη λήψη τους είναι άκυροι και δεν δεσμεύουν τον καταναλωτή. Περαιτέρω, γενικοί όροι συμβάσεων που καταρτίζονται στην Ελλάδα διατυπώνονται στην ελληνική γλώσσα κατά τρόπο σαφή, συγκεκριμένο και εύληπτο ενώ επί όρων διεθνών συναλλαγών που εφαρμόζονται στην ελληνική αγορά πρέπει υποχρεωτικά οι γενικοί αυτοί όροι να αποτυπώνονται και στην ελληνική γλώσσα.

Επί της ερμηνείας των γενικών όρων τυχάνουν εφαρμογής οι διατάξεις του ΑΚ περί ερμηνείας των συμβάσεων γενικότερα ήτοι οι διατάξεις των άρθρων ΑΚ 173 και

¹²⁹ Καράκωστας, 2008, 81 επ.

¹³⁰ Δικαίωμα που απορρέει από την αρχή της συμβατικής ελευθερίας των μερών της ΑΚ 361 και διακρίνεται στην ελευθερία σύναψης της σύμβασης, στην ελευθερία επιλογής του έτερου μέρους και στην ελευθερία διαμόρφωσης του περιεχομένου της σύμβασης. Ειδικότερα για τους περιορισμούς της ελευθερίας των συμβάσεων, Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, 2004⁴, 253 επ.

¹³¹ Πραγματική γνώση των Γ.Ο.Σ. μπορεί να γίνει μέσω παραπομπής με έναν σύνδεσμο (hyperlink) που βρίσκεται σε κεντρικό σημείο της ιστοσελίδας του προμηθευτή.

200¹³² ενώ η ένταξη των όρων στη σύμβαση εμπίπτει στις γενικές διατάξεις των ΑΚ 127 επ και 185 επ. Κατά την ερμηνεία όπως προστάζει και το άρθρο 2 παρ. 4 λαμβάνεται υπόψη η ανάγκη προστασίας των καταναλωτών και σε περίπτωση αμφιβολίας επιλέγεται η συμφερότερη για τον καταναλωτή εκδοχή¹³³.

Μετά τον έλεγχο της ενσωμάτωσης των Γ.Ο.Σ. στη σύμβαση και την ερμηνεία του περιεχομένου τους ακολουθεί ο έλεγχός τους. Ειδικότερα, αυτό που ελέγχεται είναι η καταχρηστικότητα ή μη του Γ.Ο.Σ. Κριτήρια δε για τον έλεγχο αυτό αποτελούν οι διατάξεις του άρθρου 2 παρ. 6 και 7¹³⁴. Η παράγραφος 7 περιέχει έναν ενδεικτικό κατάλογο καταχρηστικών όρων περιλαμβάνοντας όρους που περιορίζουν τις υποχρεώσεις και την ευθύνη των προμηθευτών-πωλητών ή μειώνουν αντιστοίχως τα δικαιώματα των καταναλωτών ή επιβάλλουν υπέρμετρες επιβαρύνσεις σε αυτούς. Κατά δε την παράγραφο 6 του ιδίου ως άνω άρθρου ο καταχρηστικός χαρακτήρας κρίνεται αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση, ο σκοπός της, το σύνολο των ειδικών συνθηκών κατά την κατάρτισή της και όλες οι υπόλοιπες ρήτρες της ίδιας ή άλλης σύμβασης από την οποία εξαρτάται.

Τέλος, ιδιαίτερη σημασία έχει η τελευταία παράγραφος του άρθρου 2 κατά την οποία ακόμη και εάν τα συναλλασσόμενα μέρη έχουν επιλέξει *lex cause* διαφορετική από τη *lex fori* και πάλι το άρθρο 2 τυγχάνει εφαρμογής στην εν λόγω σύμβαση όταν η τελευταία έχει στενή σχέση με την Ελλάδα ή άλλη χώρα του Ε.Ο.Χ.¹³⁵

3.3.2. Εφαρμογή άρθρου 4 για τις εξ αποστάσεως συμβάσεις

Οι ηλεκτρονικά καταρτιζόμενες συμβάσεις είναι ως εκ της φύσεώς τους συμβάσεις που καταρτίζονται με τεχνικά μέσα εκτός εμπορικού καταστήματος. Για το λόγο αυτό το άρθρο 4 που αφορά στην κατάρτιση των εξ αποστάσεως συμβάσεων έχει ιδιαίτερη σημασία. Όταν στις συμβάσεις αυτές ο αποδέκτης των υπηρεσιών ενεργεί υπό την ιδιότητα του καταναλωτή κατά το άρθρο 1 παρ. 4 (α) τότε τυγχάνει εφαρμογής και η ρύθμιση για τις εξ αποστάσεως συμβάσεις. Συγκεκριμένα, πρόκειται για σύμβαση που καταρτίζεται στο διαδίκτυο μεταξύ ενός προμηθευτή και ενός καταναλωτή με

132. Η ΑΚ 200 λαμβάνει υπόψη τη δυνατότητα αντίληψης του μέσου χρήστη υπηρεσιών διαδικτύου, δηλαδή το νόημα που θα μπορούσε να προσδώσει στους Γ.Ο.Σ. ένας μέσος, λογικός και έντιμος χρήστης-καταναλωτής.

133. Άρθρ. 2 παρ. 5 ν. 2251/1994 όπου επιλέγεται η δυσμενέστερη για τον καταναλωτή ερμηνευτική εκδοχή.

134. Υπάρχει πλούσια νομολογία για Γ.Ο.Σ. που έχουν χαρακτηριστεί καταχρηστικοί. Ενδεικτικώς αναφέρουμε: ΕφΑθ 3956/2008 ΔΕΕ 2009, 837 επ, ΑΠ 1679/2008 ΔΕΕ 2009, 103 επ, ΑΠ 2123/2009 ΔΕΕ 2010, 714 επ.

135. Πολύ σημαντική διάταξη καθότι ο χρήστης του διαδικτύου τις περισσότερες φορές καταρτίζει συμβάσεις όπου εφαρμοστέο δίκαιο δεν είναι η *lex fori*. Με αυτή τη διάταξη ο καταναλωτής δεν χάνει τα δικαιώματα που το άρθρο 2 του απονέμει ακόμη και αν ελευθέρως έχει επιλέξει ως εφαρμοστέο το δίκαιο αλλοδαπής πολιτείας.

ανταλλαγή μηνυμάτων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή μέσω ειδικών εικονιδίων στις ιστοσελίδες του προμηθευτή οπότε γίνεται χρήση μέσων τεχνικής επικοινωνίας από απόσταση¹³⁶.

Το άρθρο αυτό είναι μείζονος σημασίας καθώς θεμελιώνει δύο ουσιώδη δικαιώματα του καταναλωτή: **A)** το δικαίωμα ενημέρωσης και **B)** το δικαίωμα υπαναχώρησης.

Το δικαίωμα της ενημέρωσης συνίσταται στην εκ των προτέρων, πριν την κατάρτιση της σύμβασης, ενημέρωση του καταναλωτή για τα τεχνικά μέσα επικοινωνίας που χρησιμοποιούνται καθώς και για τα ακόλουθα στοιχεία (σημειωτέον ότι η απαρίθμηση είναι ενδεικτική): την ταυτότητα και τη διεύθυνση του προμηθευτή, τα ουσιώδη χαρακτηριστικά του αγαθού ή της υπηρεσίας, την τιμή, την ποσότητα και τις δαπάνες μεταφοράς, τον τρόπο πληρωμής, παράδοσης και εκτέλεσης, τη διάρκεια ισχύος της προσφοράς ή της τιμής, το δικαίωμα υπαναχώρησης, το κόστος χρησιμοποίησης του μέσου επικοινωνίας από απόσταση και την ελάχιστη διάρκεια ισχύος της σύμβασης. Συνεπώς, η ιστοσελίδα του προμηθευτή στο διαδίκτυο πρέπει τουλάχιστον να περιλαμβάνει τα ως άνω στοιχεία. Η μη παροχή από μέρους του προμηθευτή των ως άνω πληροφοριών και όσων αναφέρονται στην παράγραφο 9 δημιουργούν σχετική ακυρότητα δηλαδή η εξ αποστάσεως σύμβαση είναι άκυρη¹³⁷ υπέρ του καταναλωτή.

Αναφορικά με το δικαίωμα υπαναχώρησης, η μη αναφορά – πρόβλεψη αυτού στην Οδηγία 2000/31/EK για το ηλεκτρονικό εμπόριο δεν αποκλείει τον αποδέκτη των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας να κάνει χρήση αυτού του δικαιώματος. Η μη αναφορά οφείλεται στο γεγονός ότι η εν λόγω Οδηγία ρυθμίζει συναλλαγές που πραγματοποιούνται με κάθε αποδέκτη υπηρεσιών και όχι μόνο με φυσικά πρόσωπα που ενεργούν υπό την ιδιότητα του καταναλωτή. Όταν όμως ο αντισυμβαλλόμενος φέρει την ιδιότητα του καταναλωτή τότε δύναται να κάνει χρήση του δικαιώματος υπαναχώρησης. Στόχος της ρύθμισης είναι η εξασφάλιση της προστασίας του καταναλωτή όταν βρίσκεται σε δυσμενή-μειονεκτική θέση κατά την κατάρτιση των εξ αποστάσεως συμβάσεων¹³⁸. Επομένως, πρόσωπο που κάνει τις αγορές του μέσω του διαδικτύου και εμπίπτει στον καταναλωτή του άρθρου 1 παρ. 4 (α) μπορεί κάλλιστα να ασκήσει το δικαίωμα υπαναχώρησης στο βαθμό που διαπιστώνει ότι το προϊόν που παρήγγειλε έχει ελάττωμα ή δεν φέρει τις συνομολογημένες ιδιότητες.

Το δικαίωμα υπαναχώρησης προβλέπεται στην παράγραφο 10 και ασκείται αναίτιολογήτως από τον καταναλωτή εντός δέκα τεσσάρων (14) ημερολογιακών

136. Το διαδίκτυο θεωρείται μέσο τεχνικής επικοινωνίας καθώς η απαρίθμηση των μέσων στο άρθρο 4 παρ. 1 εδ. β' είναι ενδεικτική και όχι αποκλειστική.

137. Θεωρείται μη γενόμενη και ουδέν έννομο αποτέλεσμα επέρχεται (ΑΚ 180).

138. Αλεξανδρίδου, 2010², 76-77.

ημερών ενώ βαρύνεται μόνον με τα έξοδα επιστροφής του αγαθού. Η ως άνω προθεσμία αρχίζει, για τα αγαθά, από την παραλαβή τους, εφόσον ο προμηθευτής τήρησε τις υποχρεώσεις ενημέρωσης του καταναλωτή και για τις υπηρεσίες, από τη λήψη των πληροφοριών, είτε με έγγραφα είτε με σταθερά μέσα που ενημερώνουν τον καταναλωτή ότι έχει συναφθεί η σύμβαση¹³⁹. Εάν ο προμηθευτής δεν εκπληρώνει τις απορρέουσες από την παράγραφο 9 υποχρεώσεις ενημέρωσης τότε, αφενός μεν, η σύμβαση πάσχει από ακυρότητα υπέρ του καταναλωτή, αφετέρου δε, η προθεσμία για την άσκηση του δικαιώματος υπαναχώρησης είναι τρίμηνη. Εάν στο ενδιάμεσο διάστημα ο προμηθευτής συμμορφωθεί και παράσχει στον καταναλωτή τις πληροφορίες που ο νόμος θέτει τότε θεραπεύεται η ακυρότητα της σύμβασης και ξεκινάει νέα προθεσμία για το δικαίωμα υπαναχώρησης δέκα τεσσάρων ημερολογιακών ημερών (14) από τη στιγμή που ο καταναλωτής λαμβάνει τις πληροφορίες που πρέπει.

Ως προς τον τρόπο άσκησης του δικαιώματος υπαναχώρησης, ο καταναλωτής κοινοποιεί το γεγονός αυτό εγγράφως ή με άλλο σταθερό μέσο που έχει στη διάθεσή του και στο οποίο ο αποδέκτης έχει πρόσβαση ακόμη δηλαδή και με την αποστολή τηλεομοιοτυπίας (telex) ή μηνύματος ηλεκτρονικής αλληλογραφίας (e-mail).

Ο νόμος περιλαμβάνει και ρυθμίσεις που αφορούν το βάρος απόδειξης. Κατά την παράγραφο 12 του άρθρου 4 το βάρος απόδειξης αναφορικά με την προηγούμενη ενημέρωση, τη γραπτή επιβεβαίωση ή την επιβεβαίωση με σταθερά μέσα ή την τήρηση των προθεσμιών και τη συγκατάθεση του καταναλωτή φέρει ο προμηθευτής ο οποίος βαρύνεται με την υποχρέωση της μέριμνας και τήρησης των εγγράφων και ηλεκτρονικών αρχείων που αποδεικνύουν τα παραπάνω.

Τέλος, πρέπει να τονιστεί πως οι ρυθμίσεις του άρθρου 4 αποτελούν αναγκαστικό δίκαιο (*ius cogens*) και συνεπώς τυχόν ρήτρες με τις οποίες ο καταναλωτής παραιτείται από την άσκηση δικαιωμάτων ή αντιστοίχως ο προμηθευτής απαλλάσσεται των ευθυνών του είναι άκυρες.

3.3.3. Εφαρμογή άρθρου 4α περί εξ αποστάσεως εμπορίας χρηματοοικονομικών υπηρεσιών

Όταν έχουμε κατάρτιση συμβάσεων χρηματοοικονομικών υπηρεσιών από απόσταση, που εκτελούνται μέσω διαδικτύου, εφαρμογής τυγχάνει και το άρθρο 4^α του ν. 2251/1994 εφόσον βεβαίως συντρέχουν και οι υπόλοιπες προϋποθέσεις αυτής της

¹³⁹. Απόφ. 3.9.2009, υπόθ. C-489/07, *Pia Messner*, Συλλ. 2009. Βλ. παρατ. *Κινινή*, ΕΕμπΔ 2009, 799 επ και *Μπώλος*, ΔΕΕ 2009, 1253 επ (η προθεσμία του δικαιώματος υπαναχώρησης δεν άρχεται εάν ο προμηθευτής δεν έχει προς τούτο ενημερώσει τον καταναλωτή).

διάταξης. Εν προκειμένω πρέπει να τονιστεί ότι στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω διάταξης δεν εμπίπτουν όλοι οι καταναλωτές υπό την ευρεία έννοια του άρθρου 1 παρ. 4 (α) καθώς το άρθρο περιέχει ειδικότερη στενότερη έννοια του καταναλωτή. Ως εκ τούτου, υποκείμενα προστασίας είναι μόνον τα φυσικά πρόσωπα που ενεργούν για σκοπούς εκτός του πεδίου της εμπορικής ή επαγγελματικής δραστηριότητάς τους.

Και πάλι όπως και στο άρθρο 4 ο προμηθευτής φέρει την ευθύνη της πλήρους ενημέρωσης και πληροφόρησης του καταναλωτή πριν τη σύναψη της σύμβασης. Ειδικότερα, οι πληροφορίες που παρέχονται πρέπει να αφορούν στο πρόσωπο του προμηθευτή, στη χρηματοοικονομική υπηρεσία, στη σύμβαση χρηματοοικονομικών υπηρεσιών από απόσταση που πρόκειται να συναφθεί καθώς και στην ύπαρξη μηχανισμών εξωδικαστικής επίλυσης των διαφορών (Συνήγορος Καταναλωτή) στους οποίους μπορεί να προσφύγει ο καταναλωτής εάν αντιμετωπίσει πρόβλημα στην ύπαρξη ή μη δικαιώματος υπαναχώρησης¹⁴⁰.

Σημαντική ρύθμιση που δεν περιλαμβάνεται στη ρύθμιση του άρθρου 4 για τις εξ αποστάσεως συμβάσεις είναι η υποχρέωση του προμηθευτή να γνωστοποιεί στον καταναλωτή εγκαίρως και πάντως πριν από τη συμβατική του δέσμευση, όλους τους όρους της σύμβασης, γραπτώς ή με άλλο σταθερό μέσο, στο οποίο ο καταναλωτής έχει πρόσβαση. Η αθέτηση αυτής της υποχρέωσης δημιουργεί σχετική ακυρότητα (υπέρ του καταναλωτή) της εξ αποστάσεως σύμβασης χρηματοοικονομικών υπηρεσιών που πραγματοποιείται μέσω του διαδικτύου.

Δικαίωμα υπαναχώρησης προβλέπεται στη διάταξη της παραγράφου 6 του άρθρου 4^α κατά την οποία ο καταναλωτής δικαιούται να υπαναχωρήσει χωρίς καμία ποινή και αιτιολογία μέσα σε δέκα τέσσερις (14) ημερολογιακές ημέρες. Στις εξ αποστάσεως συμβάσεις με αντικείμενο ασφαλίσεις ζωής και στις συνταξιοδοτικές ασφαλίσεις η προθεσμία παρατείνεται σε τριάντα (30) ημερολογιακές ημέρες. Στη διάταξη της παραγράφου 6 στοιχ. β' του άρθρου 4^α περιλαμβάνεται ένας κατάλογος ορισμένων σημαντικών συμβάσεων παροχής χρηματοοικονομικών υπηρεσιών από απόσταση για τις οποίες αποκλείεται εκ του νόμου η άσκηση του δικαιώματος υπαναχώρησης.

Τέλος, και οι ρυθμίσεις αυτού του άρθρου έχουν χαρακτήρα αναγκαστικού δικαίου ενώ το βάρος απόδειξης της τήρησης του συνόλου των υποχρεώσεων του προμηθευτή (όπως αυτές προβλέπονται από την εν λόγω διάταξη) φέρει ο ίδιος. Κάθε δε συμβατική ρήτρα που προβλέπει το αντίθετο (δηλαδή ο καταναλωτής να φέρει το βάρος απόδειξης) είναι άκυρη ως καταχρηστική ούσα.

140. Άρθρ. 4^α παρ. 3 ν. 2251/1994.

3.3.4. Εφαρμογή άρθρου 5 για την πώληση των καταναλωτικών αγαθών και την παροχή εγγυήσεων

Όταν ο χρήστης του διαδικτύου έχει την ιδιότητα του καταναλωτή υπό την ευρεία έννοια, εφαρμογής τυγχάνει, πλέον των άλλων διατάξεων, και το άρθρο 5 το οποίο εγκαθιδρύει τρεις βασικές υποχρεώσεις για τον προμηθευτή-πωλητή. Ειδικότερα:

A) Ο προμηθευτής έχει υποχρέωση να ενημερώσει τον καταναλωτή για τον τρόπο χρήσης, την αξιοποίηση και τους κινδύνους που ενδεχομένως ενέχει το προς πώληση προϊόν όπως και για την πιθανή διάρκεια ζωής του (άρθρο 5 παρ. 2 και 3, **υποχρέωση ενημέρωσης**).

B) Όταν πρόκειται για πώληση διαρκών καταναλωτικών αγαθών (καινούρια προϊόντα με μακρά διάρκεια ζωής), ο προμηθευτής υποχρεούται να παράσχει εγγύηση (άρθρο 5 παρ. 4, **υποχρέωση παροχής εγγύησης**) και

Γ) Οφείλει να εξυπηρετεί τον καταναλωτή και μετά την πώληση υπό τη μορφή της συνεχούς παροχής σε αυτόν τεχνικών υπηρεσιών για τη συντήρηση και την επισκευή του προϊόντος και της προμήθειας ανταλλακτικών και άλλων πραγμάτων που απαιτούνται για τη χρήση τους καθ' όλη την πιθανή διάρκεια της ζωής τους (άρθρο 5 παρ. 7 και 3).

Η παροχή της εγγύησης πρέπει να παρέχεται από το νόμο εγγράφως ή με άλλο τεχνικό μέσο αποτύπωσης που να είναι διαθέσιμο και προσιτό στον καταναλωτή. Στην περίπτωση των ηλεκτρονικά καταρτιζόμενων συμβάσεων πρέπει ο προμηθευτής να αποστέλλει στον αγοραστή με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο τους όρους της εγγύησης ή εάν οι όροι της εγγύησης είναι καταχωρημένοι στην ιστοσελίδα του προμηθευτή πρέπει ο καταναλωτής να μπορεί να τους αποθηκεύσει στη δική του σφαίρα επιρροής ούτως ώστε να έχει τη δυνατότητα να ανατρέξει σε αυτούς σε μεταγενέστερο χρόνο.

Και η διάταξη αυτή αποτελεί ρύθμιση αναγκαστικού δικαίου καθώς οιαδήποτε παραίτηση εκ των προτέρων του καταναλωτή από τα δικαιώματά του άρθρου είναι άκυρη.

3.3.5. Εφαρμογή διατάξεων του ΑΚ για την πώληση στις ηλεκτρονικά καταρτιζόμενες συμβάσεις

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονίσουμε πως και το δίκαιο της πώλησης μετά την τροποποίησή του από το νόμο 3043/2002¹⁴¹ (προκειμένου να προσαρμοστεί στην Οδηγία 99/44/EK για ορισμένες πτυχές της πώλησης και των εγγυήσεων

¹⁴¹ Φίλιος, Ενοχικό Δίκαιο (Ειδικό Μέρος), 2010⁸, 35 επ για το νέο δίκαιο της πώλησης όπως διαμορφώθηκε από το ν. 3043/2002.

καταναλωτικών αγαθών) εξασφαλίζει πρόσθετη προστασία στον καταναλωτή-χρήστη του διαδικτύου¹⁴². Συγκεκριμένα, ο πωλητής κατά το άρθρο 534 ΑΚ υποχρεούται να παραδώσει το πράγμα ελεύθερο ελαττωμάτων και με τις συνομολογημένες ιδιότητες.

Κατά τη διάταξη **535 ΑΚ**, ο πωλητής δεν εκπληρώνει την υποχρέωσή του αυτή όταν παραδίδει πράγμα μη ανταποκρινόμενο στη σύμβαση και ιδίως: **α)** όταν δεν ανταποκρίνεται στην περιγραφή που έκανε ο πωλητής ή στο υπόδειγμα που είχε αυτός παρουσιάσει στον αγοραστή, **β)** όταν το πράγμα δεν είναι κατάλληλο για το σκοπό της σύμβασης και ιδιαίτερα για τη σύμφωνη με το σκοπό αυτό ειδική χρήση, **γ)** όταν δεν είναι κατάλληλο για τη χρήση για την οποία προορίζονται συνήθως πράγματα της ίδιας κατηγορίας και **δ)** εάν δεν έχει την ποιότητα ή την απόδοση που ο αγοραστής ευλόγως προσδοκά από τα πράγματα της ίδιας κατηγορίας, λαμβάνοντας υπόψη τις δημόσιες δηλώσεις του πωλητή, του παραγωγού ή του αντιπροσώπου του, ιδίως στο πλαίσιο της σχετικής διαφήμισης ή της επισήμανσης του, εκτός εάν ο πωλητής δεν γνώριζε ούτε όφειλε να γνωρίζει τη σχετική δήλωση.

Καθώς το ελάττωμα του πράγματος εμφανίζεται συνήθως μετά τη μετάθεση του κινδύνου και είναι δύσκολο για τον αγοραστή να αποδείξει την ύπαρξή του κατά τον κρίσιμο χρόνο της μετάθεσης του κινδύνου, η νέα διάταξη της **ΑΚ 537 παρ. 2** αποτελεί σημαντική διευκόλυνση για τον αγοραστή στο μέτρο που εισάγει τεκμήριο ότι το ελάττωμα ή η έλλειψη συνομολογημένης ιδιότητας που διαπιστώνεται μέσα σε έξι (6) μήνες από την παράδοση του πράγματος θεωρείται ότι υπήρχε κατά την παράδοση, υπό την επιφύλαξη ότι συμβιβάζεται με τη φύση του πωληθέντος πράγματος ή με τη φύση του ελαττώματος ή της έλλειψης. Η νέα αυτή διάταξη θεμελιώνει την **εγγυητική ευθύνη του πωλητή** και σε συνδυασμό με τις διατάξεις του άρθρου 5 του ν. 2251/1994 δημιουργούν ένα αποτελεσματικό πεδίο προστασίας για τον καταναλωτή-χρήστη του διαδικτύου κατά τη σύναψη των ηλεκτρονικά καταρτιζόμενων συμβάσεων πώλησης.

Αναλυτικότερα, στην περίπτωση που θεμελιώνεται κατά τα ανωτέρω ευθύνη του πωλητή για πραγματικό ελάττωμα ή έλλειψη συνομολογημένης ιδιότητας, ο αγοραστής μπορεί να ασκήσει εναλλακτικώς τα εξής δικαιώματα: **α)** να ζητήσει διόρθωση του πράγματος χωρίς δική του επιβάρυνση, **β)** να ζητήσει αντικατάσταση του πράγματος με άλλο, υπό την επιφύλαξη ότι οι δαπάνες διόρθωσης και αντικατάστασης είναι εύλογες και πραγματοποιήσιμες, **γ)** να ζητήσει μείωση του τιμήματος και **δ)** να ασκήσει δικαίωμα υπαναχώρησης. Το δικαίωμα υπαναχώρησης δεν ασκείται όταν το πραγματικό ελάττωμα του πράγματος είναι επουσιώδες.

Ο αγοραστής μπορεί αντί για τα δικαιώματα της **ΑΚ 540** να αξιώσει αποζημίωση για εκτέλεση της σύμβασης ή σωρευτικά με αυτά τα δικαιώματα να απαιτήσει και

¹⁴². Καράκωστας, 2009³, 225 επ.

αποζημίωση για τη ζημία που δεν καλύπτεται από την άσκησή τους (ΑΚ 543). Τα εν λόγω δικαιώματα παραγράφονται μετά πάροδο δύο ετών για τα κινητά και πέντε ετών για τα ακίνητα (ΑΚ 554)¹⁴³.

Τέλος, πρέπει να τονίσουμε και τις αλλαγές που επήλθαν στην **ΑΚ 332** για τις απαλλακτικές ρήτρες από ελαφρά αμέλεια στο μέτρο που η νέα διάταξη απαγορεύει την υπαγόρευση απαλλακτικής ρήτηρας που δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγμάτευσης (απαλλακτική ρήτρα υπό τη μορφή γενικών όρων συναλλαγής) και την απαλλαγή σε περίπτωση προσβολής αγαθών που συνάδουν με την προσωπικότητα του καταναλωτή-χρήστη διαδικτύου¹⁴⁴. Σύμφωνα δε με τη νέα διάταξη της ΑΚ 334 παρ. 2 απαγορεύεται η συνομολόγηση απαλλακτικών ρητρών για δόλο ή βαριά αμέλεια του προστηθέντος. Η ευθύνη του οφειλέτη για το πταίσμα του βοηθού εκπλήρωσης θα περιλαμβάνει ως αναγκαστικό δίκαιο και την ευθύνη του για δόλο ή βαρεία αμέλεια όπως επίσης και την ευθύνη του για ελαφρά αμέλεια.

3.3.6. Εφαρμογή άρθρων 9 και 9α έως 9θ για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές

Ο αμφίδρομος χαρακτήρας του διαδικτύου δεν ευνοεί την εφαρμογή του γενικότερου ρυθμιστικού πλαισίου που ισχύει για τη διαφήμιση¹⁴⁵. Ο ίδιος ο χρήστης ανά πάσα στιγμή επιλέγει εάν τον ενδιαφέρει ή όχι κάποια διαφήμιση. Γι' αυτό είναι απαραίτητη η ύπαρξη ειδικών ρυθμίσεων που θα λαμβάνουν υπόψη τους την ιδιαίτερη φύση του διαδικτύου και θα παρέχουν παράλληλα ικανοποιητικό επίπεδο προστασίας στον καταναλωτή.

Οι διατάξεις των άρθρων 9 και 9α ως 9θ είναι απόρροια της εναρμόνισης της εθνικής έννομης τάξης προς την Οδηγία 2005/29/ΕΚ για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές. Οι ρυθμίσεις των διατάξεων αυτών βρίσκουν εφαρμογή στο βαθμό που ο χρήστης-αποδέκτης των υπηρεσιών είναι καταναλωτής με τη στενή έννοια που ορίζει το άρθρο 9α στοιχ. α. Κανονικά υποκείμενο προστασίας θα έπρεπε να είναι ο χρήστης-καταναλωτής υπό την ευρεία έννοια του όρου εφόσον στο άρθρο 9 δεν περιλαμβάνεται ειδικότερη διάταξη. Ωστόσο, κάθε διαφήμιση θεωρείται ότι εμπίπτει στην έννοια των «εμπορικών πρακτικών» (άρθρο 9α στοιχ. δ) και ως εκ τούτου οι ρυθμίσεις του άρθρου 9 υπάγονται στο πεδίο εφαρμογής των διατάξεων για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές

143. Πριν την τροποποίηση του δικαίου της πώλησης η παραγραφή κυμαινόταν σε έξι μήνες για τα κινητά και σε δύο χρόνια για τα ακίνητα.

144. Η εν λόγω διάταξη κάνει λόγο για προσβολή ιδίως (ενδεικτική απαρίθμηση) της ζωής, της υγείας, της ελευθερίας ή της τιμής.

145. Επομένως, ειδικοί κανόνες που ισχύουν για τη διαφήμιση στον τύπο, το ραδιόφωνο, την τηλεόραση και τα άλλα μέσα επικοινωνίας (κυρίως όσον αφορά στη διαφήμιση προϊόντων, καπνού, αλκοόλ και φαρμάκων) δεν τυγχάνουν εφαρμογής στο χώρο του διαδικτύου.

με αποτέλεσμα να προστατεύεται μόνον ο καταναλωτής υπό στενή έννοια ήτοι κάθε φυσικό πρόσωπο που ενεργεί για λόγους που δεν εμπίπτουν στην εμπορική, επιχειρηματική, βιοτεχνική ή ελευθέρια επαγγελματική δραστηριότητα¹⁴⁶.

Όταν ο χρήστης του διαδικτύου υπάγεται στη στενή έννοια του καταναλωτή του άρθρου 9α στοιχ. α τότε δύναται να κάνει χρήση των διατάξεων για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές και να στραφεί κατά του προμηθευτή εκείνου που εφαρμόζει τέτοιου είδους πρακτικές αξιώνοντας αποζημίωση για τη ζημία που υπέστη εξαιτίας αυτών των πρακτικών καθώς και παύση της εν λόγω πρακτικής και παράλειψής της στο μέλλον (άρθρο 9θ).

Για λόγους πληρότητας του εν λόγω κεφαλαίου για την προστασία των καταναλωτών δεν θα μπορούσαμε να μην κάνουμε λόγο για τις συζητήσεις και για την προσπάθεια που έχει ήδη ξεκινήσει σε ευρωπαϊκό επίπεδο ώστε τα δικαιώματα των καταναλωτών να συμπεριληφθούν σε μία Οδηγία η οποία θα μεταφερθεί στο σύνολό της στις έννομες τάξεις των κρατών-μελών της κοινότητας με σκοπό την ύπαρξη ενός ενιαίου νομοθετικού πλαισίου για την προστασία των καταναλωτών.

Η πρόταση Οδηγίας για τα δικαιώματα των καταναλωτών¹⁴⁷ έχει στόχο να αντικαταστήσει συλλήβδην τις τέσσερις οδηγίες που ρυθμίζουν καταναλωτικές συμβάσεις ήτοι την Οδηγ. 93/13 για τις καταχρηστικές ρήτρες, την Οδηγ. 99/44 για την πώληση καταναλωτικών αγαθών, την Οδηγ. 85/577 για τις συμβάσεις εκτός εμπορικού καταστήματος και την Οδηγ. 97/7 για τις συμβάσεις εξ αποστάσεως. Ο επιδιωκόμενος σκοπός είναι όχι η ελάχιστη εναρμόνιση αυτή τη φορά των εθνικών νομοθεσιών των κρατών-μελών προς την Οδηγία αλλά η πλήρης και αυτούσια ένταξη αυτής στις εθνικές έννομες τάξεις¹⁴⁸. Με αυτό τον τρόπο ο νομοθέτης θεωρεί πως επεκτείνει το κοινοτικό κεκτημένο εφόσον δεν θα υπάρχουν αποκλίσεις και διαφορές στα διάφορα κράτη-μέλη όσον αφορά τα δικαιώματα και την εν γένει προστασία των καταναλωτών καθώς επίσης θα διευκολύνει στην ομαλή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς και στην καλύτερη αντιμετώπιση των στρεβλώσεων του ανταγωνισμού. Από την άλλη όμως πλευρά η προτεινόμενη αυτή Οδηγία καταργεί το πολύ πιο γενναιόδωρο εθνικό κεκτημένο των καταναλωτών και -το σοβαρότερο- απαγορεύει κάθε δυνατότητα

¹⁴⁶. Αλεξανδρίδου, 2010², 85.

¹⁴⁷. Πρόταση Οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τα δικαιώματα των καταναλωτών της 8.10.2008, COM (2008) 614 τελικό - COD/2008/0196.

¹⁴⁸. Σύμφωνα με την αρχή της πλήρους εναρμόνισης τα κράτη-μέλη δεν επιτρέπεται πλέον να εισάγουν ή να διατηρούν στο εθνικό τους δίκαιο διατάξεις που να παρεκκλίνουν από εκείνες της σχεδιαζόμενης οδηγίας, ακόμη και αν οι εθνικές αυτές διατάξεις θα ήταν πιο ευνοϊκές για τον καταναλωτή.

συνολικής βελτίωσής του εκ μέρους των κρατών μελών σε όλους σχεδόν τους τομείς¹⁴⁹.

149. Αναλυτικά για τις ρυθμίσεις και τις αλλαγές που προβλέπει στο δίκαιο του καταναλωτή η πρόταση για την νέα Οδηγία πλήρους εναρμόνισης και για τους προβληματισμούς που γεννώνται βλέπε *Χριστοδούλου*, Η πρόταση οδηγίας για τα δικαιώματα των καταναλωτών, ΕφΑΔ 2010, 9 επ και *Παπαρσενίου*, Η νέα πρόταση Οδηγίας για τα δικαιώματα των καταναλωτών. Κριτική επισκόπηση των μεταρρυθμίσεων στο δίκαιο των καταναλωτικών πωλήσεων, ΕφΑΔ 2010, 142 επ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΣΤΟ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ

4.1. Το Πρόβλημα

Η συνεχής εξέλιξη των τεχνικών μέσων που εφαρμόζονται στο πλαίσιο του ηλεκτρονικού εμπορίου εκτός από τα πλεονεκτήματα που παρουσιάζει δυστυχώς επαυξάνει και τους κινδύνους για έναν συναλλασσόμενο-χρήστη του διαδικτύου όσον αφορά στην προστασία της ιδιωτικής του ζωής και των προσωπικών του δεδομένων που εκτίθενται στο διαδίκτυο. Η τεχνολογική πρόοδος ευνοεί τη δημιουργία προηγμένων λογισμικών προγραμμάτων ηλεκτρονικής παρακολούθησης¹⁵⁰ τα οποία έχουν τη δυνατότητα της συλλογής και δημιουργίας αρχείων με προσωπικά δεδομένα των χρηστών. Τα λεγόμενα «cookies» για παράδειγμα δίνουν τη δυνατότητα στο χρήστη να δημιουργήσει αρχεία σχετικά με το ιστορικό των επισκέψεών του σε ιστοσελίδες και τις πράξεις που έγιναν μέσω αυτών (αγορές, file downloads & uploads) ή αποθηκεύουν σύνολο πληροφοριών (όπως π.χ. προσωπικούς κωδικούς, αριθμούς πιστωτικών καρτών) ώστε ο χρήστης να κερδίζει χρόνο επισκεπτόμενος την ίδια ιστοσελίδα και μην πληκτρολογώντας εκ νέου τις ίδιες πληροφορίες για να κάνει μια συναλλαγή.

Με τον τρόπο όμως αυτό συλλέγονται δεδομένα και στοιχεία της προσωπικότητας των χρηστών όπως για παράδειγμα ποιες είναι οι ιστοσελίδες που επισκέπτονται περισσότερο, ποιες αγορές έχουν κάνει, ποια προϊόντα συγκεντρώνουν την προτίμησή τους, στις περισσότερες δε περιπτώσεις ζητείται και η διεύθυνση του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου του χρήστη πράγμα που μπορεί να οδηγήσει στην αποκάλυψη της ταυτότητάς του.

Δημιουργούνται λοιπόν πορτραίτα/ προφίλ της προσωπικότητας των χρηστών του διαδικτύου τα οποία χρησιμοποιούν οι επιχειρήσεις για να σχηματίσουν τα λεγόμενα «communities» δηλαδή ομάδες/κατηγορίες χρηστών ανάλογα με τις ανάγκες και τις προτιμήσεις τους έτσι όπως αυτές εκδηλώνονται μέσω του διαδικτύου. Τα communities εξυπηρετούν με τη σειρά τους το διαφημιστικό marketing των εταιρειών καθώς οι τελευταίες δίχως κόστος και σε ελάχιστο χρόνο¹⁵¹ προωθούν τα προϊόντα

¹⁵⁰. Ιγγλεζάκης, 2009, 195.

¹⁵¹. Κατά τον παραδοσιακό τρόπο θα έπρεπε να αποστέλουν διαφημιστικά έντυπα ή καταλόγους στους καταναλωτές κάτι που κοστίζει σε χρόνο και χρήμα.

τους αποστέλλοντας διαφημιστικά μηνύματα, ενημερώσεις σε χρήστες μέσω e-mail στον ηλεκτρονικό υπολογιστή ή SMS στο κινητό τους.

Το πρόβλημα γεννάται όταν οι φορείς παροχής υπηρεσιών κοινωνίας της πληροφορίας αφενός παραλείπουν να πληροφορήσουν τους επισκέπτες των ιστοσελίδων τους ότι συγκεντρώνουν τα δεδομένα αυτά με σκοπό περαιτέρω εκμετάλλευσης και αφετέρου ότι παραλείπουν να λάβουν τη συναίνεσή τους.

Επίσης, το λεγόμενο «social networking» («κοινωνική δικτύωση») είναι ένα φαινόμενο που στην εποχή μας έχει λάβει μεγάλες διαστάσεις και είναι ιδιαίτερα δημοφιλές μεταξύ των νέων. Πρόκειται για ιστοσελίδες τύπου Facebook¹⁵², Twitter, LinkedIn στις οποίες ο χρήστης δημιουργεί το προφίλ του και, μεταξύ άλλων, αλληλεπιδρά με άλλους χρήστες, συνομιλεί και ανταλλάσσει αρχεία ήχου και εικόνες μαζί τους. Μέσω αυτών των ιστοσελίδων δημιουργούνται ολοκληρωμένα ψηφιακά πορτραίτα χρηστών από τις επιχειρήσεις που τις εκμεταλλεύονται με συνέπειες μη δυνάμενες να προβλεφθούν, ελεγχθούν ή αποτραπούν όσον αφορά στη χρησιμοποίηση όλων αυτών των προσωπικών δεδομένων που συλλέγονται¹⁵³. Τα αρχεία δε αυτά έχουν πολύ μεγάλη οικονομική αξία για τις εταιρείες καθώς μπορούν να χρησιμοποιηθούν για εμπορικούς σκοπούς (στο πλαίσιο των «communities») ή ακόμη να πωληθούν σε τρίτους επί σκοπώ επιτήρησης ή ελέγχου των χρηστών.

Για όλους τους ανωτέρω λόγους το ζήτημα της προστασίας του ιδιωτικού βίου και των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των χρηστών του διαδικτύου είναι πιο επίκαιρο από ποτέ και η ανάγκη για νομική προστασία αδήριτη¹⁵⁴. Άμεσα με το ζήτημα αυτό συνδέεται και το ζήτημα της αποστολής μη ζητηθείσας εμπορικής επικοινωνίας για την οποία θα γίνει λόγος κατωτέρω.

4.2. Το ισχύον νομικό πλαίσιο

Η εσωτερική έννομη τάξη στο χώρο της προστασίας των προσωπικών δεδομένων διαμορφώνεται από το ν. 2472/1997 «περί προστασίας του ατόμου από την

152. Υπολογίζεται σήμερα ότι ο αριθμός των χρηστών του Facebook ξεπερνά τα 400 εκατομμύρια παγκοσμίως. Για τα επίσημα στοιχεία «The Facebook Global Monitor» στο διαδικτυακό τόπο: <http://www.insidefacebook.com/facebook-global-market-monitor/> (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 19.07.2010).

153. Ειδικότερα για την προβληματική που αναπτύσσεται γύρω από το Facebook και το εφαρμοστέο δίκαιο βλέπε *Πισκοπάνη*, Η προστασία της ιδιωτικότητας των χρηστών του Facebook, ΔίΜΕΕ 2009, 338 επ.

154. Η σύγχρονη τεχνολογία έχει καταστήσει το αίτημα προστασίας των προσωπικών δεδομένων επιτακτικότερο κυρίως στο χώρο της καταναλωτικής πίστης όπου οι δανειολήπτες βομβαρδίζονται με μηνύματα SMS για την καθυστέρηση των οφειλών τους. Σχετικά με το πρόβλημα που ανακύπτει *Δούβλης*, Ζητήματα είσπραξης τραπεζικών απαιτήσεων και προώθησης προϊόντων καταναλωτικής πίστης υπό το πρίσμα προστασίας των ηλεκτρονικών προσωπικών δεδομένων, ΔΕΕ 2009, 764 επ.

επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα» και το ν. 3471/2006 «περί προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών». Το πρώτο από τα δύο ως άνω νομοθετήματα αποτελεί τον κορμό της προστασίας των δεδομένων ενώ το δεύτερο αφορά την προστασία δεδομένων στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες. Ο ν. 2472/1997 ισχύει και για τη συλλογή και επεξεργασία προσωπικών δεδομένων στο διαδικτυακό περιβάλλον καθ' όσον σύμφωνα με το άρθρο 2 περ. δ' οι εν λόγω διατάξεις βρίσκουν εφαρμογή στην εν γένει επεξεργασία δεδομένων με ή χωρίς τη βοήθεια των αυτοματοποιημένων μεθόδων.

Βεβαίως ο ν. 2472/1997 αποτελεί εξειδίκευση του συνταγματικώς στο άρθρο 9Α κατοχυρωμένου δικαιώματος πληροφοριακού αυτοκαθορισμού¹⁵⁵. Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή *«καθένας έχει δικαίωμα προστασίας από τη συλλογή, επεξεργασία και χρήση, ιδίως με ηλεκτρονικά μέσα, των προσωπικών του δεδομένων, όπως νόμος ορίζει. Η προστασία των προσωπικών δεδομένων διασφαλίζεται από ανεξάρτητη αρχή, που συγκροτείται και λειτουργεί όπως νόμος ορίζει.»* Η ανεξάρτητη αρχή για την οποία κάνει λόγο το Σύνταγμα είναι η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα¹⁵⁶ (εφεξής για λόγους συντομίας η «Αρχή») η οποία συστάθηκε με το νόμο 2472/1997 και επιφορτίζεται με την εποπτεία της εφαρμογής των διατάξεων του εν λόγω νόμου και των άλλων ρυθμίσεων που αφορούν την προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα καθώς και την ενάσκηση των αρμοδιοτήτων που κάθε φορά της ανατίθενται (άρθρο 15 παρ. 1). Η Αρχή είναι αρμόδια και για την τήρηση των διατάξεων του ν. 3471/2006 συνεπικουρούμενη από την Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών¹⁵⁷.

Και τα δύο ως άνω νομοθετήματα έχουν κοινό στόχο την θέσπιση συγκεκριμένων προϋποθέσεων για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα¹⁵⁸ προς προστασία των δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών των φυσικών προσώπων και ιδίως της ιδιωτικής ζωής. Η ειδοποιός τους διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι ο ν. 3471/2006 αποσκοπεί και στην προστασία του απορρήτου της

155. Σχετικές είναι και οι διατάξεις των άρθρων 5Α (η παράγραφος 2 του οποίου εδραιώνει το δικαίωμα στην κοινωνία της πληροφορίας), 9 και 19 του Συντάγματος που κατοχυρώνουν αντίστοιχα το απαραβίαστο της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του ατόμου και το απαραβίαστο του απορρήτου των επικοινωνιών. Το πλήθος των συνταγματικών διατάξεων καταδεικνύει το ενδιαφέρον της πολιτείας να επενδύσει ιδιωτικά δικαιώματα με το κύρος της συνταγματικής ισχύος.

156. Για τη λειτουργία, συγκρότηση και αρμοδιότητες της Αρχής κάνουν λόγο τα άρθρα 15 επ του ν. 2472/1997.

157. Οι αρμοδιότητες της προβλέπονται από το ν. 3115/2003.

158. Ο ν. 2472/1997 διακρίνει τα δεδομένα σε «απλά» και «ευαίσθητα». Ο όρος «απλά» (δεδομένα) δεν αναφέρεται ρητώς στο νόμο ωστόσο, για λόγους συστηματικούς, χρησιμοποιείται για να διαφοροποιήσει τα δεδομένα αυτά που κατά το νόμο δεν αντιμετωπίζονται ως «ευαίσθητα».

επικοινωνίας στο πλαίσιο της παροχής διαθεσίμων στο κοινό υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών σε δημόσια δίκτυα ηλεκτρονικών επικοινωνιών¹⁵⁹.

Επίσης, άλλη μία διαφορά που παρατηρείται αφορά στο υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής των νόμων και συγκεκριμένα οι ρυθμίσεις του ν. 2472/1997 αφορούν τα φυσικά πρόσωπα (άρθρο 2 περ. γ') με αποτέλεσμα να εξαιρούνται τα νομικά πρόσωπα από το πεδίο εφαρμογής του. Αντιθέτως, το έτερο νομοθέτημα διευρύνει το υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής του στο μέτρο που οι διατάξεις του εφαρμόζονται και στην περίπτωση όπου συνδρομητής είναι νομικό (και όχι μόνο φυσικό) πρόσωπο που έχει καταρτίσει σύμβαση με φορέα παροχής διαθεσίμων στο κοινό υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών για την παροχή των υπηρεσιών αυτών (άρθρο 2 περ. 1)¹⁶⁰.

4.3. Η νομιμότητα της επεξεργασίας

Η αρχή της νομιμότητας διέπει το δίκαιο της προστασίας των προσωπικών δεδομένων καθ' όσον η επεξεργασία επιτρέπεται μόνον εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις του νόμου και ειδικότερα αυτές που αναφέρονται στο άρθρο 5 του ν. 2472/1997. Ο κανόνας τίθεται στην πρώτη παράγραφο και επιτάσσει την ύπαρξη συγκατάθεσης¹⁶¹ από το υποκείμενο των δεδομένων ώστε η επεξεργασία να είναι σύνηθες¹⁶². Ως συγκατάθεση νοείται κάθε ελεύθερη, ρητή και ειδική δήλωση βούλησης, που εκφράζεται με πλήρη επίγνωση, με την οποία το υποκείμενο των δεδομένων δέχεται να αποτελέσουν αυτά αντικείμενο επεξεργασίας (informed consent)¹⁶³. Κατ' αυτόν τον τρόπο αποκλείεται η σιωπηρή ή τεκμαιρόμενη συγκατάθεση ή η συγκατάθεση, η οποία λαμβάνει χώρα δίχως ο χρήστης υπηρεσιών διαδικτύου να πληροφορηθεί τις λεπτομέρειες επεξεργασίας δηλαδή το σκοπό της, τα δεδομένα ή τις κατηγορίες δεδομένων, τους αποδέκτες αυτών καθώς και τα στοιχεία του υπευθύνου της επεξεργασίας.

Ωστόσο, είναι σε θέση ο χρήστης του διαδικτύου να ελέγξει το περιεχόμενο των πληροφοριών που τον αφορούν, έχει αυτή τη δυνατότητα και τη γνώση; Η απάντηση

159. Άρθρο 1 ν. 2472/1997 και άρθρο 3 παρ. 1 ν. 3471/2006.

160. Ειδικότερα για την προστασία των δεδομένων στο χώρο των τηλεπικοινωνιών και για τα δικαιώματα του υποκειμένου *Τουντόπουλος*, Η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στον τομέα των τηλεπικοινωνιών, ΔΕΕ 2000, 475 επ.

161. Σύμφωνα με την υπ' αριθ. 12/2008 απόφαση της ΑΠΔΠΧ κρίθηκε παράνομη η παρακολούθηση εργαζομένων σε εταιρεία με την εγκατάσταση κρυφών καμερών γιατί, εκτός των άλλων, δεν είχαν ενημερωθεί τα υποκείμενα των δεδομένων ότι παρακολουθούνταν με εγκατεστημένες κάμερες και επομένως, δεν υπήρχε καμία συγκατάθεση στην επεξεργασία αυτή αλλά ούτε και μπορούσε να ισχύσει η εξαίρεση του νόμου από την υποχρέωση λήψης συγκατάθεσης, αφού δεν είχε τηρηθεί η νόμιμη διαδικασία.

162. Άρθρο 5 παρ. 2 στοιχ. α' ν. 3471/2006: απαιτείται και εδώ συγκατάθεση ήτοι συνειδητή συμμετοχή του χρήστη στη διαδικασία επεξεργασίας των προσωπικών του δεδομένων.

163. Άρθρο 2 στοιχ. ια του ν. 2472/1997.

δυστυχώς στο ερώτημα αυτό θα είναι αρνητική αφού όταν ένας χρήστης εγγράφεται ως μέλος σε μια ιστοσελίδα συνήθως δεν διαθέτει τις εξειδικευμένες γνώσεις που πρέπει να διαθέτει κάποιος για να αντιληφθεί το περιεχόμενο του νομικού κειμένου και να ενημερωθεί για τους όρους και το σκοπό της επεξεργασίας των δεδομένων του. Τις περισσότερες δε φορές αγνοεί την ύπαρξη αυτού του κειμένου ενώ υποτίθεται πως το έχει διαβάσει και αποδεχθεί. Επιπλέον, ο χρήστης ουδέν περιθώριο διαπραγμάτευσης των όρων αυτών έχει.

Ο νόμος για την παροχή της συγκατάθεσης δεν απαιτεί έγγραφο τύπο¹⁶⁴ συνεπώς είναι δυνατή η παροχή της και σε απευθείας σύνδεση (on line) άλλως απαιτείται η χρήση προηγμένης ηλεκτρονικής υπογραφής.

Επεξεργασία δίχως συγκατάθεση γίνεται μόνον υπό τους όρους της παρ. 2 του άρθρου 5 ν. 2472/1997 όταν αυτή είναι απολύτως αναγκαία κυρίως: **α)** για την εκτέλεση σύμβασης όπου το συμβαλλόμενο μέρος είναι υποκείμενο δεδομένων ή για λήψη μέτρων κατόπιν αιτήσεως του υποκειμένου κατά το προσυμβατικό στάδιο, **β)** για την εκπλήρωση υποχρεώσεως του υπευθύνου επεξεργασίας εκ του νόμου επιβαλλόμενη, **γ)** για τη διαφύλαξη ζωτικού συμφέροντος του υποκειμένου, εάν αυτό τελεί σε φυσική ή νομική αδυναμία να δώσει τη συγκατάθεσή του, **δ)** για την εκτέλεση έργου δημοσίου συμφέροντος ή έργου που εμπίπτει στην άσκηση δημόσιας εξουσίας και **ε)** για την ικανοποίηση έννομου συμφέροντος του υπευθύνου επεξεργασίας ή τρίτου (-ων) στους οποίους ανακοινώνονται τα δεδομένα και υπό τον όρο ότι προφανώς δεν θίγονται οι θεμελιώδεις ελευθερίες των υποκειμένων των δεδομένων.

Για να είναι νόμιμη η επεξεργασία, πέραν της συγκατάθεσης, πρέπει να τηρούνται και ορισμένες αρχές που αφορούν τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των δεδομένων και περιλαμβάνονται στο άρθρο 4 παρ. 1 ν. 2472/1997. Ειδικότερα, τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα για να τύχουν νόμιμης επεξεργασίας πρέπει:

α) να συλλέγονται κατά τρόπο θεμιτό και νόμιμο για καθορισμένους, σαφείς και νόμιμους σκοπούς και να υφίστανται θεμιτή και νόμιμη επεξεργασία ενόψει των σκοπών αυτών (**αρχή του σκοπού**)

β) να είναι συναφή, πρόσφορα και όχι περισσότερα από όσα κάθε φορά απαιτείται εν όψει των σκοπών της επεξεργασίας (**αρχή της αναγκαιότητας και προσφορότητας**)¹⁶⁵

¹⁶⁴. Στην περίπτωση των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων απαιτείται γραπτή συγκατάθεση (άρθρο 7 παρ. 2 στοιχ. α), άρθρ. 5 παρ. 3 ν. 3471/2006.

¹⁶⁵. Σύμφωνα με την υπ' αριθμ. 4/2009 απόφαση της ΑΠΔΠΧ κρίθηκε ότι η παρακολούθηση των εργαζομένων σε μικροβιολογικό εργαστήριο με τις οκτώ βιντεοκάμερες κατά την ώρα της εργασίας τους παραβιάζει την αρχή της αναλογικότητας, καθώς η επίτευξη των αναφερομένων στη γνωστοποίηση νόμιμων σκοπών (ασφάλεια) μπορεί να επιτευχθεί με ηπιότερα μέσα, όπως για παράδειγμα με την πρόσληψη κατάλληλα εκπαιδευμένου προσωπικού ή με την παρουσία ενός επόπτη στους χώρους εργασίας.

γ) να είναι ακριβή και εφόσον χρειάζεται να υποβάλλονται σε ενημέρωση (**αρχή της ακρίβειας**)¹⁶⁶ και τέλος

δ) να διατηρούνται σε μορφή που να επιτρέπει τον προσδιορισμό της ταυτότητας των υποκειμένων τους μόνον κατά τη διάρκεια της περιόδου που απαιτείται κατά την κρίση της Αρχής, για την πραγματοποίηση των σκοπών της συλλογής και της επεξεργασίας τους (**αρχή της περιορισμένης διατήρησης**).

Από τις ως άνω αρχές προκύπτει ότι η συλλογή δεδομένων πρέπει να πραγματοποιείται για καθορισμένο σκοπό, ο οποίος πρέπει να είναι θεμιτός και νόμιμος, ενώ τα προσωπικά δεδομένα που συλλέγονται πρέπει να υπηρετούν το σκοπό αυτό και να μην υπερβαίνουν το αναγκαίο μέτρο. Συνεπώς, η συλλογή προσωπικών δεδομένων για μελλοντικές ανάγκες απαγορεύεται όπως επίσης και η αυθαίρετη αλλαγή του σκοπού της επεξεργασίας. Επομένως, δεδομένα που συλλέγονται κατά την εκτέλεση μιας on-line συναλλαγής δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιούνται για άλλους σκοπούς πέραν αυτών για τους οποίους συλλέχθηκαν.

Όσον αφορά τον τρόπο της επεξεργασίας (αυτοματοποιημένη ή μη), το ΔΕΚ έχει κρίνει¹⁶⁷ ότι η αναγραφή προσωπικών δεδομένων σε ιστοσελίδα του διαδικτύου αποτελεί ανακοίνωση ή άλλως διάδοση πληροφοριών η οποία εμπίπτει στην έννοια της επεξεργασίας κατά το άρθρο 2β της Οδηγίας 95/46/ΕΚ (η οποία ενσωματώθηκε με το ν. 2472/1997). Η διαδικασία της δημοσιοποίησης μπορεί να θεωρηθεί αυτοματοποιημένη επεξεργασία καθ' ότι η αναγραφή στοιχείων σε διαδικτυακό τόπο προϋποθέτει την εκτέλεση μιας εργασίας τοποθέτησης της σελίδας αυτής σε ένα διακομιστή καθώς επίσης περιλαμβάνει και τις απαραίτητες εργασίες για να μπορούν να έχουν πρόσβαση στη σελίδα αυτή τα πρόσωπα που συνδέονται με το διαδίκτυο¹⁶⁸.

Επιπλέον, η επεξεργασία των δεδομένων πρέπει να έχει απόρρητο χαρακτήρα δηλαδή πρέπει να διεξάγεται αποκλειστικώς και μόνον από πρόσωπα που τελούν υπό τον έλεγχο του υπευθύνου επεξεργασίας ο οποίος οφείλει να λαμβάνει τα κατάλληλα οργανωτικά και τεχνικά μέτρα για την ασφάλεια των δεδομένων και την προστασία τους από τυχαία ή αθέμιτη καταστροφή, τυχαία απώλεια, αλλοίωση, απαγορευμένη διάδοση ή πρόσβαση και κάθε άλλη μορφή αθέμιτης επεξεργασίας¹⁶⁹. Ο ν. 3471/2006

166. Σύμφωνα με την υπ' αριθ. 373/2004 απόφαση του ΜΠρΑθ η εταιρεία «Τειρεσίας ΑΕ» καταχώρισε σε βάρος εμπόρου διαταγή πληρωμής εναντίον του για ποσό 348.020 δρχ., ενώ η διαταγή πληρωμής είχε πληρωθεί έναν μήνα πριν την δυσμενή αυτή καταχώριση. Ως εκ τούτου, απερρίφθη αίτηση του εμπόρου για έκδοση πιστωτικής κάρτας, μετά από έλεγχο των ανακριβών στοιχείων του στον Τειρεσία.

167. Απόφ. 6.11.2003, υπόθ. C-101/2001, *Bodil Lingvist*, Συλλ., σκέψεις αρ. 25-27.

168. Αναλυτικότερα για τα προσωπικά δεδομένα που εισάγονται στο Διαδίκτυο βλέπε *Ιγγλεζάκης*, Δημοσιοποίηση και διαβίβαση προσωπικών δεδομένων μέσω του Διαδικτύου – Οι συνέπειες από την πρόσφατη νομολογία του ΔΕΚ, ΔιΜΕΕ 2004, 498 επ.

169. Σύμφωνα με την υπ' αριθ. 1127/2004 απόφαση του ΕφΘεσ φοιτητής είχε ζητήσει από τον ΟΤΕ να μετατραπεί η τηλεφωνική του σύνδεση σε απόρρητη (μη ανακοινώσιμη) και για τον

αφιερώνει ολόκληρο άρθρο (άρθρο 4) στο απόρρητο των ηλεκτρονικών επικοινωνιών που παρέχονται μέσω δημοσίου δικτύου επικοινωνιών¹⁷⁰. Η δε άρση του απορρήτου είναι επιτρεπτή μόνον υπό τις προϋποθέσεις και τις διαδικασίες που προβλέπονται από το άρθρο 19 του Συντάγματος.

Ειδική, τέλος, ρύθμιση επιδιώκουσα την προστασία της ιδιωτικής ζωής των καταναλωτών υπάρχει και στο άρθρο 4 παρ. 6 ν. 2251/1994 όπου ρητώς ορίζεται ότι η χρησιμοποίηση των τεχνικών επικοινωνίας για την κατάρτιση των εξ αποστάσεως συμβάσεων, πρέπει να γίνεται κατά τρόπο, ώστε να μην προσβάλλεται η ιδιωτική ζωή του καταναλωτή.

4.4. Δικαιώματα Υποκειμένου των Δεδομένων

Ο νόμος 2472/1997 στα άρθρα 11 επ θεμελιώνει τα δικαιώματα του υποκειμένου των δεδομένων τα οποία συνίστανται στα εξής:

α) στο δικαίωμα ενημέρωσης¹⁷¹ (άρθρο 11) σύμφωνα με το οποίο το υποκείμενο των δεδομένων πρέπει να λαμβάνει από τον υπεύθυνο επεξεργασίας ενημέρωση κατά τρόπο πρόσφορο και σαφή τουλάχιστον περί της ταυτότητας του υπευθύνου επεξεργασίας, του σκοπού αυτής, των αποδεκτών των δεδομένων και της υπάρξεως του δικαιώματος πρόσβασης,

β) στο δικαίωμα πρόσβασης¹⁷² (άρθρο 12),

γ) στο δικαίωμα αντίρρησης¹⁷³ (άρθρο 13) συνιστάμενο στο δικαίωμα του υποκειμένου να προβάλλει οποτεδήποτε αντιρρήσεις για την επεξεργασία των δεδομένων που το αφορούν και τέλος

λόγο αυτόν, πλήρωνε τα αντίστοιχα αυξημένα τέλη. Παρ' όλα αυτά, άγνωστοι απέκτησαν πρόσβαση στον αριθμό τηλεφώνου του από τα αρχεία του ΟΤΕ και του τηλεφωνούσαν υβριστικά και απειλητικά κατά τις πρώτες πρωινές ώρες.

170. Σύμφωνα με την παράγραφο 2 απαγορεύεται η ακρόαση, υποκλοπή, αποθήκευση ή άλλο είδος παρακολούθησης ή επιτήρησης των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, συμπεριλαμβανομένου και του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου καθώς η απαρίθμηση είναι ενδεικτική. Επίσης, καθίσταται σαφές ότι απαγορεύεται αφενός η χρήση λογισμικού υποκλοπής των δεδομένων που διαβιβάζονται μέσω του διαδικτύου (packet sniffing) και αφετέρου η αποθήκευση των δεδομένων κίνησης με σκοπό τη δημιουργία profiles των χρηστών, δίχως τη συγκατάθεσή τους.

171. Απόφαση 12/2008 ΑΠΔΠΧ: παράλειψη ενημέρωσης των εργαζομένων ότι έχουν εγκατασταθεί κάμερες και ότι παρακολουθούνται συνιστά παραβίαση του δικαιώματος ενημέρωσης.

172. Απόφαση 47/2008 ΑΠΔΠΧ κατά την οποία πελάτης που είχε αγοράσει ηλεκτρικές συσκευές ζήτησε αντίγραφα των συμβάσεων πώλησης από την πωλήτρια εταιρεία, για να τα χρησιμοποιήσει σε δίκη περί την κυριότητά τους. Μετά από ένα έτος και κατόπιν ειδοποίησης της αρχής, η πελάτης συνέχισε να ισχυρίζεται ότι δεν είχε ποτέ παραλάβει τα αντίγραφα των συμβάσεων, ενώ η εταιρεία ισχυρίστηκε ότι τα είχε στείλει.

173. Απόφαση 50/2009 ΑΠΔΠΧ σύμφωνα με την οποία ο προσφεύγων είχε υποβάλει δυο αιτήσεις προς το Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο, ήτοι μία για χορήγηση στεγαστικού δανείου και μία για απόκτηση πιστωτικής κάρτας. Το Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο απέρριψε και τις δυο αυτές αιτήσεις. Ως εκ τούτου, ο προσφεύγων δεν επιθυμούσε πλέον καμία μελλοντική συνεργασία με

δ) στο δικαίωμα προσωρινής δικαστικής προστασίας (άρθρο 14) όπου οποιοσδήποτε δικαιούται να ζητήσει από το εκάστοτε αρμόδιο δικαστήριο την άμεση αναστολή ή μη εφαρμογή πράξης ή απόφασης που τον θίγει και η οποία έχει ληφθεί από ΝΠΔΔ ή ΝΠΙΔ ή ένωση προσώπων ή φυσικό πρόσωπο αποκλειστικώς μέσω αυτοματοποιημένης επεξεργασίας στοιχείων αποβλέπουσα στην αξιολόγηση της προσωπικότητάς του και ιδίως στην αποδοτικότητά του στην εργασία, στην οικονομική φερεγγυότητα του, στην αξιοπιστία του και εν γένει συμπεριφορά του.

Ο νόμος καθιερώνει ευθύνη αποζημίωσης του προσώπου που προκάλεσε περιουσιακή ζημία στο υποκείμενο των δεδομένων καθώς επίσης και ευθύνη για χρηματική ικανοποίηση όταν προκαλείται σε αυτόν ηθική βλάβη¹⁷⁴. Με τη διάταξη αυτή δημιουργείται ειδικός νόμιμος λόγος ευθύνης του προσώπου που προκαλεί την περιουσιακή ζημία καθώς πρέπει να υπάρχει παρανομία δηλαδή πράξη ή παράλειψη αντικείμενη στις διατάξεις του νόμου και ακολούθως αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της παράνομης πράξης ή παράλειψης και του αποτελέσματος της επελθούσας περιουσιακής βλάβης¹⁷⁵. Πρόκειται δε για αντικειμενική ευθύνη του ζημιώσαντος καθώς η διάταξη δεν κάνει λόγο για υπαιτιότητα δεν ισχύει όμως το ίδιο και για την αξίωση για χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης. Στην τελευταία περίπτωση, η ΑΚ 932 θεμελιώνει ευθύνη υποκειμενική και επομένως ο ζημιωθείς-υποκείμενο της επεξεργασίας πρέπει να αποδείξει την υπαιτιότητα του ζημιώσαντος. Οι απαιτήσεις αυτές εκδικάζονται κατά τα άρθρα 664-676 ΚΠολΔ¹⁷⁶.

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονίσουμε πως στο πλαίσιο που μέσω της επεξεργασίας των δεδομένων θίγεται η προσωπικότητα του χρήστη τυγχάνουν εφαρμογής και οι γενικές διατάξεις του ΑΚ περί προσβολής της προσωπικότητας. Συνακολούθως, ο χρήστης έχει την αξίωση άρσης της προσβολής και παράλειψής της στο μέλλον (ΑΚ 57-59) όπως επίσης και αξιώσεις για αποζημίωση (ΑΚ 914, 57) και για χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης (ΑΚ 932).

το Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο και ζήτησε να του επιστραφούν όλα τα έγγραφα που φέρουν την πρωτότυπη υπογραφή του και τα οποία είχε υποβάλει στο πλαίσιο των ως άνω αιτήσεών του. Επεβλήθη πρόστιμο 1.000 ευρώ για αδικαιολόγητη άρνηση του Ταχυδρομικού Ταμιευτηρίου να ικανοποιήσει το δικαίωμα αντίρρησης του αιτούντος για δεδομένα που τον αφορούν.

174. Άρθρο 23 παρ 1. ν. 2472/1997 και άρθρο 14 παρ. 1 ν. 3471/2006.

175. Περισσότερα για τις προϋποθέσεις που θεμελιώνουν την ευθύνη του άρθρου 23 ν. 2472/1997 βλέπε *Κανελλοπούλου-Μπότη*, Αστική ευθύνη για παράνομη επεξεργασία προσωπικών δεδομένων, ΕφΑΔ 2009, 784 επ.

176. Άρθρο 23 παρ 3. ν. 2472/1997 και άρθρο 14 παρ. 3 ν. 3471/2006.

4.5. Εφαρμοστέο δίκαιο

Απάντηση στο ερώτημα ποιο είναι το εφαρμοστέο κάθε φορά δίκαιο κατά την επεξεργασία των δεδομένων έρχεται να δώσει το άρθρο 3 παρ. 3 ν. 2472/1997 σύμφωνα με το οποίο το ελληνικό δίκαιο εφαρμόζεται **α)** στην περίπτωση που η επεξεργασία εκτελείται από υπεύθυνο εγκατεστημένο στην Ελλάδα ή σε τόπο όπου βάσει του δημοσίου διεθνούς δικαίου εφαρμόζεται το ελληνικό δίκαιο, **β)** στην περίπτωση που η επεξεργασία εκτελείται από υπεύθυνο που δεν έχει την εγκατάσταση του στην επικράτεια κράτους-μέλους της ΕΕ ή του Ε.Ο.Χ. αλλά τρίτης χώρας και για τους σκοπούς της επεξεργασίας προσφεύγει σε αυτοματοποιημένα και μη μέσα, ευρισκόμενα όμως στην ελληνική επικράτεια, εκτός εάν τα μέσα αυτά χρησιμοποιούνται με σκοπό τη διέλευση από αυτήν. Αυτή η ρύθμιση συνεπάγεται ότι το ελληνικό δίκαιο εφαρμόζεται και όταν η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων εκτελείται σε διακομιστή διαδικτύου που βρίσκεται στην Ελλάδα.

4.6. Το ζήτημα της ανεπιθύμητης (μη ζητηθείσας) εμπορικής επικοινωνίας

Το φαινόμενο της λήψης ανεπιθύμητων διαφημιστικών μηνυμάτων (χωρίς να προηγείται δηλαδή αίτημα του παραλήπτη) λαμβάνει όλο και μεγαλύτερες διαστάσεις καθώς όλο και περισσότεροι καταναλωτές αποκαλύπτουν προσωπικά δεδομένα και τη διεύθυνση του ηλεκτρονικού τους ταχυδρομείου κατά την εκτέλεση διαδικτυακών συναλλαγών. Για τις επιχειρήσεις από την άλλη πλευρά η αποστολή διαφημιστικών μηνυμάτων μέσω του διαδικτύου είναι ιδιαίτερα προσφιλής καθώς το κόστος ελαχιστοποιείται. Η πρακτική όμως αυτή (γνωστή ως «unsolicited bulk e-mail» ή «spam» ή «junk e-mail») όχι μόνο δημιουργεί ενόχληση και εκνευρισμό στο χρήστη ο οποίος λαμβάνει πληροφορίες τις οποίες ουδέποτε ζήτησε και χάνει χρόνο για να λάβει γνώση του περιεχομένου τους αλλά και προσβολή της ιδιωτικής του σφαίρας¹⁷⁷. Επίσης, η πρακτική αυτή δεν ευνοεί τους παρόχους υπηρεσιών πρόσβασης καθώς το δίκτυο επιφορτίζεται με τέτοιου είδους διαφημιστικά μηνύματα που εμποδίζουν την ομαλή λειτουργία του, μειώνουν την ταχύτητα και αυξάνουν τα έξοδα διαχείρισής του.

177. Παραβιάζεται το δικαίωμα του ατόμου στη μόνωση [«right to be let alone» των Warren και Brandeis, βλέπε Warren S. & Brandeis L., «The right to Privacy» provided through internet by Stephen R. Laniel

(http://groups.csail.mit.edu/mac/classes/6.805/articles/privacy/Privacy_brand_warr2.html)]

καθώς και το αρνητικό δικαίωμα στην πληροφόρηση ήτοι το δικαίωμα να μην γίνεται κάποιος αποδέκτης πληροφοριών, εφόσον δεν το επιθυμεί. Επίσης, λόγω του όγκου των ανεπιθύμητων μηνυμάτων που αποστέλλονται, πολλές φορές ο χρήστης δεν μπορεί να λάβει ένα μήνυμα που έχει ο ίδιος ζητήσει καθώς το ηλεκτρονικό του ταχυδρομείο έχει γεμίσει με spam e-mails.

Από τεχνικής απόψεως μια πρώτη λύση είναι να εγκαταστήσει ο χρήστης του διαδικτύου ένα λογισμικό πρόγραμμα ανίχνευσης και εμπόδισης λήψης ανεπιθύμητων μηνυμάτων (filter/anti-spam software). Από νομικής πλευράς, τόσο η Οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο¹⁷⁸ (όπως ενσωματώθηκε με το π.δ. 131/2003) όσο και ο νόμος 3471/2006 περιλαμβάνουν διατάξεις που αφορούν στη ρύθμιση του φαινομένου αυτού.

Όσον αφορά στην Οδηγία πρέπει να παρατηρήσουμε ότι ο κοινοτικός νομοθέτης αποκλίνει από την εφαρμογή του γενικού κανόνα του άρθρου 3 παρ. 1 (ήτοι την εφαρμογή του δικαίου της χώρας εγκατάστασης του φορέα παροχής υπηρεσιών) και αφήνει στα κράτη μέλη υποδοχής τη δυνατότητα να εφαρμόζουν το εσωτερικό τους δίκαιο για το επιτρεπτό ή μη του φαινομένου του spamming από φορείς παροχής υπηρεσιών που είναι εγκατεστημένοι στο έδαφός τους¹⁷⁹. Ο εθνικός νομοθέτης περιέλαβε την ίδια απόκλιση στο άρθρο 2 παρ. 3 (τελευταία περίπτωση) του π.δ. 131/2003.

Όσα κράτη-μέλη επιτρέπουν τη μη ζητηθείσα εμπορική επικοινωνία υποχρεούνται από την Οδηγία να εξασφαλίσουν ότι ο φορέας αποστολής των spam e-mails θα αποστέλλει αυτά κατά σαφή και αναγνωρίσιμο τρόπο. Ο χρήστης του διαδικτύου δηλαδή πρέπει να αντιλαμβάνεται ευθύς αμέσως το χαρακτήρα του μηνύματος ως διαφημιστικού, το περιεχόμενο και τον αποστολέα του ώστε να έχει τη δυνατότητα άμεσης διαγραφής αυτού χωρίς να χάνει χρόνο να το ανοίξει και να το διαβάσει¹⁸⁰.

Επιπλέον, τα κράτη- μέλη στα οποία επιτρέπεται η ανεπιθύμητη αλληλογραφία πρέπει με ειδική πρόβλεψη να εξασφαλίσουν ότι οι φορείς που αποστέλλουν τέτοια αλληλογραφία θα τηρούν και θα συμβουλεύονται μητρώα στα οποία θα καταχωρούνται τα πρόσωπα που δεν επιθυμούν να λαμβάνουν spam e-mails¹⁸¹. Ο κοινοτικός νομοθέτης κάνει λόγο για μητρώα επιλογών και υιοθετεί το σύστημα των «opt out registers»¹⁸² όπου εγγράφονται οι χρήστες που δεν επιθυμούν τη λήψη διαφημιστικών μηνυμάτων. Το αντίθετο σύστημα είναι το λεγόμενο «opt-in register» όπου εγγράφονται

178. Αιτιολ. σκέψη 30 του προοιμίου της οδηγίας.

179. Στο παράρτημα της Οδηγίας για το ηλεκτρονικό εμπόριο ορίζεται ότι το άρθρο 3 παρ. 1 και 2 δεν εφαρμόζεται, όταν πρόκειται «για τη νομιμότητα μη ζητηθείσας εμπορικής επικοινωνίας μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου».

180. Άρθρο 7 παρ. 1 Οδηγ. 2000/31/EK σε αντιστοιχία με το άρθρο 6 παρ. 1 του π.δ. 131/2003.

181. Άρθρο 7 παρ. 2 Οδηγ. 2000/31/EK σε αντιστοιχία με το άρθρο 6 παρ. 2 του π.δ. 131/2003.

182. Το σύστημα «opt out» υιοθετεί και ο αμερικανικός ομοσπονδιακός νόμος «CAN SPAM ACT of 2003». Αναλυτικότερα για το νόμο των ΗΠΑ περί καταπολέμησης spamming, *Μουζάκης*, Ανεπιθύμητη εμπορική ηλεκτρονική αλληλογραφία. Η αντιμετώπιση του φαινομένου στην ελληνική και διεθνή έννομη τάξη, ΔιΜΕΕ 2008, 328 επ.

τα πρόσωπα που έχουν εκ των προτέρων ρητώς δηλώσει τη συγκατάθεσή τους στη λήψη τέτοιων μηνυμάτων¹⁸³ («μητρώο θετικής επιλογής»)¹⁸⁴.

Βεβαίως δεν θα πρέπει να λησμονήσουμε και τον τρόπο αντιμετώπισης του ζητήματος αυτού από το δίκαιο προστασίας του καταναλωτή όπου στο άρθρο 4 παρ. 6 για τις εξ αποστάσεως καταρτιζόμενες συμβάσεις προτάσσεται το συμφέρον της προστασίας της ιδιωτικής ζωής του καταναλωτή και κατ' επέκταση η χρήση των τεχνικών επικοινωνίας δεν πρέπει να θίγει την ιδιωτική του ζωή. Γίνεται δε απευθείας παραπομπή στην εφαρμογή του άρθρου 11 του ν. 3471/2006 ενώ την ίδια παραπομπή συναντούμε και στο άρθρο 9 παρ. 5 περί διαφήμισης όπου «η μετάδοση διαφημιστικού μηνύματος απευθείας στον καταναλωτή μέσω τηλεφώνου, τηλεομοιοτυπίας (φαξ), ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, αυτόματης κλήσης ή άλλου ηλεκτρονικού μέσου επικοινωνίας επιτρέπεται μόνον εφόσον τηρούνται οι όροι και οι προϋποθέσεις του άρθρου 11 του ν. 3471/2006»¹⁸⁵.

Το άρθρο 11 του ν. 3471/2006¹⁸⁶ τιτλοφορείται μη ζητηθείσα επικοινωνία και υιοθετεί και τα δύο συστήματα για τα οποία έχει γίνει λόγος ανωτέρω: αφενός μεν το «opt-in» σύστημα στην πρώτη παράγραφο αφετέρου δε το «opt-out» σύστημα στη δεύτερη. Ωστόσο, η παράγραφος 3 του εν λόγω άρθρου λειτουργεί υπέρ των συμφερόντων των προμηθευτών στο μέτρο που προμηθευτής έχει νομίμως, μέσω προηγούμενης συναλλαγής, αποκτήσει τα στοιχεία ηλεκτρονικού ταχυδρομείου του πελάτη μπορεί να τα χρησιμοποιήσει για απευθείας εμπορική προώθηση δικών του παρόμοιων προϊόντων και υπηρεσιών ή για την εξυπηρέτηση παρόμοιων σκοπών έστω και εάν ο αποδέκτης δεν έχει ρητώς προηγουμένως συγκατατεθεί προς τούτο. Προς αντιστάθμισμα αυτής της παραχώρησης υπέρ των προμηθευτών, η διάταξη θέτει ως προϋπόθεση την παροχή στον αποδέκτη κατά τρόπο σαφή και ευδιάκριτο της δυνατότητας να αντιτάσσεται με εύκολο τρόπο και δωρεάν στη συλλογή και χρησιμοποίηση των ηλεκτρονικών του στοιχείων, δυνατότητα που πρέπει να παρέχεται σε κάθε μήνυμα στην περίπτωση που ο χρήστης δεν είχε αρχικώς εκφράσει τη διαφωνία του σε αυτή τη χρήση¹⁸⁷.

183. Το σύστημα αυτό προβλέπεται στο άρθρο 13 παρ. 1 της Οδηγίας 2002/58/EK σύμφωνα με το οποίο «αποστολή ηλεκτρονικού ταχυδρομείου για σκοπούς απευθείας εμπορικής προώθησης, επιτρέπεται μόνο στην περίπτωση συνδρομητών, που έχουν δώσει εκ των προτέρων τη συγκατάθεσή τους».

184. Κατά Αλεξανδρίδου, 2010², 245 το opt in register είναι ευνοϊκότερο σύστημα.

185. Πριν την τροποποίηση του ν. 2251/1994 από το ν. 3587/2007 ο κανόνας που ίσχυε ήταν το επιτρεπτό της αποστολής μη ζητηθείσας εμπορικής επικοινωνίας υπό την προϋπόθεση της ρητής συναινέσεως του καταναλωτή (Βλ. άρθρ. 9 παρ. 10 και 4 παρ. 6 ν. 2251/1994 πριν την τροποποίηση).

186. Αποτελεί μεταφορά στην ελληνική νομοθεσία του άρθρ. 13 της Οδηγίας 2002/58/EK.

187. Απόφ. υπ' αριθ. 69/2008, 75/2009 και 29/2010 ΑΠΔΠΧ για την αντιμετώπιση του φαινομένου spamming από την ελληνική Αρχή.

Πρέπει επίσης να σημειώσουμε πως η αποστολή ανεπιθύμητης ηλεκτρονικής αλληλογραφίας σύμφωνα με το άρθρο 9η περ. γ ν. 2251/1994 κατατάσσεται στην κατηγορία των επιθετικών εμπορικών πρακτικών και κατ' επέκταση απαγορεύεται ως επιθετική η πρακτική της συνεχούς και ανεπιθύμητης άγρας πελατών, μεταξύ άλλων, μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή άλλων μέσων εξ αποστάσεως, εκτός από περιστάσεις και στο βαθμό που αυτό δικαιολογείται για να επιβληθεί εκπλήρωση συμβατικής υποχρέωσης.

Τέλος, αξίζει να σημειώσουμε πως οι ενώσεις καταναλωτών δύνανται να εγείρουν αγωγές αξίωσης για παράλειψη αποστολής εμπορικής ηλεκτρονικής αλληλογραφίας στους καταναλωτές όταν παραβιάζονται διατάξεις του ν. 2251/1994 συμφώνως προς το άρθρο 10 του ιδίου νόμου.

4.7. Η πληρωμή στις συναλλαγές μέσω διαδικτύου

Ένα άλλο ζήτημα που θα πρέπει να εξετάσουμε αναφορικά με την προστασία και τη διαφύλαξη των προσωπικών δεδομένων είναι αυτό της πληρωμής μέσω του διαδικτύου και ειδικότερα όταν αυτή λαμβάνει χώρα κάνοντας χρήση πιστωτικής κάρτας¹⁸⁸ όπου εκδότης αυτής της κάρτας είναι συνήθως τράπεζα ή θυγατρική επιχείρησή της που συνδέεται και αποτελεί μέλος του δικτύου μιας πολυεθνικής επιχείρησης διαθέτουσας ένα σύστημα πληρωμών και εκκαθαρίσεων και παρέχουσας στους εκδότες των καρτών υπηρεσίες σχετικές με τη διαχείριση του συστήματος¹⁸⁹. Οι κίνδυνοι που ελλοχεύουν κατά την πληρωμή στο διαδίκτυο μέσω κάρτας επικεντρώνονται κυρίως στην έλλειψη ασφάλειας κατά την πληρωμή δηλ. στο γεγονός ότι τα δεδομένα της κάρτας μπορούν δολίως να χρησιμοποιηθούν από κάποιον τρίτο που τα έχει υποκλέψει.

Σε μία ηλεκτρονικώς καταρτιζόμενη σύμβαση όπου η πληρωμή γίνεται μέσω του διαδικτύου, ο αγοραστής και κάτοχος της κάρτας διαβιβάζει ηλεκτρονικά στον προμηθευτή, ήτοι στη συνεργαζόμενη με το σύστημα επιχείρηση, τον αριθμό και την ημερομηνία λήξης της κάρτας και του παρέχει εξουσιοδότηση όπως προβεί σε εντολή πληρωμής προς τον εκδότη επ' ονόματι και για λογαριασμό του. Ο κάτοχος της κάρτας (πελάτης) αφενός μεν δίνει εντολή πληρωμής εξ αποστάσεως χωρίς δηλαδή να είναι παρών αφετέρου δε η πλαστική κάρτα δεν χρησιμοποιείται αυτούσια. Κατά τη

188. Πλην της πιστωτικής κάρτας υπάρχει η δυνατότητα πληρωμής μέσω ηλεκτρονικού χρήματος (digital cash) το οποίο εμφανίζεται με τη μορφή είτε του ηλεκτρονικού πορτοφολιού (e-purse) είτε με τη μορφή λογισμικού (network money). Ειδικότερα για τα βασικά χαρακτηριστικά και τη νομική φύση του ηλεκτρονικού χρήματος *Ιατράκη*, Το ηλεκτρονικό χρήμα (Εν όψει και της Οδηγίας 2009/110/EK), ΔΕΕ 2010, 758 επ.

189. Όπως είναι π.χ. η American Express, η Diners Club ή η MasterCard.

διαβίβαση, επομένως, μέσω του διαδικτύου των δεδομένων της κάρτας από τον κάτοχο προς τον προμηθευτή δύναται κάποιος τρίτος να υποκλέψει αυτά τα στοιχεία και να προβεί σε συναλλαγές χρεώνοντας τον κάτοχο της¹⁹⁰. Και γεννάται σε αυτές τις περιπτώσεις το ερώτημα ποιος φέρει τον κίνδυνο και κατ' επέκταση και την ευθύνη αποζημίωσης, ο κάτοχος της κάρτας, ο εκδότης της κάρτας ή μήπως η συμβεβλημένη με τον εκδότη επιχείρηση;

Εάν ο εκδότης εξοφλήσει τη συνεργαζόμενη επιχείρηση δεν έχει αξίωση αποκατάστασης των δαπανών του έναντι του κατόχου καθώς ο τελευταίος δεν έχει δώσει έγκυρη εντολή πληρωμής (ΑΚ 722). Ο κάτοχος λοιπόν της κάρτας ουδεμία ευθύνη φέρει για συναλλαγές και συνακόλουθες πληρωμές για τις οποίες ουδέποτε έδωσε έγκυρη εντολή. Η τράπεζα-εκδότης της κάρτας είναι εκείνη που φέρει τον κίνδυνο της χρησιμοποίησης κατά δόλιο τρόπο. Εντούτοις, τις περισσότερες φορές οι τράπεζες για να αποφύγουν τη ζημία αξιώνουν αποζημίωση από τον κάτοχο της κάρτας, επικαλούμενες παράβαση των υποχρεώσεων επιμέλειας από μέρους του κατόχου.

Ο έλληνας νομοθέτης με την ΥΑ Ζ1-178/2001¹⁹¹ θέλησε να προστατέψει τα συμφέροντα του κατόχου της κάρτας¹⁹². Ειδικότερα, η ευθύνη του κατόχου στις περιπτώσεις κλοπής ή απώλειας της κάρτας του για ζημία λόγω χρησιμοποίησής της από τρίτον περιορίζεται κατά πολύ και συγκεκριμένα μέχρι τη γνωστοποίηση στον εκδότη της κλοπής ή της απώλειας της κάρτας ο κάτοχος ευθύνεται για ποσό που δεν μπορεί να υπερβεί τα 150 ευρώ (άρθρο 4 παρ. 1 της ΥΑ)¹⁹³. Μετά τη γνωστοποίηση των συμβάντων στον εκδότη ο κάτοχος της κάρτας απαλλάσσεται για τυχόν ζημίες που θα προκληθούν από την παράνομη χρήση της από τον τρίτον εκτός εάν έχει ενεργήσει με δόλο¹⁹⁴ (άρθρο 4 παρ. 2 της ΥΑ).

Τα δεδομένα της κάρτας δεν αποκλείεται να χρησιμοποιηθούν δολίως και από τον ίδιο τον προμηθευτή ο οποίος ενδέχεται να χρεώσει χρηματικό ποσό μεγαλύτερο από το συμφωνηθέν ή να προβεί σε πληρωμές για προϊόντα που ουδέποτε παραγγέλθηκαν. Σε αυτή την περίπτωση και με την προϋπόθεση ότι ο αγοραστής – κάτοχος της κάρτας εμπίπτει στην έννοια του καταναλωτή μπορεί να γίνει εφαρμογή

190. Τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα ωστόσο κάνουν προσπάθειες για την αποτροπή της υποκλοπής των δεδομένων των πιστωτικών καρτών των πελατών τους στο διαδίκτυο χρησιμοποιώντας συστήματα κρυπτογράφησης όπως π.χ. το σύστημα SSL (Secure Sockets Layer) και το σύστημα SET (Secure Electronic Transaction).

191. ΦΕΚ/Β/255/9.3.2001.

192. Η ΥΑ μετέφερε τη Σύσταση 1997/489/ΕΚ της 30^{ης} Ιουλίου 1997, σχετικά με τις συναλλαγές που γίνονται με μέσα ηλεκτρονικής πληρωμής και ιδίως όσον αφορά στις σχέσεις μεταξύ του εκδότη και του κατόχου, ΕΕ 2.8.1997, L 208/52-58.

193. Ο περιορισμός αυτός δεν ισχύει στην περίπτωση που ο κάτοχος έχει ενεργήσει με δόλο ή αν από βαρεία αμέλεια δεν έχει τηρήσει τις υποχρεώσεις που προβλέπονται στο άρθρο 3 της ΥΑ.

194. ΑΠ 1219/2001, ΔΕΕ 2001, 1128 επ.

των διατάξεων του ν. 2251/1994¹⁹⁵ και να ζητήσει ο αγοραστής την ακύρωση της πληρωμής και την επιστροφή του ποσού αυτού στο λογαριασμό του. Επίσης, μπορεί να επικαλεστεί τις διατάξεις του ΑΚ περί πώλησης¹⁹⁶ στο μέτρο που ο προμηθευτής είτε δεν αποστέλλει το προϊόν που παραγγέλθηκε είτε αποστέλλει προϊόν που δεν ανταποκρίνεται στα συμφωνηθέντα ή φέρει πραγματικά ελαττώματα.

Ας μην ξεχνάμε ότι κατά την πληρωμή με κάρτα μέσω διαδικτύου τα χρήματα χρεώνονται ήδη στο λογαριασμό του κατόχου πριν ο ίδιος παραλάβει το παραγγελθέν προϊόν και επομένως πρέπει τόσο η ελληνική όσο και η κοινοτική νομοθεσία να θεσπίζουν ένα νομικό πλαίσιο με το οποίο θα επιβάλλεται η επιστροφή στον καταναλωτή των ποσών που έχουν ήδη προεισπραχθεί με χρέωση της πιστωτικής του κάρτας στην περίπτωση που εκ των υστέρων ανακύπτει ζήτημα μη εκπλήρωσης ή πλημμελούς εκπλήρωσης της σύμβασης εκ μέρους του προμηθευτή¹⁹⁷.

195. Ειδικότερα των διατάξεων του άρθρου 4 παρ. 11 εδ. 2.

196. Ειδικότερα να επικαλεστεί τα δικαιώματα των άρθρων 540 επ ΑΚ.

197. Αλεξανδρίδου, Οι κίνδυνοι από την πληρωμή μέσω του διαδικτύου και ειδικότερα όταν αυτή γίνεται με πιστωτική κάρτα, ΔΕΕ 2008, 399 επ όπου γίνεται λόγος για εφαρμογή του αμερικανικού συστήματος «refund» ή «chargeback» σύμφωνα με το οποίο χρήματα καταναλωτή που προεισπράχθησαν μέσω της πιστωτικής του κάρτας επιστρέφονται όταν αμφισβητήσει τη σύμβαση σύμβασης με τον προμηθευτή ή όταν προβάλει ενστάσεις επειδή διαπίστωσε κατά τον έλεγχο του λογαριασμού της κάρτας του αδικαιολόγητες χρεώσεις. Πρόκειται για σύστημα διατραπεζικό όπου το βάρος κίνησης και διεκπεραίωσης της σχετικής διαδικασίας φέρει ο εκδότης της κάρτας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Και οι δύο οδηγίες (για το ηλεκτρονικό εμπόριο και την ηλεκτρονική υπογραφή) έρχονται να δημιουργήσουν ένα σαφές κοινοτικό πλαίσιο με στόχο την ομαλή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς και την απρόσκοπτη ανάπτυξη του ηλεκτρονικού εμπορίου.

Ειδικότερα, η Οδηγία 2000/31/ΕΚ αποβλέπει, στην αποφυγή των υπερβολικών κανονιστικών ρυθμίσεων, στηριζόμενη στις ελευθερίες της εσωτερικής αγοράς, λαμβανομένων υπόψη των πραγματικών εμπορικών συνθηκών και εξασφαλίζοντας μια αποτελεσματική προστασία των στόχων γενικού ενδιαφέροντος. Ανταποκρίνεται στη βούληση εξάλειψης των αποκλίσεων μεταξύ των νομολογιών των κρατών μελών ούτως ώστε να κατοχυρωθεί ένα επίπεδο ασφάλειας ικανό να αυξήσει την εμπιστοσύνη των καταναλωτών και των επιχειρήσεων θεσπίζοντας ένα περιορισμένο αριθμό εναρμονισμένων μέτρων. Δεν θίγει το κοινοτικό κεκτημένο προστασίας του καταναλωτή αλλά αντίθετα έχει επικουρικό ρόλο και δεν στερεί από τον καταναλωτή την προστασία που ήδη απολαύει σε επίπεδο εσωτερικής έννομης τάξης.

Από την άλλη πλευρά η Οδηγία για την ηλεκτρονική υπογραφή έχει και αυτή σκοπό να τονώσει την εμπιστοσύνη των χρηστών στην ηλεκτρονική επικοινωνία και στο ηλεκτρονικό εμπόριο γενικότερα θέτοντας το βασικό κοινοτικό πλαίσιο ρύθμισης του θέματος μη λαμβάνοντας όμως υπόψη τις ιδιαιτερότητες και τις ειδικότερες συνθήκες κάθε κράτους-μέλους. Από την ίδια δε την πράξη βλέπουμε πως η ηλεκτρονική υπογραφή προφανώς λόγω της πολυπλοκότητάς της δεν έχει γίνει ευρέως αποδεκτή ακόμη. Αυτό δε σημαίνει πως υπάρχουν ακόμα αρκετά βήματα που πρέπει να διανύσει ο κοινοτικός και εθνικός νομοθέτης για να ρυθμίσει ειδικότερες παραμέτρους του ζητήματος αυτού.

Το δίκαιο και η τεχνολογία δεν μπορούν να εξασφαλίσουν πάντοτε ένα επαρκές δίκτυο προστασίας των προσωπικών δεδομένων του συναλλασσομένου, ένα πλέγμα προστασίας του απορρήτου. Τα μέτρα αντιμετώπισης της αθέμιτης επεξεργασίας και εμπορευματοποίησης των προσωπικών του δεδομένων πάσχουν καθώς εξελίσσονται το ίδιο ραγδαία τόσο η τεχνολογία όσο και οι αθέμιτες μέθοδοι που πλήττουν την ασφάλεια αυτών των δεδομένων. Αυτά τα προβλήματα όπως και η ανασφάλεια στις πληρωμές που διενεργούνται on-line αυξάνουν τη δυσπιστία των καταναλωτών στις ηλεκτρονικές συναλλαγές. Ωστόσο, η σύνταξη της νέας Οδηγίας που θα συμπεριλάβει σε ένα ενιαίο κοινοτικό νομοθέτημα πλήρους εναρμόνισης τα δικαιώματα του καταναλωτή φιλοδοξεί να άρει τις αποκλίσεις αυτές που μέχρι σήμερα υπάρχουν μεταξύ των εθνικών νομοθεσιών των κρατών-μελών και αποτελούν πηγή ανασφάλειας για τις διασυννοριακές συναλλαγές.

Εν κατακλείδι, μέχρι σήμερα έχουν γίνει αξιόλογες και φιλότιμες προσπάθειες και έχουν επιλυθεί αρκετά προβλήματα που συνδέονται με το διαδίκτυο. Δυστυχώς όμως το δίκαιο ακολουθεί την εξέλιξη του διαδικτύου και υπάρχουν πολλά ακόμα ζητήματα που δεν έχουν διευκρινιστεί. Οφείλουμε να δείξουμε μεγαλύτερη προσοχή στην προστασία των καταναλωτών (σε ένα χώρο όπως αυτόν του διαδικτύου όπου δεν υπάρχει άμεση προσωπική επαφή των συναλλασσομένων) και μεγαλύτερη έμφαση στη συνεργασία τεχνολογίας και νομικής επιστήμης. Αξίζει τέλος να επισημανθεί πως στις μέρες μας πέρα από το ηλεκτρονικό εμπόριο (e-commerce) με ραγδαίους ρυθμούς αναπτύσσεται και το κινητό επιχειρείν (m-commerce)¹⁹⁸. Επομένως, το μέλλον για τους νομικούς αναμένεται να είναι ενδιαφέρον, γεμάτο από ερωτήματα που η ίδια η τεχνολογική πρόοδος θα εγείρει.

198. Στο λεγόμενο κινητό ηλεκτρονικό εμπόριο (m-commerce) γίνεται χρήση ασύρματων δικτύων για την παροχή υπηρεσιών που στηρίζονται στην εκάστοτε θέση καθώς και στο συγκεκριμένο προφίλ χρηστών κινητών συσκευών υψηλής ταχύτητας. Με τη χρήση προηγμένων συσκευών κινητής τηλεφωνίας τρίτης γενιάς (3G) πραγματοποιούνται συναλλαγές όπως κρατήσεις ξενοδοχείων, εισιτηρίων και αγορές προϊόντων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλεξανδρίδου Ε.*, Το Δίκαιο του Ηλεκτρονικού Εμπορίου, Ελληνικό και Κοινοτικό, 2004
- Η ίδια*, Οι κίνδυνοι από την πληρωμή μέσω του διαδικτύου και ειδικότερα όταν αυτή γίνεται με πιστωτική κάρτα, ΔΕΕ 2008, 399 επ
- Η ίδια*, Το Δίκαιο του Ηλεκτρονικού Εμπορίου, Ελληνικό και Κοινοτικό, 2010²
- Αποστολόπουλος Χ.*, Η ερμηνεία της αρχής της χώρας προέλευσης στην Οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο ως κανόνας σύγκρουσης του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, ΔΕΕ 2004, 266 επ
- Βασιλόπουλος Σ.*, Ηλεκτρονική Υπογραφή, σε Δούβλη Β./Μπώλο Α., Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών (Ευρωπαϊκή και Ελληνική Εναρμόνιση), 2008, 717 επ
- Βρέλλης Σ.*, Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, 2001³
- Δημαράς Ν.*, Εμπορικές Συμβάσεις μέσω Διαδικτύου, ΔΕΕ 2008, 164 επ
- Διαμαντή Ε.*, Ευθύνη των μεσαζόντων παροχής υπηρεσιών στο διαδίκτυο κατά το π.δ. 131/2003 – Ενσωμάτωση της Οδηγίας 2000/31 για το ηλεκτρονικό εμπόριο στο εθνικό δίκαιο, ΔΕΕ 2004, 986 επ
- Δούβλης Β.*, Ζητήματα είσπραξης τραπεζικών απαιτήσεων και προώθησης προϊόντων καταναλωτικής πίστης υπό το πρίσμα προστασίας των ηλεκτρονικών προσωπικών δεδομένων, ΔΕΕ 2009, 764 επ
- Ζέκος Γ.*, Cyberspace και ηλεκτρονική διαιτησία, ΔΕΕ 2002, 1192 επ
- Ο ίδιος*, Ιδιόχειρες ηλεκτρονικές υπογραφές και ηλεκτρονικές συμβάσεις, ΔΕΕ 2004, 627 επ
- Ιατράκη Γ.*, Το ηλεκτρονικό χρήμα (Εν όψει και της Οδηγίας 2009/110/ΕΚ), ΔΕΕ 2010, 758 επ
- Ιγγλεζάκης Ι.*, Δημοσιοποίηση και διαβίβαση προσωπικών δεδομένων μέσω του Διαδικτύου Οι συνέπειες από την πρόσφατη νομολογία του ΔΕΚ, ΔιΜΕΕ 2004, 498 επ
- Ο ίδιος*, Το Δίκαιο του Ηλεκτρονικού Εμπορίου (επιτομή), 2009
- Κανελλοπούλου-Μπότη Μ.*, Αστική ευθύνη για παράνομη επεξεργασία προσωπικών δεδομένων, ΕφΑΔ 2009, 784 επ
- Καράκωστας Ι.*, Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή (νόμος 2251/1994), 2008
- Ο ίδιος*, Δίκαιο και Internet, Νομικά Ζητήματα του Διαδικτύου, 2009³
- Καργόπουλου Α.*, Οι συμβάσεις των καταναλωτών υπό το πλαίσιο του νέου Κανονισμού «Ρώμη Ι» για το εφαρμοστέο δίκαιο σε συμβατικές ενοχές - Μια πρώτη κριτική προσέγγιση, ΧρΙΔ 2008, 954 επ

- Κινινή Ε., Παρατηρήσεις επί της Απόφ. 3.9.2009, υπόθ. C-489/07, *Pia Messner*, Συλλ. 2009, ΕΕμπΔ 2009, 799 επ
- Κουσουύλης Σ., Σχόλια επί της ΜΠρΑθ 1327/2001, ΔΕΕ 2001, 377 επ
- Κουτσούμπας Θ., Ηλεκτρονικό Εμπόριο, σε Δούβλη Β./Μπώλο Α., Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών (Ευρωπαϊκή και Ελληνική Εναρμόνιση), 2008, 760 επ
- Μακρής Σ., Online Dispute Resolution Νέες μέθοδοι εξωδικαστικής επίλυσης εμπορικών διαφορών από ηλεκτρονικές συναλλαγές - Μία πρώτη γνωριμία, ΔΕΕ 2009, 157 επ
- Μιχαηλίδου Χ., Το πρόβλημα της ηλεκτρονικής υπογραφής, Δίκη 2000, 1188 επ
- Μουζάκης Χ., Ανειπιθύμητη εμπορική ηλεκτρονική αλληλογραφία. Η αντιμετώπιση του φαινομένου στην ελληνική και διεθνή έννομη τάξη, ΔιΜΕΕ 2008, 328 επ
- Μπώλος Α., Εξωδικαστική Επίλυση Καταναλωτικών Διαφορών, σε Δούβλη Β./Μπώλο Α., Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών (Ευρωπαϊκή και Ελληνική Εναρμόνιση), 2008, 1484 επ
- Ο ίδιος, Παρατηρήσεις επί της απόφ. 3.9.2009, υπόθ. C-489/07, *Pia Messner*, Συλλ. 2009, ΔΕΕ 2009, 1253 επ
- Παπαθωμά-Μπέτγκε Α., Ηλεκτρονικό Εμπόριο: Νομικά ζητήματα κατά τη σύναψη εμπορικών συμβάσεων στο Ίντερνετ, ΔΕΕ 1999, 1237 επ
- Παπανικολάου Π., Η έννοια του καταναλωτή σήμερα- ιδίως στις καταρτιζόμενες με Γ.Ο.Σ. πιστωτικές συμβάσεις, ΔΕΕ 2010, 4 επ
- Παπαρσενίου Π., Η νέα πρόταση Οδηγίας για τα δικαιώματα των καταναλωτών. Κριτική επισκόπηση των μεταρρυθμίσεων στο δίκαιο των καταναλωτικών πωλήσεων, ΕφΑΔ 2010, 142 επ
- Πισκοπάνη Α., Η προστασία της ιδιωτικότητας των χρηστών του Facebook, ΔιΜΕΕ 2009, 338 επ
- Σιδηρόπουλος Θ., Το Δίκαιο του Διαδικτύου, 2003
- Σταθόπουλος Μ., Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, 2004⁴
- Σταματιάδης Δ., Ο Κανονισμός (ΕΚ) 864/2007 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές («Ρώμη II»), ΧρΙΔ 2009, 391 επ
- Τουντόπουλος Β., Η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στον τομέα των τηλεπικοινωνιών, ΔΕΕ 2000, 475 επ
- Warren S./Brandeis L., «The right to Privacy», Harvard Law Review, vol. 4 No. 5 provided through internet by Stephen R. Laniel
http://groups.csail.mit.edu/mac/classes/6.805/articles/privacy/Privacy_brand_warrr2.html
- Φίλιος Π., Ενοχικό Δίκαιο (Ειδικό Μέρος), 2010⁸

Χριστοδούλου Κ., Τρία νέα ζητήματα του δικαίου των ηλεκτρονικών εγγράφων μετά το σχέδιο νόμου ηλεκτρονικές υπογραφές, Δίκη 2000, 1006 επ

Ο ίδιος, Η πρόταση οδηγίας για τα δικαιώματα των καταναλωτών, ΕφΑΔ 2010, 9 επ

Zekos G., EDI: Electronic Techniques of EDI, Legal Problems and European Union Law, Web Journal of CLI 1999

Δικτυακοί Τόποι

- <http://www.dsa.gr>
- <http://eur-lex.europa.eu/el/index.htm>
- <http://dpa.gr>
- <http://nbonline.gr>
- <http://www.acci.gr>
- <http://www.facebook.com>
- <http://www.go-online.gr>

Ν Ο Μ Ο Λ Ο Γ Ι Α

ΔΕΚ

Απόφ. 15.01.1987, υπόθ. 266/85, *KREISCHER*, Συλλ. 1987, 239
 Απόφ. 15.2.1989, υπόθ. 32/88, *Six Construction*, Συλλ. 1989, 341
 Απόφ. 13.7.1993, υπόθ. C-125/92, *Mulox*, Συλλ. 1993, I-4075
 Απόφ. 9.1.1997, υπόθ. C-383/95, *Rutten*, Συλλ. 1997, I-57
 Απόφ. 16.7.1998, υπόθ. C-210/96, *Gut Springenheide*, Συλλ. 1998, I-04657
 Απόφ. 28.1.1999, υπόθ. C-303/97, *Verbraucherschutzverein eV*, Συλλ. 1999, I-00513
 Απόφ. 5.10.1999, υπόθ. C-420/97, *Leathertex*, Συλλ. 1999, I 6747
 Απόφ. 6.11.2003, υπόθ. C-101/2001, *Bodil Lingvist*, Συλλ.
 Απόφ. 3.9.2009, υπόθ. C-489/07, *Pia Messner*, Συλλ. 2009, ΕΕμπΔ 2009, 799 επ

ΑΠ

1219/2001, ΔΕΕ 2001, 1128 επ
 1679/2008, ΔΕΕ 2009, 103 επ
 2123/2009, ΔΕΕ 2010, 714 επ

ΕΛΣυν

155/2008, ΔΕΕ 2009/1378 επ

ΕφΑθ

3956/2008, ΔΕΕ 2009, 837 επ

ΕφΘεσ

1127/2004, ΕΕμπΔ 2005, 132 επ

ΜΠρΑθ

1327/2001, ΔΕΕ 2001, 377 επ
 373/2004, ΝοΒ 2004, 1230 επ
 1963/2004, ΝοΒ 2005, 1637 επ
 6302/2004, Αρμ 2005, 239

ΑΠΔΠΧ

12/2008 (διαθέσιμη στην Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΔΣΑ)
 47/2008 (διαθέσιμη στην Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΔΣΑ)
 69/2008 (διαθέσιμη στην Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΔΣΑ)

4/2009, ΕΔΔΔ 2009, 243 επ

50/2009 (διαθέσιμη στην Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΔΣΑ)

75/2009 (διαθέσιμη στην Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΔΣΑ)

29/2010 (διαθέσιμη στην Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΔΣΑ)

ΛΗΜΜΑΤΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

(Οι έντονοι αριθμοί παραπέμπουν σε κεφάλαια και οι απλοί σε υποσημειώσεις)

Α

Απόρρητο: **4.3**

Απουσία γενικής υποχρέωσης
ελέγχου: **2.5**

Αρχή

-της μη αναγκαίας προηγούμενης
άδειας: **1.3.3**

-του κοινοτικού κεκτημένου: 24

-του κράτους προέλευσης: **1.3.2, 2.1, 2.6.6**

Εξώδικη επίλυση διαφορών: **2.7** 113 επ
Ευθύνη μεσαζόντων παροχής
υπηρεσιών: **2.5**

Εφαρμοστέο δίκαιο: **2.6**

-σε συμβατικές ενοχές: **2.6.4**

-σε ενοχές από καταναλωτικές
συμβάσεις: **2.6.5**

-σε ενοχές από αδικοπραξία: **2.6.6**

Β

Βρυξέλλες I: Βλ. Κανονισμός
ΕΚ/44/2001

Γ

Γενικοί όροι συναλλαγών: **3.3.1** 132 επ

Δ

Δεδομένα: **4.3, 4.7** 158

Δήλωση βουλήσεως: Βλ. Ηλεκτρονική
δήλωση βουλήσεως

Διεθνής δικαιοδοσία: **2.6**

-σε διαφορές από σύμβαση: **2.6.1**

-σε διαφορές από καταναλωτικές
συμβάσεις: **2.6.2**

-σε διαφορές από αδικοπραξία: **2.6.3**

Η

Ηλεκτρονική ανταλλαγή

δεδομένων: **1.4.3**

Ηλεκτρονική δήλωση

βουλήσεως: **1.4.1** 38 επ

Ηλεκτρονική Πληρωμή: **4.7**

Ηλεκτρονική Σύμβαση: **1.4**

Ηλεκτρονική Υπογραφή: **1.4.4**

Ηλεκτρονικό Έγγραφο: **1.4.3** 46

Ηλεκτρονικό Χρήμα: **4.7**

Κ

Κανονισμός

- ΕΚ/44/2001: **2.6.1, 2.6.2, 2.6.3**

- ΕΚ 864/2007: **2.6.6**

- ΕΚ/593/2008: **2.6.4**

- Καταναλωτής: **2.6.2.1, 2.6.5, 3.2**

Ε

Έγγραφο: Βλ. Ηλεκτρονικό έγγραφο

Εμπορική Επικοινωνία: **4.6**

Μ

Μη ζητηθείσα εμπορική επικοινωνία:

Βλ. Εμπορική επικοινωνία

Μητρώο επιλογών: **4.6**

Π

Παροχή: 93

Πιστοποίησης: **2.4**

Παροχέας Υπηρεσιών

Φιλοξενίας: **2.5**

Πιστωτική Κάρτα: **4.7**

Προστασία Προσωπικών

Δεδομένων: Βλ. Δεδομένα

P

Ρώμη I: Βλ. Κανονισμό ΕΚ/593/2008

Ρώμη II: Βλ. Κανονισμό ΕΚ/864/2007

Φ

Φορέας Παροχής

Υπηρεσιών Φιλοξενίας: **2.5**

Φορέας Υπηρεσιών Πρόσβασης: **2.5**

Ψ

Ψηφιακή Υπογραφή: Βλ. Ηλεκτρονική

Υπογραφή

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

- 1) π.δ. 131/2003 Προσαρμογή στην Οδηγία 2000/31/EK (Οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο)
- 2) π.δ. 150/2001 Προσαρμογή στην Οδηγία 99/93/EK σχετικά με το κοινοτικό πλαίσιο για ηλεκτρονικές υπογραφές
- 3) Οδηγία 2000/31/EK για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά («οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο»)